

TARTU RIIGLIK ÜLIKO

Sona. Soel

4

TARTU 1980

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
EESTI KEELE KATEEDER

Sõnasõel

Uurimusi ja materjale
eesti keele sõnavara
alalt

4.

TARTU 1980

Toimetuskolleegium

V. Kingisepp, J. Peegel (vastutav toimetaja),

H. Rätsep

MÕNEST SÕNAST

Paul Ariste

1. kee

ENE-s sõnalt kee on viidatud kaelakeele: 'lülidest koosnev või niidile, traadile vms. lükitud helmetest ja ripatsitest kaelaehe'. Kuigi (kaela)keed on meie alal kantud juba paleoliitikumis, pole sõna kee eesti keeles siiski eriti vana. Ta on meile tulnud alles keskajal. Murretes on kee ja kaelakee üldiselt levinud, nagu seda osutavad Keele ja Kirjanduse Instituudi murdekogud. Viidatagu siinkohal vaid mõnele omapärasele esinemisjuhule. Pärnu-Jaagupis on kee 'juustest tehtud uurikett (kantakse kaelas)' ja Hagerist on märgitud, et kie tehti naeste pika juustest. Muidu on kaelakee ikka kas hõbedast, kullast või helmetest, nagu seda on maininud ENE. Murdeti on kee asemel keed. Põhja-Eestist on keed kirja pandud Järva-Madisest: kaelakiedide kõlinad. Lõuna-Eestis on keed veidi laiemalt levinud. Halliste keed, 'Karksi kiid', om. keedi, Setu keedi 'setu rahvarõiva kaelahted väikestest hõberahadest'. Leivust on kirja pandud kiedega 'ketiga'. Samast on H. Ojansuu märkmetes ki'ede 'kellon vitjat, nyörit'. Eesti vanas kirjakeeles esineb ka keed. Gösekeni "Manuductio" (1660) tõlgib saksa Hals Band/Kette eesti keelde kaihl paihl/Kehdi (lk. 226). 1739. aasta piiblitõlkes on ja kaks kedi puhtast kullast; need kerulised keed (2. Moosese rmt. 28, 14). Hupeli "Estnische Sprachlehre" (1789) toob keed 'die Kette', hõbbe keed 'silberne Kette' (lk. 176). Wiedemanni "Eesti-Saksa Sõnaraamatus" on keed, 'om. kee, keet, kee 'Kette', keedne, keene 'mit einer Kette versehen, kettig'. Eesti

ühis- ja kirjakeeles on hiljem saanud üldiseks kee, mitm. keed. See eesti sõna on alamsaksa algupära. Keskalamaksa keeles oli kedene ehk kede 'Kette' (Schiller Lübben "Mittelniederdeutsches Wörterbuch" II (1876). Eesti keelde laenatult on ootuspärane keed. See alamsaksa sõna on tunginud ka läti keelde, kus esineb kēde 'die Kette', kēdēs slēgt 'in Fesseln schlagen' (Mūlenbachs-Endzelīns, "Latviešu valodas vārdnīca II (1925-1927). Leivu murdest kirja pandud vaste võib olla alamsaksa kaudlaen läti keele vahendusel. Eesti keeles tavaliseks saanud kee on kujunenud metanalüütiliselt. Ühesilbiliste sõnade mitmuse nimetavad on tee-d, pii-d, soo-d, vöö-d. Niisugustest sõnadest lähtudes on sõna keed analüüsitud morfoloogiliselt valesti, pidades seda mitmuse nimetavaks: keed - kee-d ning on seega saadud ainsuse nimetav kee. Eesti keeles pole kee iga kett, nagu alamsaksa ja läti keeles. Meie keeles on aja jooksul sõna tähendus kitsenenud kaelas kantavale ehteketile, olgu see helmetest, hõbedast, hõberahadest, kullast või muust. Mitmeosalised kaelas kantavad ehted on eesti keeles pluralsid: helmed, pärliid, krellid jne. Needki sõnad on võinud kaasa mõjuda, et algupärast ainsust keed on tajutud mitmuseks.

Eesti murdeis on kee ka 'keere, säie'. Juba Wiedemanni "Eesti-Saksa Sõnaraamatus" on keed, kee jne. ka 'einer von den Theilen, aus welchen Zwirn, Schnüre, Stricke zusammengedreht sind', kolme keega 'mit dreifädiger, dreidrähtiger Zwirn', pool-kee-riie 'halb flachsenes, halb wollenes Zeug', köie keed 'Litzen des Strickes', törva-keed 'Theerhede, Werg (zum Kalfatern)', keedne, keene 'aus Fäden bestehend, zusammengedreht (mit Bestimmwörtern)': kahe-keedne pael 'aus zwei Theilen, Fäden zusammengedrehte Schnur' jne. Kee selles tähenduses on omane saartele ja Lääne-Eestile, kuid on kirja pandud ka omaaegselt Virumaalt ja Põhja-Tartumaalt: köve kee 'köie säie' (Jämaja), patsi kee 'juuksepalmiku üks osa', (Anseküla), kaaberkee, törvaskee 'törvase köie keere' (Jämaja), kabli kee, mikest köis tehta (Emmaste), kolme kiega on korrutatud (Simuna) jne. Kõrvuti sõnaga nim. kee, om. kee

esineb saartel ka nim. kesi, om. kee: kard kesi 'kitsas kard-pael pulmapõlled ja -tanude ehtimiseks' (Muhu), kabli kesi 'keere linast, takust, kanepist või niinest, millest köis tehakse' Pühalepa), kesi, om. kee on registreeritud ka Käinast ja Reigist. On tõenäoline, et sellegi sõna puhul on tegu metanalüüsiga. On lähtunud mitmusest kee-d ja selle järgi moodustatud ainsuse nimetav kee. Peab arvestama sedagi, et semantiliselt lähedane sõna (kaela)kee on võinud omalt poolt metanalüüsiks kaasa mõjuda. On vaja veel peatuda sõna kesi 'säie' semantikal. Eesti keeles on kesi, mitm. keed kõigepealt 'leere Hülse, Schote', aga ka 'abgeworfene Schlangenhaut'. Soome keeles on kesi 'ohut nahka, kelmu, nahka' ja tegusõna kesiä tähendab 'luoda nahkansa (esim. käärme)'. Sugulaskeeltes võib sama sõna või selle tuletis tähendada ka koort ("Suomen kielen etymologinen sanakirja" I). Ussinahk on pikk ning kitsas ja meenutab üsnagi säiet. Meie etnograafiakogudesse on eestlaste eri aladelt talletatud niinest punutud köisi. Niinest köis on väga vana algupäraga. Teda tehti juba siis, kui ei kasvatatud lina ega kanepit. Pärnalt või mõnelt teiselt puult kisutud niinesäie tuletab meelde nahariba või ussikesta. Etnograafia tunneb ka nahasäietest punutud köisi või paelu. Eks punuta praegugi tehispaelu nahasäietest. Mainitud arvestades võib julgesti oletada, et kesi 'kest' on sama soome-ugri sõna semantilisi eriarenguid.

2. plendsi

1977. aastal ilmunud L. Vaba monograafias "Läti laensõnad eesti keeles" on esitatud õige täielik ülevaade eesti kirja- ja ühiskeelest ning murretest avastatud läti laenudest. Sellele uurimusele võib vaevu leida olulist lisa, kuid midagi ikka võib. Hurda rahvaluulekogus (H II 25, 194 (265)) on Helme vanasõna, millel on järgmised värsid:

Kes kodun, om plendsi,
kes kõrdsin, om piiga.

Plendsi- eena kohta pole antud seletust, kuid on ilmne, et eee on antonüüm sõnale piiga. Helme on Läti keelepiiri lähedal ning Läti keelest on see sõna tulnud eesti murdesse. Mühlenbachs-Endzelīnsi sõnaraamatus "Latviešu valddas vārdnīca" (1 : 314) on Straupe murrakust toodud blenzis 'Paulpelz' ja vanast kirjakeelest blenzis, blenze 'der nicht gut sieht, ein Kurzsichtiger, Gluher', seega siis 'laiskvorst, lühinägelik, kõõritaja'. Sama sõnaraamatu täiendköites "Papildinājumi" (1 : 228) en blenze kohta toodud seletus kirjanikult A. Leitānēilt: meita, kas kā akla vai uz sisnas vien skatīdamies iet 'tüdruk, kes käib nagu pime või üha seirale vahtides'. Vana-sõnas on tahetud öelda, et kes kodus konutab, pele õige tüdruk. Eesti keeles on plendsi haruldane murdesõna ja haruldased on ka selle vasted läti keeles.

3. vingerpolka

Ungarlastel on rahvatants csárdás, mis koosneb pikaldasemast sissejuhatavast osast ja kiirerütmilisest lõpuosast, tantsitakse 2/4-paaristaktis. See tants on siirdunud ungari laste põhjanaabritele poolakatele, kes on tantsu veidi teisendanud ning nimetanud ungariannaks - węgierka. Poola keeles on Ungari Węry ja ungari lane węgisz. Need topontüüm ja antropontüüm en poola keelest laenunud vene keelde, kus esinevad ВЕНГРИЯ ja ВЕНГР, ВЕНГЕРЕЦ. Poola keelest on venelased saanud ka tantsunimetuse ВЕНГЕРКА. Usutavasti venelaste vahendusel, ega mitte otse poolakatele põlvneb eesti vengerka 'kiiretempoline seltskonnatants 2/4-taktis'. Vengerka on siis samas taktis, nagu pelka. Keele ja Kirjanduse Instituudi murdekogudes esineb Mustjala sõnana vingerpolka (= viingerpolkka) 'tants, kaks tüdrukut või tüdruk ja poiss tantsivad vastamisi, ilma teineteisest kinni pidamata. Tants on sammudel kaunis lähedane kaerajaanile'. Vingerpolka on rahvaetümoloogiline sõna, mis on kujunenud selliseks verbi vingerdama mõjul, sest vengerkat tantsides tehakse ju veidike vingerdamist meenutavaid liigutusi. "Suomen kielen etymologinen sanakirja" järgi on

venelastelt tantaunimetus ВЕНГЕРКА siirdunud ka soomlastele, kellel ta esineb mitmel kujul: vengerkka, vengerka, vengerska, vengeska, vingeraka, vingerka, fingeraka, vinkerska, vinkelaka jne. 'eräs (1900-luvun vaihteen tiendalla Suomeenkin levinnyt) tanssi'. Ka soome keeles on tegusõna vingertää; vinkkuroida, vinkuroida jne. 'kiemurrella (esim. käärme); kulkea mutkitellen, vääntelehtiä' jne. saanud alaseks selle tantsu nimetuste eripärase murdekujude tekkimiseks.

POEETILISTEST SÜNONÜÜMIDEST SETU REGILAULUS

Sirje Niibe

Eesti muinaskultuuris on rahvalaulul tähtis koht. Poetiliselt keele eripära kajastab omamoodi regivärsitraditsiooni lokaalset arengulugu, seega kaugemas plaanis hõimukultuuri erijooni. Mõistagi pole paljud nähtused säilinud nende ürgvanal kujul (nagu murdejoonedki), kummatigi võimaldavad need jälgida poeesia lokaalset genuiinset arengut, aga ka laiemat ühistausta ja suhtlemissuundi naabritega. Sõnavara, kaasa arvatud poetiline sõnavara on üks olulisi kriitriumme, sest siin on mõnetigi püsivamat kui näiteks morfoloogias, mis kiiresti ja paratamatult siirdes ühelt murdealalt teisele muneb kohalikule dialektile.

1.1. Regilaulu analoogiaprintsiibile toetavas kujundisüsteemis on oluline koht poetilistel sünonüümidel, mida eriti rikkalikult leidub eesti regilaulus. Regionaalselt on sellisel sünonüümikal oma erijooned. Küllaltki teravalt eralduvad näiteks kirde-eesti ja võru-setu lauluala.

Käesolevas ülevaates iseloomustatakse lühidalt setu laulude poetilist sünonüümikat, sedavõrd iseenäolise, et võib oletada selle ala rahvakunsti küllalt iidset omapära ja ühtlasi ka ajaloolist eraldatust muudest eesti keelealadest.

2. Alussõnade valik erineb oluliselt üle-eestilisest. Näiteks on setu lauludes poetilised sünonüümid alussõnadega ahi, emis, kirik, kuu (taevakeha), küünel, linnased, lütikas, rehepeksja, ristiema, -isa, -vend, sool, suvi, tee

(ühendustee), tuul, tõld jt., milliseid mujal eesti alal ei kohta. Ühelt poolt viitab see repertuaari eripärale, teisalt ka mõningatele ajaloolistele erijoontele (hõimuguluse ja kiriklike traditsioonide püsivusele siintoodud näiteiski).

2.1. Alussõnu mõistepiirkonniti grupeerides võib leida selle isikute, esemete ja nähtuste ringi, mis rahvalaulikuid enim inspireerinud. Ootuspäraselt on kõige rohkem sünonüüme sõnal neiu: üle-eestiliselt on neid registreeritud üle kuuesaja, setu lauludest 106^x. Lisame siia teisedki feminiinsed alussõnad: sõsar - 25, tütar - 42, naine - 73, ema - 70. Kui võrdleme neid arve vastavaid meessoost isikuid tähistavate poeetiliste väljendite arvuga (noormees - 26, veli - 44, poeg - 18, mees - 42, isa - 27), on suhe selgelt naiste kasuks, kuid ometi mitte nii suurelt kui näiteks kirde-eesti lauludes. Üks põhjusi on vahest see, et Setus on meestelaul nais-
telaulule kauem konkurentsi pakkunud.

2.2. Koduloomadele ja -lindudele pole palju sünonüüme loodud, tavaliselt 1 - 3. Erandiks on Hobune (31) ja härj (15). Hobuse staatus on tavalise kodulooma omast alati kõrgem olnud, sellest ka poeetilisem suhtumine temasse. Kõige tavalisemad hobuse sünonüümid on omadussõnalised: hakk, hiir, kõrb, must, paat, tark, verev, virk. Härja sünonüümid esinevad suurelt jaolt ühes laulutüübis ("Jeesuse sõit").

2.3. Metsloomadele, -lindudele ja kaladele on iseloomulikud liitsõnalised sünonüümid. Läbitöötatud tekstidest on neid leitud ühele alussõnale üks, harvem kaks. Ainult sõnale kurg on neli vastet (kodulind, pikk-kael, -säär, kõrgesäär), sest lisaks inspiratsiooni äratavale välimusele on kurel paaris laulutüübis keskne roll.

Üle-eestilist materjali jälgides torkab silma ka hunti asendavate sünonüümide rohkus, aga Setus on neid ainult kolm: peni, laikäpp (lagjakäpp) ja pikkhäänd 'susi', mis on levinud ka mujal Eestis.

^x Läbi on töötatud J. Hurda "Setukeste laulud" I - III köide.

Lindudele loodud sünonüümidest enamik sisaldab põhisõna -lind, -tsirk. Kokku on moodustunud nagu liigimõiste, mis võib tähistada mitut erinevat lindu. Selline liikumine konkreetselt abstraktsemale pole sünonüümiloomele üldiselt omane.

2.4. Taimeriik on üheks meelisvaldkonnaks, kust inimestele sümboleid otsitakse, kuid taimi tähistavatele alusõnadele leiame vähe sünonüüme. Siin ilmneb eriti selgesti kirjeldus- ja võrdlustasandi eristatus rahvaluules: on olemas nende tegelikkuse objektide hulk, mida kirjeldatakse, ja teiste objektide hulk, mille abil kirjeldatakse, millega võrreldakse.^x

2.5. Tähelepanu väärrib grupp alusõnu, mis on seotud uskumuste ja kommetega. Neile on loodud suhteliselt palju sünonüüme: kalm - 10, kool 'surm' - 5, koolja - 15, kirik - 4, kosjad - 3, saajad - 3. Kolme esimese sõna sünonüümidest on paljud arvatavasti mütoloogilise aluspõhjaga eufemismid. Eufemistliku ümberütlemise vajadus on mujalgi rahvalaulikute sünonüümiloomet virgutanud, näiteks sõna sõda puhul, millel on 10 sünonüümi. Ei tohi unustada ka peitenimetusi metsloomadele.

3. Setu laulualale on iseloomulik lokaalsete poeetiliste sünonüümidest rohkus, näit.: leivapuu 'ader'; punapõsk 'agu'; tulp 'ait'; kanepkael 'kana'; hiirehärja 'kass'; kroonitpea, tsäukhari 'kukk'; elulinn 'kodu'; au 'kosjad'; ööpoeg, -valge 'kuu'; tsõör 'käsikivi'; veri, üsaline, vöövarvakene 'laps'; sõnasõsar '(nais)laulik'; vahajalg 'mesilane'; vahaleem 'mesi'; auhame 'minia'; luikpea, õrnsuu, linik 'naine'; vahalatv 'juuksed, neiu'; helmekaalats, hooleleta hobune, ohjuta hobune, kalasilmakene, kanepkõrrekene, karravanik, meretera 'neiu' jt. Mõned neist on loomulikult tuttavad ka vahetul naaberalal (Rõu, Vas, Urv, Har).

^x Vrd. J. Kaplinski, Parallelistmist lingvisti pilguga. - "Keel ja Kirjandus" 1972, nr. 3, lk. 139.

4.1. Torkab silma ka sõnaloominguliste printsiipide omapära.

Silmapaistvalt rohkesti on tegijanimelisi sünonüüme (näit. alussõnadele ema, isa, joodik, mees, naine, peupoiss, perenaine, talupoeg, tapja, teenija, ori, varas); eriti sagedasti leiame neid itkudes. Võime arvata, et selle väga vanapärase (tavaline ja põhiline näit. mordva lauludes) sünonüümitüübi esinemus viitab setu laulutraditsiooni ürgvanale põhjale, millele toetudes on seda kasutatud ka uuemates lauludes, näit. neis, kus esinevad joodiku arvukad tegijanimelised sünonüümid: kõrtsi akna all istuja, kõrtsi kõndija, kõrtsilaua lakkuja, kõrtsilingi liigutaja, kõrtsipingil istuja, kõrtsipingil peesitaja, kõrtsipingi pühkiija, kõrtsi saaja, kõrtsitee kõndija, kõrtsitööde toetaja, kübarate kaotaja, ollepulga puutuja, viina manu veereja, viinavaadi vahtija.

Tegijanimede hulgas on rohkem neid, mis lähtuvad kujutatava isiku (resp. looma või personifitseeritud nähtuse) tegevusest, tööst, näit. saiaasaatja 'isa'; roakeetja 'perenaine'; kohvijooja 'proua'; varsavedaja 'varas'; veetooja 'tütar'. Teine osa tegijanimelisi kirjeldavad välistust, näit. sarvekandja 'härg'; siidipidaja, sõlekandja 'neiu'; särgipidaja 'veli'. Tegijanimelisi sünonüüme on ühes parallelismirühmas tavaliselt kaks või rohkem. Nii-moodi antakse kujutatava kohta tunnuste kompleks, millest tekib tervik, nii et alati pole vastavat tavasõna kasutatudki: Ära üks kuoli kodo kutsja, /Maha mati manitsaja,/ Olõ õi kuiya kolgijat, /Likõ roiva mõskijat.^x Tegijanimelised sünonüümid võtavad enda alla tihti terve värsi, sest enamikus on nad mitmest sõnast koosnevad ühendid: tegijanime juurde kuulub sihitislik või määruslik täiend, millele võib omakorda kinnistuda täiend. Keä johtu joodikule, /Kõrdsi tie kõndijale,/ Viina vaadi vahtijale, /Olle pulga puttujale,/ Kübaräde kaotajale,^{xx}

^x J. H u r t , Setukeste laulud II. Helsingi 1905, lk. 156. ^{xx} Sealsamas, lk. 123.

4.2. Setu lauludes võime kohata niisuguseid huvitavaid konstruktsioone, kus sünonüümi täiendiosa on antud adverbiaalselt: lill livva man, asi aknil 'poeg'; uibu ossõlta aiah, leppä lehiltä mõtsah 'lesknaine'. Tõsi küll, päris tundmatu pole see ka põhjaeesti lauludes (vrd. muna murul 'neiu'), kuid seal on see kontstruktsioon kindlalt vaid teatud laulutüübis ja enamasti ka võrdlustes (oli kui muna murul).

4.3. Sagedane on omastavaline perifrastika, kus sünonüüm on nagu mingi definitsioon alussõnale: selja nõrgahus 'kummardus'; sõudmisnõu (sõvvinõu) 'mõla'; suu sulatus, keelepära pehmitus 'linnupete'; tahupuu 'kirves'. Siit aste edasi on assotsiatsiooniliini sissetoomine: elajate elumaja 'laut'; kivipidaja 'mõlder'.

4.4. Üsna keerukat, päris kenningilist konstruktsiooni võime konstateerida niisugustes kaunites poetilistes sünonüümides nagu sinisiibade linn (sinisiivo liin) 'mets', s.o. lindude kindlus; vahaladva vaidleja 'kosilane', s. o. neiu nõudja (vahalatv 'neiu'); leiva lein, soola surm 'nälg'.

4.5. Haruldane meie rahvalaulutraditsioonis on vaid ühest lihtsõnast koosnev metonüümiline sünonüüm: põll 'neiu'; linik, tanu 'naine'; kaabu, kübar 'mees'; kabi 'hobune'.

4.6. Arvukamalt kui mujal esineb setu lauludes omadussõnalisi sünonüüme: tark, virk 'hobune'; õhuke 'linik'; peenike 'lõng'; verev 'agu'; palav 'tuli' jt. Mõnikord rõhatakse substantiveerumist täiendsõnaga: tuliverev 'hobune'; raharikas, raudrikas 'saajavanem'; ilmakõrk 'veli'; öövalge 'kuu'.

4.7. Tähelepandav osa sünonüümidest on tuletatud liidete abil. Kõige produktiivsem on (line-liide, näit. käsi, line, kahekäeline, üsaline 'laps'; rahaline, varaline, kulalaline, tuhandeline 'rikas'; õhuline, kahjuline, kurvaline, kodapooline 'vaeslaps'; kaasaline 'abielumees'. Need sõnad on ju tegelikult samuti omadussõnad, kuid substantiveerunuteks on nad eriti iseloomulikud setu laulule.

Eripärane on ng-liiteliste sünonüümide rohkus, näit. päeva nōseng 'ida'; upong 'vesi'; hainang 'suvi'.

Üldine diminutiivsus, vähendamine on üks vaieldamatu põhiprintsiip sünonüümiloomingus. Sellest printsiibist tuleneb ka diminutiivsufiksi -ke(ne) väga rohke kasutamine. ne-sufiks esineb järjekindlalt vaid sõnas (ema)kanane 'nema, laps'.

4.8. Poeetiline sünonüüm võidakse saavutada kahe (resp. ühe) lihtsünonüümi varieerimisega, näit. sōjaratsu asemel vaenuvarss, teisepoole 'mees' asemel teine veer jne. See on hästi iseloomulik just setu laulualale.

5. Ainult setu ja kirde-eesti lauluala tunnevad mütooloogilist Toonit ja Mana ning nendega liituvaid tegelasi ja toiminguid.

Peale setu laulude on Maarja sünonüüme registreeritud veel vaid Lüganuselt ja Sangastest. Ida-eestilisele ürgvanale kultuurikontaktile viitab muudki poeetilises sõnavaras (sine 'lina'; kaster 'linn, küla'; vestu 'puss'.

Setu laulude sünonüümikas on vanapärast sõnavara (mille hulgas on ka praegu veel tundmata algupäraga sõnu): ilm 'taevas'; tarvo 'härg'; süko 'varss'; ukla (uGel?) 'veri'.

6. Sünonüümide lähtealuseks on olnud laulikute ümbritsev konkreetne keskkond. Abstraktseid sõnu kohtame sünonüümidenä haruharva. Vastupidine asendus, kus ebaesemelinemõiste (neid esineb alussõnadena küll vähe) tehakse maalähedasemaks konkreetse kaudu, on tavalisem, näit. varik, kõnd 'hulk'; päeva nōseng 'ida'; sōōmaeg 'lõunakaar'; seeme 'sugu' jt.

7. Enamik sünonüüme on ühetähenduslikud. Looja püüab ehissõna kaudu välja tuua ikkagi poetiseeritavale hästi iseloomuliku detaili, et alusmõiste oleks äratuntav. Siiski esineb ka hulk mitmetähenduslikke sünonüüme. Tavaliselt pärinevad siis alussõnad ühest mõisterühmast, näit. juhinaha

'saapad, kingad'; armuandja, hirmuheitja 'ema, isa'; vaib
raud 'kirves, vikat, väits'. Huvitav on ammusuu 'ahi, ku-
ningas'. Kes teab, mis assotsiatsioonid laulikul siin on
tekinud, et on toimunud nii suur tähenduse nihe.

Leidub ka universaalseid sünonüüme, mis sobivad väga
paljude alussõnadega erinevatest mõisterühmadest. Setu lau-
lualal on nendeks meelimari 'ema, kari, lang, laps, lau-
lik, mees, neiu, veli, väi jm., kokku 20 tähendust; lind
'laulik, lell, mõrsja, neiu, päike, ristiema, veli' jm., kok-
ku 19 tähendust; mari 'isa, Jeesus, jumal, karjus, naine,
vaeslaps' jm., kokku 16 tähendust.

"KALEVIPOJA" SÖNASTIK

J a a k P e e b o

S a a t e k s

Järgnevalt avaldatakse seletussõnaraamatu vormis see osa Fr. R. Kreutzwaldi eepose "Kalevipoeg" sõnavarast, mida ei ole kasutatud Kreutzwaldi-eelses kirjäsõnas.

Sõnastiku algmaterjali kogumisel on sedeldatud kõik "Kalevipoja" sõnad, kusjuures aluseks on eepose III trükk, ilmunud 1875. aastal. Et töö eesmärgiks on just eeposele iseloomuliku sõnavara analüüs, on kogu materjali võimaluse pii-rides võrreldud eesti varasemate trükiste sõnavaraga, kasutades selleks sõnaraamatuid ja sedelkogusid, mis kajastavad põhjalikumalt või pealiskaudsemalt oma aja keele üldist taset. Seejuures on püütud arvestada ka tähenduste ja tähendusvarjundite erinevust, kuigi nende täpne piiritlemine ei ole lihtne selgete kriteeriumide puudumise tõttu (Sorokole-
tov 1971:138). Võrdlusandmed ei ole absoluutse väärtusega, sest materjalide puudulikkus varasema kirjakeele sõnavara osas ei luba langetada lõplikku otsust sõna esinemise või mitteesinemise kohta. Saame toetuda Hüperi (1818) sõnaraamatule, mis ilmus 40 aastat enne eepost ja mida Kreutzwald on nimetanud vanaks sõnalahjaks leksikoniks (Kreutzwald 1956^b:473). Selle sõnaraamatu ja "Kalevipoja" vahelisest perioodist pakuvad materjali "Beiträgedes" ilmunud sõnakogud. Eriti vajalik oleks võrdlemine O. W. Masingu tööde sõnavaraga, kuid täielik ülevaade sellest puudub. On kasutatud A. Kase sellekohaseid materjale ja V. Kingisepa (1972, 1973,

1975) avaldatud töid. Arvestades V. Kingisepa (1971) artiklit "Kalevipoja" sõnavara selgituseks" võib eepose sõnavara lugeda põhiliselt võrrelduks ka "Marahwa Häddala-Lehhe" sõnavaraga. Mõnegi Mupeli sõnaraamatust puuduva "Kalevipoja" sõna esinemise Kreutzwaldi-eelaes kirjakeeles võimaldas selgitada eesti keele kateedri 1965. a. hävinud kirjakeele sõnavara sedelkogu. Varasemast kirjakeelest registreeritud sõnn käesolevas sõnastikus ei esitata. Selle tõttu jäävad vaatlusest kõrvale küll mõned niisugused sõnad, mis tänapäeva seisukohalt tunduvad küllalt eripärased. Ometi peaks nende esinemine teiste autorite, Kreutzwaldi eelkäijate ja kaasaeglaste teostes olema küllalt veenvaks tõestuseks, et neil ei ole erilist osa eepose leksika erijoonte iseloomustamisel. Teisest küljest sunnib aluseks võetud printsiip lähemalt vaatlama osa niisugustest sõnadest, mis valimisel tänapäeva uurija mulje järgi oleks kõrvale jäetud.

Sõnastiku sedelmaterjali läbitöötamise järgmiseks etapiks oli vaatluse alla jäänud sõnade murdetausta selgitamine: missugused vaadeldavatest on murdesõnad ja kui lai on nende levila. Murdesõnaks loetakse niisugust sõna, mille levila ei haara kogu eesti keele territooriumi ja mis ei kuulu kirjakeele sõnavarasse (Filin 1961:19-20; Knjazkova 1966: 110). Seejuures on arvestatud, et ka murdesõna on ajalooline mõiste, seda eriti tema suhetes kirjakeelega. Nende suhete selgitamisel on võimaluse piiirides lähtunud möödunud sajandi keskpaiga kirjakeelest, milles ei kasutata paljusid tänapäeva kirjakeelele tavalisi murdepäritoluga sõnu. Murdesõnade levila määramisel peame paratamatult toetuma andmetele, mis on pärit hilisemast ajast, osalt koguni tänapäevast. Leksikaalsete dialektismide kõrval võetakse vaatluse alla ka semantilised dialektismid - sõnad, mis erinevad vastavatest kirjakeelsetest ainult tähenduse poolest (Filin 1961:35).

Murdesõnade esitamisel käesolevas sõnastikus on mõninga eeskujuna kasutatud V. Ruoppila (1967) teost "Kalevala ja kansankieli", kusjuures märgitu on põhjalikum selle poolest, et esitab kõik vastava sõna foneetilised variandid ning isegi teised samatähenduslikud sõnad teistelt murdealadelt. Mur-

desõnade väljaselgitamiseks on "Kalevipoja" sõnavara võrreldud ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi murdesõnade üldkartoteegis registreeritud materjalidega. Kõik andmed, kaalutlused ja kahtlused, mis toetuvad teistele allikatele, viidatakse igas sõnaartiklis eraldi.

Järgnevalt on püütud välja selgitada seda osa eepose sõnavarast, mille allikaks võib pidada eesti rahvalaule. Selleks on "Kalevipoja" sõnavara võrreldud kõigi teadaolevalt Kreutzwaldi käsutuses olnud rahvalaulude sõnavaraga. Tuleb märkida, et need andmed käesolevas sõnastikus on ehk kõige tinglikumad. Ei tohiks ju olla erilist vahet murdesõnade ja rahvalaulusõnade vahel. Ometi on võrdlevad uurimused näidanud, et kuigi rahvalauliku igapäevase kõnekeele ning kodumurraku ja tema poolt esitatava rahvalaulu keele vahel on väga tihedad ja mitmekülgsed sidemed, on ometi rahvalaulude sõnavaras, fraseoloogias ja grammatilises ehituses palju erijooni, mis on võõrad mitte ainult vastavale murdele, vaid mõnikord kogu keeleala murretele. Rahvalaulukeele spetsiifikat saab välja selgitada ainult täpse võrdlemise teel murdekeelega (Jakobson 1962:87-88; Bogatõrjov 1962:75). Rahvalaulude sõnavaralisi iseärasusi põhjustab esmajoones asjaolu, et siin on säilinud mitmeid muistseid algupäraseid sõnu, aga ka mitmetest kihtidest pärinevaid laene, mis elavast kõnekäelest on ammu kadunud või kadumas. Rahvalauludes leidub ka omapäraseid liitsõnu ja tuletisi (Peegel 1961^c:69-76). Osa rahvalaulude kaudu eeposesse tulnud sõnadest on vaadeldud murdesõnadena, kui võrd nad on registreeritud murdesõnade üldkartoteegis. Nii on rahvalaulusõnadena vaatluse all ainult see osa rahvalauludest pärinevast sõnavarast, mida murdekartoteegis ei ole registreeritud. Omaette probleem on Kreutzwaldi käsutuses olnud rahvalaulude ehtsus, põhjuseks mitmete toleaegsete folkloorihuviliste suhtumine rahvaluule kogumisse ja avaldamisse. "Tartu ja Tallinna meeste töö kujunes eriilmeliseks. Tartu literaadid kasutasid rahvaluulet ümbersulatatult (Faehlmann ja Kreutzwald) rahvuspoliitilise võitlusvahendina feodaalsete rõhujate vastu, Tallinnas püüti puhtteaduslikule tegevusele alust rajada ja materjale selle

eesmärgiga koguda, publitseerida ja mõnevõrra üldistusi leida" (Laugaste 1970:97). Kreutzwaldi ja mitmete teiste niisuguse seisukoha tõttu ongi paljudes tolleaegsetes kogudes koos ehtsate rahvalauludega ka ümbertöötatud või päris uuesti loodud palu. Konkreetsete küsimuste lahendamisel on käesolevas töös lähtutud folkloristide vastavatest uurimustest.

Kolmanda rühma eepose sõnavarast moodustavad niisugused sõnad, mida võiks pidada Kreutzwaldi sõnaloominguusse kuuluvaks või mille päritolu lõplik selgitamine ei ole võimalikuks osutunud; sõnad, millele ei ole leitud vastet ei varasemast kirjakeelest, eesti murretest ega rahvalauludest. Niisuguste puhul on käesolevas sõnastikus püütud osutada tuletise aluseks olevale tüvele varasemas kirjasõnas või murretes, kasutatud tuletusliidetele ja muule uue sõna loomise seoses olevale.

Sedelmaterjali läbitöötamisel on kasutatud ka Wiedemanni sõnaraamatut (1893) ja grammatikat (1875). Pole ju tänapäevani küllaldast alust väita, et kas või näiteks sõna murdepäritolu üle otsustamisel peaksime KKI murdekartoteegile andma palju suurema kaalu kui Wiedemanni sõnaraamatule. See tõttu on Wiedemanni teostest hangitud lisaandmeid eepose sõnade päritolu kohta. Teiseks võib Kreutzwaldi tuletiste esinemist või mitteesinemist sõnaraamatus pidada Wiedemanni hinnanguks vastavatele sõnadele.

Et selgitada "Kalevipoja" sõnavara asendit Kreutzwaldi teoste sõnavaras üldse, on võrdlusmaterjalina kasutatud Kreutzwaldi teisi teoseid, eriti neid, mis on kirjutatud enne "Kalevipoega", ja varasemaid uurimusi Kreutzwaldi sõnavara kohta. Vastavad märkused esitatakse iga sõnaartikli juures.

Nagu juba märgitud, on sõnastikust välja jäetud kõik varasematest trükistest leitud sõnad. Peale nende ei ole sõnastikku võetud sõnu, mis erinevad kirjakeelsetest mõne väiksema foneetilise iseärasuse poolest, eriti sel juhul, kui need variandid lähtuvad kindlate murdealade keelest.

Kõrvale on jäetud ka "Kalevipoja" liitsõnad. Kogu tähelepanu koondub uute tüvede ja tuletiste või varem tuntud, kuid nüüd mingis uues tähenduses esinevate sõnade vaatlemisele. Ka liitsõna tuleb analüüsimisele sel juhul, kui üks või mõlemad tema komponentidest puuduvad Kreutzwaldi-eelsest kirjasõnast.

Vaatlusest jääb kõrvale veel rühm sõnu, mida ei ole küll registreeritud varasemast kirjasõnast, kuid mis on täiesti omased kõikidele eesti murdealadele. "Kalevipoja" keele erijoonte iseloomustamisel ei ole neil tähtsust, nende puudumine varasemast kirjakeelest on juhuslik ja sageli üldse mitte tõestatav. Niisugused antakse sõnastiku lõpus eriloendina.

Liigse kordamise vältimiseks on kõiki ele-liitelisi frekventatiivverbe vaadeldud sõnaartiklites, mille märksõnadeks on samad verbid ilma ele-sufiksita. Nii on talitatud ka sel juhul, kui verb ilma ele-sufiksita eeposes üldse ei esine. Seda tuletusliidet kasutab Kreutzwald üldse võrdlemisi vabalt, sageli lihtsalt värsimõõdu täiteks, ilma talle mingit semantilist kaalu andmata.

Sõnaartikli ehitus on järgmine. Märksõnana on antud "Kalevipojas" esinev sõna tänapäeva kirjakeelele omasel või sellele lähedasel kujul. Järgnevalt märgitakse tähendus (viimane on jäetud märkimata, kui sõna on täpselt samas tähenduses üldtuntud tänapäeva kirjakeeles). Edasi leiame märengendi(d) sõna (ühe või mitme) esinemiskoha kohta eeposes: rooma numbriga on märgitud loo, araabia numbriga värssi number. Selle järel on esitatud vastavad värssid "Kalevipojast". Edasises püütakse selgitada sõna algupära. Murdesõnade puhul järgneb murrakute loetelu, milles KKI murdekartoteegi andmetel vaadeldav sõna esineb. Murrakute lühendid on antud sellises järjekorras, nagu neid kasutatakse TA KKI vastavates töödes. Rahvalaulusõnadele lisatakse vastavad värssid rahvalaulu(de)st. Kreutzwaldi tuletiste päritolu selgitamiseks on toodud samatüvelisi sõnu varasemast kirjakeelest, murretest või rahvalauludest, on tähelepanu juhitud kasuta-

tud liidetele ja tuletuskäigule. Lõpuks osutatakse sõna esinemisele või mitteesinemisele Wiedemanni sõnaraamatus (sealjuures Wiedemanni poolt lisatud märgenditele), märgitakse esinemine teistes Kreutzwaldi teostes või kirjades. Mõnikord osutub vajalikuks tuua veel täiendavaid selgitusi, mis toetuvad mitmetele erinevatele allikatele. Kui murdesõnal ei ole suuri foneetilisi erinevusi eri murrakutes, siis ei ole täpset murdepärast hääldust esitatud. Kui sõnal on mitu eri tähendust rahvakeeles, siis on tavaliselt "Kalevipoja" sõna murdelévilana märgitud ainult need murrakud, milles ta esineb samas tähenduses. Kui eeposes on sõnal niisugune tähendus, mis ei lange täpselt kokku tähendusega murretes, siis on iga murraku puhul märgitud ka sellele omane tähendus.

V i i d a t u d k i r j a n d u s

Aavik, J. 1933. Kuidas suhtuda "Kalevipojale". "Kalevipoja" arvustus keelelises, värsitehnilises, stiililises ja sisulises suhtes. Tallinn-Tartu.

Alvre, P. 1970. Kitsaskohti Kreutzwaldi sõnaloomingu tõlgendamisel. - Keel ja Kirjandus, nr. 6, lk. 346-349.

Annist, A. 1961. Kommentaarid üksikute lugude juurde. - Fr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ühes kommentaaride ja muude lisadega, I. Tallinn. lk. 421-504.

Bogatõrjov, P. G. 1962 = П. Г. Богатырев, О языке славянских народных песен в его отношении к диалектной речи. - Вопросы языкознания, lk. 75-86.

Eller, H. 1928. Fr. R. Kreutzwaldi sõnavarast. Eesti keele cum laude seminari töö. Tartu (käsikiri TRÜ eesti keele kateedris).

Faehlman, Fr. R./ 1842. Tühhi jut, tühhi lorri, tühhi assi, tühhi kõik. - Tartu- ja Wõrroma Kalender ehk Täht-ramat 1842 ajastaja päle, perran meie Issanda Jesusse Kristusse sündimist. Tartu, lk. 52-63.

- Filin. F. P. 1961 = Ф. П. Филин, Проект "Словаря русских народных говоров", Москва-Ленинград.
- Hupel. A. W. 1818. *Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte*, Mitau.
- Jakobson. R. O. 1962 = Р. О. Якобсон, О соотношении между песенной и разговорной народной речью. - Вопросы языкознания, № 3, Iк. 87-90.
- Karttunen, U. 1905. *Kalevipoegin kokoonpano*. Helsinki.
- Kasesalu, E. 1950. *Fr.R. Kreutzwald eesti keele sõnavara rikastajana*. Diplomitöö. Tartu (käsikiri TRÜ eesti keele kateedris).
- Kask. A. 1958. Võitlus vana ja uue kirjaviisi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles. Tallinn.
- Kask, A. 1970. Eesti kirjakeele ajaloost, I - II. Tartu.
- Kingisepp. V. 1971. "Kalevipoja" sõnavara selgituseks.- Keel ja Kirjandus, nr. 2, lk. 101-103.
- Kingisepp, V. 1972. O. W. Masingu "Marahwa Näddala-Lehhe" sõnastik (aa - ketramine). - Sõnasõel. Uurimusi ja materjale eesti keele sõnavara alalt, I. Tartu, lk. 30-209.
- Kingisepp, V. 1973. O. W. Masingu "Marahwa Näddala-Lehhe" sõnastik (ketramisenõu - lüpsma). - Sõnasõel. Uurimusi ja materjale eesti keele sõnavara alalt, 2. Tartu, lk. 36-202.
- Kingisepp, V. 1975. O. W. Masingu "Marahwa Näddala-Lehhe" sõnastik (ma -pood). - Sõnasõel. Uurimusi ja materjale eesti keele sõnavara alalt, 3. Tartu, lk. 103-232.
- Knjazkova, G. P. 1966 = Г. П. Князькова, О диалектной лексике в русском языке XVIII в. (К постановке вопроса). - Процессы формирования лексики русского литературного языка (от Кантемира до Карамзина), Москва-Ленинград, lk. 108-145.
- /Kreutzwald, Fr. R./ 1840. Wina-katk. Üks tähhele pannemise väärt jut, mis wanna ning noore rahwale juhhatusseks ja kassuks wälja on antud. Tartu.
- /Kreutzwald, Fr. R./ 1848. Ma-ilm ja mõnda mis seal sees leida on. Tullosaks ja õppetlikkuks aeawiteks Ma-rahwale, I-V. Tartu 1848-1849.

- /Kreutzwald, Fr. R./ 1853. Paar sammokeest rändamise teed. Üks elo-puu küllest nopitud mälestuse-leht. Tartu.
- /Kreutzwald, Fr. R./ 1854. Sõda. Wiru wana Lauliku kenam Kandle-lugu. Eesti-sõbradele. Tartu.
- /Kreutzwald, Fr. R./ 1857. Maa- ja mere-piltid. Teine jagu. Ehk imelikud juhtumised ja käigid Tseiloni saarel. Üks lugemise raamat noore rahwale. Tartu.
- /Kreutzwald, Fr. R./ 1857^a. Kilplaste imewärklikud, wäga kent-sakad, maa-ilmas kuulmata ja tännini veel üleskirjutama-ta jutud ja teud. Kalkuni keelest Maakeele tõlgitud ja meie küllade komblikuks mõnes tükis ümbersolgitud. Tartu.
- /Kreutzwald, Fr. R./ 1857-61. Kalewipoeg, eine Estnische Sage, verdeutscht von Carl Reinthal. Dorpat.
- /Kreutzwald, Fr. R./ 1860. Eesti-rahwa Ennemuistsed jutud ja Wanad laulud, noore põlwe mälestuseks korjatud ja kirja pandud. Esimene Jägu. Tallinn.
- /Kreutzwald, Fr. R./ 1861^a. Sippelgas. Teine jagu. Tartu.
- /Kreutzwald, Fr. R./ 1862. Kalewi poeg. Üks ennemuistene Eesti jut, Kaheskümnes laulus. Kuopio.
- /Kreutzwald, Fr. R./ 1864. Eesti-rahwa Ennemuistsed jutud ja Wanad laulud, noore põlwele mälestuseks korjatud ja kir-ja pandud. Teine jägu. Tartu.
- Kreutzwald, Fr. R. 1865. Wiru lauliku laulud. Tartu.
- Kreutzwald, Fr. R. 1869. Lühikene seletus Kalewipoja laulude sisust. Tartu.
- Kreutzwald, Fr. R. 1871. Tule torn. Üks kurblik näitemäng, ka-hes waatuses. Tartu.
- Kreutzwald, Fr. R. 1871^a. Rahunurme Lilled pääwa töö ja pa-lawuse jahutuseks. Tartu.
- Kreutzwald, Fr. R. 1875. Rahunurme Lilled pääwa töö ja pa-lawuse jahutuseks. Teine jagu. Tartu.
- Kreutzwald, Fr. R. 1885. Lembitu. Eesti muistepõlwe mäles-tustest kaswanud luuletus. Puhkama läinud lauliku Fried-rich Reinhold Kreutzwaldi Järel jäetud paberidest wälja antud. Tartu.
- Kreutzwald, Fr. R. 1936^a = Kreutzwaldi kiri Fr. R. Faehlman-nile 3. V 1838. - Faehlmanni ja Kreutzwaldi kirjavahetus. Tartu.

- Kreutzwald, Fr. R. 1936^b = Kreutzwaldi kiri Fr. R. Faehlmannile 29. I 1850. - Faehlmanni ja Kreutzwaldi kirjavahetus. Tartu.
- Kreutzwald, Fr. R. 1953^a = Kreutzwaldi kiri A. Schiefnerile 7. XII 1865. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, III. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1956^b = Kreutzwaldi kiri C. Reinthalile 25. X 1856. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, II. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1956^c = Kreutzwaldi kiri C. Reinthalile 5. XII 1858. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, II. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1956^d = Kreutzwaldi kiri A. H. Neusile 12. IX 1847. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, II. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1956^e = Kreutzwaldi kiri C. Reinthalile 20. I 1857. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, II. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1956^f = Kreutzwaldi kiri C. Reinthalile 17. X 1859. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, II. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1956^g = Kreutzwaldi kiri A. H. Neusile 13. VII 1847. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, II. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1956^h = Kreutzwaldi kiri C. Reinthalile 13. VIII 1859. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, II. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1956ⁱ = Kreutzwaldi kiri A. H. Neusile 11. III 1849. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, II. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1956^j = Kreutzwaldi kiri A. H. Neusile 6. I 1848. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, II. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1961. Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ühes kommentaaride ja muude lisadega, I. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1962^a = Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 14. IV 1868. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, V. Tallinn.

- Kreutzwald, Fr. R. 1962^b = Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 17.
I 1870. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, V. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1962^c = Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 8.
IV 1870. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, V. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1962^d = Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 27.
IX 1868. - Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, V. Tallinn.
- Kreutzwald, Fr. R. 1963. Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ühes kommentaaride ja muude lisadega, II. Tallinn.
- Kreutzwald-Aavik 1916. Parandatud Kalevipoeg, I. Tartu.
- Kreutzwald, Fr. R., Neus, A.H. 1854. Mythische und magische Lieder der Ehsten. St. Petersburg.
- Laugaste, E. 1957. Mõningaid sõnatähenduslikke küsimusi seoses Kreutzwaldi "Kalevipojaga". - Emakeele Seltsi Aastaraamat, III. Tallinn, lk. 116-129.
- Laugaste, E. 1970. Alexander Heinrich Neusi osa eesti rahvaluuleteaduse ajaloos. - TRÜ Toimetised. Vihik 259. Tõid eesti filoloogia alalt, III. Tartu, lk. 95-148.
- Leetberg, K. 1911. Kui pikalt on Kalevipoeg rahva luuletus? Kõne peetud Kalevipoja 50 aastasel mälestuse pidul Peterburis 24. aprillil 1911. St. Peterburg.
- Naus, A. H. 1850. Ehstnische Volkslieder. Urschrift und Uebersetzung von H. Neus, I-III. Reval 1850-1852.
- Org, P. 1918. I. lisa. Sõnastik. - Fr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg. Lugulaul Eesti muinasajast. Lühendatud kujul nelja lisaga Eesti nooresoole. Kolmas trükk. Tallinn.
- Peegel, J. 1957. Mõnede "Kalevipojas" esinevate morfoloogiliste nähtuste ning vormide taustast. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 53. "Kalevipoja" küsimusi. Tartu, lk. 145-162.
- Peegel, J. 1961^a. Lingvistiline pilk "Kalevipojale". - Keel ja Kirjandus, nr. 8, lk. 453-457.
- Peegel, J. 1961^b. "Kalevipoja" keelest. - Fr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ühes kommentaaride ja muude lisadega, I. Tallinn, lk. 397-401.
- Peegel, J. 1961^c. Eesti regivärsilise rahvalaulu keelest. Tartu.

- Peegel, J. 1963. Teise silbi vokaalidest "Kalevipojas". - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 138. "Kalevipoja" küsimusi, II. Tartu, lk. 84-94.
- Peegel, J. 1970. Väljakaevamistöödelt ... eesti keele alal. - Noorus, nr. 8, lk. 35-36.
- Piir, E. 1963. "Kalevipoja" sõnastik. - Pr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ühes kommentaaride ja muude lisadega, II. Tallinn, lk. 245-402.
- Pino, V. 1963. "Kalevipojas" kasutatud rahvalaulud. - Fr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ühes kommentaaride ja muude lisadega, II. Tallinn, lk. 155-243.
- Pupp, E. 1955. "Kalevipoja" sõnavara. (Uudissõnad ja arhaismid). Tartu (käsikiri TRÜ eesti keele kateedris).
- Rapola, M. 1960. Sanojemme ensiesiintymiä. Agricolasta Yrjö Koskiseen. Valikoima. Helsinki.
- Ruoppila, V. 1967. Kalevala ja kansankieli. Helsinki.
- Rätsep, H. 1964. Sõnavara rikastamise allikatest. - Kirjakeel 1964. Tallinn, lk. 33-45.
- /Schwarz, J.G./1854. Koli-ramat. Wies jagger. Keograhwi, ehk õppetud Ma-ilma surussest ja Ma-ilma madest. Tartu.
- Sorokoletov, F. P. 1971 = Ф. П. Сороколетов, "Словарь современного русского народного говора (д. Деулино Рязанского района Рязанской области)", материал собрали и словарь составили: Г. А. Баринова, Т. С. Коготкова, Е. А. Некрасова, И. А. Оссовецкий, В. Б. Силина, К. П. Смолина, под. ред. И. А. Оссовецкого. - М. изд-во "Наука", 1969, 612 стр. - Вопросы языкознания, № 2, lk. 136-140.
- Stahl, H. 1637. Anführung zu der Esthnischen Sprach auff Volgemeinten Rath und Bittliches Ersuchen publiciret von M. Henrico Stahlen, Revall.
- Veski, J. V. 1918. "Kalevipoja" parandamiseastmed. - Eesti Kirjandus, nr. 7, lk. 171-176.
- Veski, J. V. 1918/9^b. "Kalevipoja" parandamiseastmed. - Eesti Kirjandus, nr. 8-9, lk. 192-205.

- Veski, J. V. 1918/9^c. "Kalevipoja" parandamiseastmed. - Eesti Kirjandus, nr. 10, lk. 245-256.
- Wiedemann, F. J. 1869. Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. St. Petersburg.
- Wiedemann, F. J. 1875. Grammatik der ehstnischen Sprache. St. -Petersbourg.
- Wiedemann, F. J. 1893. Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. Zweite vermehrte Auflage. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften redigirt von Dr. Jacob Hurt. St. Petersburg.
- Wiedemann, F. J. 1923. Eesti-Saksa Sõnaraamat. Kolmas muutmatu trükk teisest, dr. Jakob Hurt'i poolt redigeeritud väljaandest. Tartu.

L ü h e n d i d

- Beitr. = Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache (järgneb ajakirja ja lehekülje number).
- eL = lõunaeesti murded, lõunaeesti murdeala.
- eF = põhjaeesti murded, põhjaeesti murdeala.
- eR = kirde-eesti rannikumurre.
- EV = Ehstnische Volkslieder. Urschrift und Uebersetzung von H. Neus, I-III. Reval 1850-1852 (järgneb laulu number).
- F = ENSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonna fond (järgneb fondi number).
- Hup = A. W. Hupel, Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte. Mitau 1818 (sõnastikuosa).
- I = põhjaeesti idamurre.
- K = põhjaeesti keskmurre.
- Kp. = Kalewi poeg. Üks ennemuistene Eesti jut. Kahekümnes laulus. Kolmas trük. Tartu 1875.
- Kp. 1961 = Fr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ühes kommentaaride ja muude lisadega, I. Tallinn 1961.

- Kr. = Fr. R. Kreutzwald.
- L = põhjääesti läänemurre.
- Lt. = U. Karttunen, Kalevipoegin kokoonpano. Helsinki 1905, lisa (järgneb laulu number).
- M = mapp (järgneb mapi number ja säilitusühiku number).
- MML = Mythische und magische Lieder der Ehsten. Gesammelt und herausgegeben von Fr. Kreutzwald und H. Neus. St. Petersburg 1854 (järgneb laulu number).
- MRNL = O. W. Masing, Marahwa Näddala-Leht (järgnevad aasta-arvu viimased numbrid ja lehekülje number).
- Müll. = V. Reiman, Neununddreissig Estnische Predigten von Georg Müller aus den Jahren 1600-1606. Dorpat 1891.
- pt. = luulekeelde kuuluv - märgend Wiedemanni sõnaraamatust.
- S = saarte murre.
- Si = Kalewi poeg. Üks ennemuistene Eesti jut. Kahekümnes laulus. Kolmas trük. Tartu 1875. Sissejuhatuseks.
- So = Kalewi poeg. Üks ennemuistene Eesti jut. Kahekümnes laulus. Kolmas trük. Tartu 1875. Soovituseks.
- v. = värss.
- vg. = veerg.
- W. = F. J. Wiedemann, Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. Zweite vermehrte Auflage. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften redigirt von Dr. Jacob Hurt. St. Petersburg 1893.
- W. I tr. = F. J. Wiedemann, Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. St. Petersburg 1869.

aegult 'aegamisi, pikkamööda' (Kp. 1961); XIII, 496: "Urgas-
tee läks laienaksa,/ Kasvis aegult kõrgemaksa,/ Kunni
Kalevide poega/ Püsti peasis kõndimaie.". Kr. lt-liite-
ga tuletatud adverb substantiivi aeg (Hup. aeg) mitmus-
likust tüvest. Wiedemannil kohtame mitut aeg-tüvest lt-
liite abil tuletatud sõna. W. aegulti 'zeitweilig', ajul-
di = ajult 'öfters, dann und wann', ajult...ajult 'bald
...bald'; Wiedemanni (1875:279) grammatikas on käsitle-
tud mitmete käändelõppude kujunemist adverbisufiksiteks
ja esitatud näidetena ka sõnad ajult, ault 'von Zeit zu
Zeit'. Kr. It-tuletis on tähenduslikult erinev Wiede-
manni poolt esitatuist.

aeruma 'aerutama, liikuma' (Kp. 1961); XII, 441: "Pani sõle
soudemaie,/ Arpu aga aerumaie,/ Kaarnakivi keeramaie;".
Kr. tuletatud verb substantiivist aer (Hup. aer) või
verbist aerutama, nagu see esineb enamikus murrakutes
(Kp-s viimast ei esine). Ainult Puh ja Kod on kirja pan-
dud verb aerama 'sõudma', mis arvatavasti ei ole mõju-
tanud Kr. tuletist. W. aeruma, aerutama - pt. 'rudern'.
Otsustades W. järgi, tuleks rahvakeelepäraseks lugeda
just verbi aeruma, aerutama aga kirjanduslikuks.

ahmama 'haarama'; XVI, 652: "Veeša tuli valaskala/ Punast
sööki püüdemaie;/ Ahmas suhu vaadikese/ Pistis ise pu-
numaie;". eP murdesõna, registreeritud Kei ja Plt. Esi-
neb ka laulus EV 40 A, v. 46: "Ahmas ahhingi äggeda,/ Oimas odda okkalise," (siin antud saksakeelne vaste
'hielt'). Üldisemalt esineb murdes ja ka varasemas kir-
jakeeles sõna ahmima, näit. Hup. ahmima, ahmitsema 'nach
etwas schnappen, begierig einschlucken'. ahmama ja ahmi-
ma vahekorrale on tähelepanu juhtinud J. Peegel (1963:86).

aine 'haige, kaeblik'; XIV, 420: "Rändamisest väga roidund./ Siisap eite Sarvikuda/ Hõbekambri parsidela/ Videvikul
vihtlemaies,/ Aineid külgi audumaies."; III, 325: "Lin-
da palus ainekeelil,/ Palus peastmist tuuslarilta;". ai-
ne on ehtsates rahvalauludes esinev sõna. EV 42 A, v. 93:

"Miina uest nuttemaie,/ Aine-kelil pallumaie:". Eepose XIV, 420 loomisel on tõenäoliselt eeskujuks olnud värsid rahvalaulust Lt. 36, v. 97: "Sealt saab ella venna sauna,/ Kus mo venda vihtelekse/ Ainad külge audonekse." (sõna ainad tähendus jääb siin küll ebamääraseks). Adjektiiv aine tähendust selgitab Kr. ise oma kirjas Reinthalile (1956^h:541) 13. VIII 1859 järgmiselt: "Aine tuleb kõnekeeles ja lauludes sagedasti ette väsinud, puruks pektud tähenduses, peaaegu alati just viimases mõttes, sest peksasaanud, tümaks taotud inimene läheb sauna oma aineid külgi hauduma; nõndasamuti ka see, kes rasket kehalist tööd oli teinud. Kas aine on mingis sugulusvahekorras haigega? Nescio." Sama sõnaga näib tegemist olevat Kr. poeemis "Sõda" (1854:12): "Et neil selja salvimine,/ Ainat külle audumine/ Kümme aastad aega viidab.". ainekeelil kohtame ka Kr. (1860:121). W. aine -pt. 'schmerzhaft, schmerzend, kläglich'; aine keelil paluma 'flehendlich, kläglich bitten'.

arg(e)likult: Si, 69: "Käskis kaske kahiseda,/ Haava lehti argelikult/ Varga küüsil vabiseda,"; esineb veel XI, 298). Tsiteeritud värsid on Kr. üle võtnud pseudorahvalaulust (Kreutzwald 1961:75) F 63, M 3:1, 299, v. 11-13: "Käskis kaske kahiseda/ Aava lehti argelikult/ Varga küüsil vabiseda". Rahvalaulusõnaks pole adverbi argelikult põhjust pidada, sest tõenäoliselt on võrdluseks toodud värsid Kr. looming. Adverbi aluseks olev adjektiiv arglik esineb Kuu, VNg, Lüg, Iis, Vai, Khk, Rei, Mär, Kse, Tõs, Tor, Hää, Koe, Trm, Plt, KJn, Hls, Von, Puh, San. Kuigi murdekartoteek ei osuta adverbi arglikult olemasolule, on tõenäoline, et niisugune sõna oli ka möödunud sajandil rahvakeeles kasutusel. Ablatiivivormis adjektiivid olid adverbidenä täiesti talvised (Wiedemann 1875:302). Kuigi adverbi arglikult ei leia me ka W-st - seal on esitatud arglik, argline, argne, arge -, ei tähenda see veel, et sõna oli Wiedemannile tundmatu. lt-adverbe esitab ta üldse väga pii-

ratult ja ainult üksikjuhtudel. Kreutzwaldil (1848:13) leiame sama adverbi arglikkult. Hup. arg, argdus, argus.

argeliste 'aralt' (Kp. 1961); XI, 290: "Astus sammul argeliste/ Salamahti sāngi poole/ Kükivarbil vaatamaie,/ Kust se kõla kostanessa.", Kr. liste-sufiksiline tuletis adjektiivist arg (Hup. arg). Samast adjektiivist on Kr. tuletanud samatähendusliku argelikult ja adjektiivist argne veel kolmandagi eelmistega sünontüümse adverbi argse'elta. W-s argeliste puudub.

allana 'alla' (Kp. 1961); XII, 882: "Ema hauda kaevatakse,/ Armud kauvad kalda alla;/ Ema hauda lastanekse,/ Armud allana vauvad.". Esitatud värsid on mõningase muudatusega võetud rahvalaulust lt. 5, v. 6-9: "Ema auda kaevatakse,/ Armu auda kalda alla;/ Ema auda lastanekse,/ Armud alla vaovad.". Nähtavasti pidas Kr. vajalikuks sõna alla ühe silbi võrra pikemaks muuta, et saada kaheksasilbilist värssi. Sõna allana kasutamisel võis Kr-le mõju avaldada lõunaeestimurdeline adverb alan 'all' (Hup. allan 'unten'). Viimase foneetiline variant esineb ka laulus F 63, M 4:20, 46, v. 11: "Allan küla künnismaalta,/ Välja veerta äastanessa,/ Kodu kangast kolgitades,.". Eeposes esineb allana ainult märgitud üksikjuhtumil, üldiselt (145 korda) kasutab ka Kr. sõna alla. W-s allana puudub.

argne 'arg'; Si, 276: "Astusivad argsel sammul,/ Argsele sammul, kergel kannul/ Libisedes ligemale,.". Murdekogudesse on argne registreeritud ainult ühest kihelkonnast - Martnast, Hup. arg, argdus, argus.

argselta (argseelta) 'aralt'; XVII, 425: "Feitelikust murupinnast/ Astus välja argseelta/ Salaliku sammudela/ Härjapõlvelase poega,.". Tuletise aluseks on adjektiiv arg (Hup. arg) tüvi, millele on lisatud adjektiivisufiks -ne. Niisuguse omadussõnaga argne leiame murdekar-toteegist ainult ühe sedeli, kirja pandud Martna ki-

helkonnast. Kp-a kasutatakse adjektiiv argne korduvalt. Kui adjektiiv argne võiks pidada murdesõnaks, siis argselta on lta-liiteline tuletis selle adjektiiv genitiivist. Sama adverbi foneetiline variant argselt esineb veel Kr. teosea "Tuletorn" (Kreutzwald 1871: 21). W-s puudub.

armima 'armina sisse vajutama' (Kp. 1961); IV, 425: "Lääne ranna liivikuila/ Mõnda teeda tallatie,/ Mitu rada raatie,/ Astme jälge armitie.". Kr. i-sufiksiline tuletis substantiivist arm (Hup. arm 'Narbe, Schmarre'). W. - pt.

arvuline 'väärtuslik, vääriline, haruldane (?)' (Kp. 1961); 'sobiv, kohane' (Piir 1963:253); IX, 633: "Ütle mulle, vanarauka,/ Tunnistele, tarka taati,/ Kus sul kaugela koduda,/ Arvuline asupaika?" Hup. arvolinne 'gleich, ähnlich'. Murdes on sama sõna registreeritud tähenduses 'paras' Hls ja Vas (Vas sõnale on lisatud näide arvuline akmõm). Beitr. XX, 90 märgib sõna arvuline tähendusega 'zur Gemeinde gehörig' ja toob näite koggo-kõnna rahva arvuline. Kp-s esineb sõna veel XVI, 611: "Kalevide kallim poega/ Tõutelles täitaneda,/ Külamehel kütkendatud/ Ahelate arvulise/ Meelehäaks veel peale panna.". Nii esimese kui ka teise kasutamise puhul on raske määrata vaadeldava sõna täpset tähendust, kuid sobivam, vähemalt esimesel puhul, näib olevat 'väärtuslik, vääriline'. Arvestades soome keele vastavat sõna arvollinen, võiksime adjektiiv arvuline selles tähenduses pidada isegi soome laenuks või veelgi tõenäolisemalt kirde-eesti rannikumurde sõnaks, mis murdekartoteegist puudub. W-s arvuline selles tähenduses puudub. Sõnale arvuline kui võõrastavat laadi parandamist nõudvale täiendile on tähelepanu juhtinud J. V. Veski (1918/9^b:193).

asjatella 'asjata' (Kp. 1961); XII, 736: "Mis ma tühja mängidessa/ Asjatella viidan aega/ Sillakesta seadanes-

sa!". Tegemist on Kr. loodud sõnaga, mille tuletusliikuks aluseks saab olla ainult adverb asjata (Hup. asjata). Ainsaks põhjuseks ta-liite asendamisel tella-liitega võis olla soov sõna ja sellega koos värssi ühe silbi võrra pikemaks muuta. Sõna tähendust ei saanud liite asendamine muuta. (On tõenäoline, et tella-element on pärit teatavast verbide rühmast, kus ta esineb da-infinitiivis. Kr. ei tundnud või ei arvestanud selle elemendi olemust ja kasutas seda adverbisufiksina). W-s puudub.

aste 'astumine, astumise jälg'; IV, 425: "Lääne ranna liivikuila/ Mõnda teeda tallatie,/ Mitu rada raetiie,/ Astme jälge armitie."; V, 299: "Kas ehk eide jälgesida,/ Armsa ema astemeida/ Kaste murul' kasvatanud?". Tähenduses 'astumine' esineb see sõna Khk ja Kod, tähenduses 'trepiaste' VNg, VII, Emm, Rei, Mär, Kse, Tõs, Tor, Hää, Ris, Juu, HJn, Koe, VJg, Trm, Plt, Trv, Hls, Puh, San, Har ning ka varasemas kirjakeeles. Tähendus 'jälg' on aga võõras niihästi murretele kui ka kirja-keelele.

aulta 'ajult, ajuti, puhuti' (KP. 1961); VI, 179: "Helepu-na mõõga tera -/ Tulevad verda tähendes -/ Oigas aulta alasilta/ Vasarate valu alla,/ Raske käe rõhutusel,/ Pigistaval pihi piinal.". Sõna päritolu kohta on raske midagi päris kindlat väita. On muidugi võimalik, et ta on tuletatud substantiivist aeg (Hup. aeg), kuid sel juhul on ta väga suurel määral eemaldunud samast tüvest tuletatud ja samas tähenduses rahvakeeles ning varasemas kirjakeeles kasutatavast sõnast ajuti (Hup. aeoti 'zuweilen, dann und wann'). Pealegi ei anna kontekst meile küllaldast veendumust, et aulta siin tõesti esineb märgitud tähenduses. Sõna tähendus esitatud värssidee on vägagi ebamäärane, kusjuures see on tema kasutamise ainuke juhtum Kp-s. Teisest küljest kinnitab sõna ault(a) esinemist just siin märgitud tähenduses Wiedemann. W-s on märgitud selle adverbil mitmeid

foneetilisi erikujusid - ajult, ault, aolda, aolde, aolta, ajuldi 'öfters, dann und wann', ajuti 'bisweilen, zu Zeit, dann und wann'. Adverbid ajult ja ault on esitatud näidetena ka Wiedemanni grammatikas (Wiedemann 1875:279). Arvestades neid andmeid, tuleb adverbi ault(a) lugeda nähtavasti rahvakeelesõnaka, mis puudub murdekartoteegist.

avalale 'avali' (Kp. 1961); XIII, 455: "Kui sa astud kamberila,/ Tallad teeda tubadela,/ Vaata enne, vennikene!/
Aea silmad avalale,/ Et ei eksi jälgedelta,/ Kanta käesta kodurada:". Tuletise aluseks on adjektiiv aval, mida murdekartoteek ei tunne, kuid mille W. märgib adjektiivi avar variandina. Sufiksi -le on lisanud Kr. W. annab ka adverbi avali 'offen', avalale puudub.

avaldus 'teade, teatavaks tegemine'; Si, 304: "Kuulge jutusi, jumedaid,/ Kalevide kuulutusi,/ Alevide avaldusi,/ Olevide ilmutusi, ". Märgitud tähenduses on avaldus registreeritud Kuu, Vll, Emm, Mär, Puh. Sama sõna ilma tähendust märkimata on kirja pandud Rei, Koe, Plt, Hls, San, Krl ja kujul āvalDus Khk, Kaa ja Vll. Seega on tegemist rahvakeelesõnaga, mille levila täpsem piiritlemine olemasolevate andmete põhjal ei ole võimalik. Sõna esinemise kohta varasemas kirjakeeles andmed puuduvad. Hup. avvaldama, avvaldaminne. W. avaldus 'Offenbarung, Eröffnung, Bekanntmachung, Manifest, Kundgebung, Erscheinung. Tähenduses 'ilmum, ilmaikstulek' kasutab Kr. sama sõna "Sippelgas" (Kreutzwald 1861^a:9).

avar 'avara mõistusega(?)' (Kp. 1961); XV, 578: Mõistke, mõistke, mehed noored,/ Teadenege, naised targad,/ Arvage, poisid avarad,/ Mis seal müüri tehtanessa, ". Kolm esimest nendest värssidest on pärit rahvalaulust Lt. 31, v. 1-3: "Mõistke, mõistke, mehed noored,/ Arvake poisid avarad,/ Teadenege, naised targad:". Murdekogus on see sõna märgitud ainult tähenduses 'lai, lahe' nagu Hupelilgi: avvar 'geräumig, räumlich, gross'. Kp. 1961: 103 märgitakse, et tõenäoliselt on avarad moonduus sõ-

nast agarad. W. avar 'hinlänglich gross, weit, geräumig, reichlich'.

E

eesi 'ees, enne' (Kp. 1961); X, 605: "Vettevaimu vennikene/Pidi eesi`paiskamaie/-Lingult kivi lendamaie.". Kr. on sõnale ees (Hup. ees) lisanud i, võib-olla numeraali esimene mõjul, sest eesi tähenduseks antud kontekstis võiksime märkida ka 'esimesena'. Sõna eesi on Kp-s kasutamist leidnud veel teisel korral, seekord täiendsõnana liitsõnas eesimäng 'eelmäng, esimene mäng' X, 600: "Mehed võtsid eesimängiks/ Võidul kivi viskamista;/ Kelle kivi kaugemale/Lingult pidi lendamaie.". W. eesi -pt. = ees.

eks 'eksitus'; XI, 789: "Kui ma teelta kogemata/ Õnnetumalt läksin ekski.". Sõna eks esineb Tõs, Tor, Juu, Trm, Kod, Plt, kuid tähenduselt on ta eeposes esinevast erinev: murdekartoteegi andmetel tähendab eks nendes murrakutes 'viga'. Sõna pidamiseks põhjaeesti murdesõnaks peaks siiski andma küllaldase aluse Wiedemanni sõnaraamat, millest leiame eks (ess) 'Irren, Irrthum' ja sõnaühendid eksis olema 'irren', eksis käima 'in der Irre gehen', eksi minema 'verloren gehen, sich verirren', eksi vedama 'verleiten zu Fehlritten, verführen', eksiõpetus 'Irrlehre', eksi-tee 'falscher Weg'. Hup. eksi-tama, eksitus.

elk vt. helk

elkima vt. helkima

elpima 'maha lööma'; XX, 206: "Esimesed elpitakse,/ Tagumised tapetakse;". See verb esineb tähenduses 'peksma' JMd, Koe, VJg, nii et tegemist on põhjaeesti murdesõnaga. Kp. värsside loomisel on tõenäoliselt eeskujuks olnud rahvalaul, mille ühe variandi leiame ka Neusi kogust EV 92 A, v. 107: "Esimesed elpitakse,/ tagumised

tappetakse,/ Veeremised veristakse,". W. elpima (ölpi-
ma) 'schlagen, prügeln, schleudern, erschlagen'.

elpitama 'viskama' (Kp. 1961); VIII, 291: "Lähme liisku hei-
temaie!/ Minu kohus, kulla vennad,/ Esimest kord elpi-
tada;". Varasem kirjakeel niisugust tüve ei tunne. Mur-
desõnadest on vaadeldavale foneetiliselt väga lähedane
verb elpima, kuid tähenduslikult ei ole nad kokkuviida-
vad. Mõningat sarnasust verbiga elpitama leiame ka sõ-
nas elpatilleks, mis esineb Kr. käsutuses olnud laulus
EV 16, v. 3: "Turriselle tura andeks,/ Tura andeks, kir-
ve kilbaks,/ Ahtavarre elpatilleks,/ Mõggusa mõega mör-
sijaks". Selles ebaselge päritoluga laulus on mitmeid
arusaamatuid sõnu ja kogu sisu jääb ebaselgeks. Värss
ahavarre elpatilleks on saksa keelde tõlgitud 'zu des
Lanzenschafts Beschwingung'. Märgitud murdesõna ja lau-
lus esinev on siiski ainukesed tõenäolised, millele Kr.
võis toetuda verbi elpitama loomisel. Wiedemann esitab
verbi elpitama ~ elbitama kui belletristika valdkonda
kuuluva sünonüümi verbile elpima tähendustes 'schlagen,
prügeln, schleudern, erschlagen'.

elustama 'ellu äratama'; V, 414: "Sunnib rammu sõnasida/ Mõia
lapsi elustama.". Selles tähenduses tuntakse elustams
VNg, Khk, Mär, Kse, Tõs, Tor, Plt. Sama sõna on märgi-
tud tähenduses 'elama' Kuu, Lüg, Juu, JMd, Tür, Koe, Kad.
Seega on tegemist kirde-eesti rannikumurdes ja põhja-
eesti murdealal kasutatava sõnaga. Tähenduses 'elama'
kasutab Kr. sama verbi (1861^a:23). Hup. ello. W. elus-
tama (elutama, elutsema) 1) beleben; 2) intr. sich auf-
halten, leben'.

H

haar 'haru'; VI, 887, 889: "Painutati kena parve/ Kahel sarul
üle mere./ Üks viis saarelt Viru randa,/ Teine aaru Soo-
me randa,". Tegemist on kirde-eesti rannikumurdes ja
põhjaeesti murretes kasutatava sõnaga, murdekartoteegi

andmetel Jõe, Kuu, VNg, Lüg, Jõh, Vai, Rid, Ris, Amb, VMr, Kad, Rak, VJg, Sim, Trm, Plt. (Kirjas Reinthalile (Kreutzwald 1956^f:549) on selgitus sõna aarul tähenduse kohta teises seoses: "Aarul keskel allikasse 'Zielend mitten in die Quelle'. Aarul tarvitatakse just niisama nagu sihil, midagi otse sihil viskama; sihil tuletab enam saksakeelset Ziel ja zielen meelde, seepärast tohiks aarul genmiinsem väljendus olla." Eepose kolmandas trükis niisugust värssi enam ei ole ja antud selgitus ei sobi kokku sõnaga aar kolmandas trükis. Ka rahvakeel ei anna alust selle sõna niisuguseks tõlgendamiseks, nagu seda on teinud Kr.). W. är 'Abzweigung, Arm, Zweig, Zacke, Spitze'.

haaruma 'riisuma, rehitsema'; VIII, 53: "Korjan kasteheina-kesest,/ Hädaliku kõrrekestest,/ Aarun kokku hagani-kust, ". Tõenäoliselt on tegemist kirde-eesti ranniku-murde sõnaga, mis murdekartoteegis on registreeritud ainult Lüg. (W. esitab haaruma sünonüümina verbile vaaruma 'unsicher gehen, taumeln; pt. - rollen').

habrastama 'hapraks muutma'; XI, 1028: "Põrgulastest püetak-se/ Kahelotsal põlend piirgul/ Ahelaida abrastada,/ Kütkesida katkendela.". See on lõunaeesti murdesõna, registreeritud Kod, Trv, Hls, Krk, Võn, Ote, Kan, Urv, Krl, Rõu, Vas, Räp, Lut, Lei. Hup. habbras 'brock, spröde, morsch'. W. habrastama 'morsch, brüchig machen; intr. morsch, brüchig werden, bröckeln'.

haletama 'halama, kaebama, nutma, kurb olema'; II, 511: "Kõik sa nurgad nuttustasid,/ Neli seina kamberila,/ Kõik sa sa seinad seisatasid;/ Ahju häred haletasid,/ Istmed ära igatsesid, ". Sõna võib pidada põhjaeesti murdesõnaks, tähenduses 'haledust tundma' kirja pandud HÄÄ. Märksõnast erineb veidi murdes esinev sõna halestama 'kurb olema' Jäm, Khk, Muh, HÄÄ ning tähenduses 'halastama' Hls, Plv, Krl, Rõu, Vas. Verbi haletama tähendusi eeposes ning murretes on käsitletud ka E. Laugaste (1957:118), märkides murdelisi tähendusi 'nutma,

kurtma' Hää, 'leinama, valutama' Vas; halelema 'kahju tundma, taga kurtma' Urv. Näitena toodud Kp. värssid on loodud rahvaehtsa tuhulaulu (Pino 1963:175) eeskujul, avaldatud EV 28, v. 10-13: "Keik sa nurgad nuttustasid,/ Melli seinata toassa,/ Keik sa seinad seisatasid,/ Istemed ärra iggasid.". Selles aga puudub värss "Ahju häred haletasid", seega ka muidugi verb haletama. Jääb esialgu selgitamata, kas Kr. on selle värssi omalt poolt lisanud või eepose loomisel rahvalaulu mõnda teist varianti kasutanud. Ka käsikirjalisest laulust F 63, M 4:1, lk. 34, v. 26 leiame selle sõna: "Kus ma istun, seal ma ikken,/ Kus ma astun, seal ma alletan.". Kreutzwaldil (1861^a:39) esineb sama sõna ka tähenduses 'leinama' ja (1865:38) 'haletsema'. C. Reinthalile annab Kreutzwald (1956^e:488) verbi haletama saksakeelsed vasted 'weinen, betrüben, sich abhärmen'. W. -pt. Varasemas kirjakeeles kohtame verbi haletama teises tähenduses: Hup. halletama 'sich erbarmen, Mitleid haben'.

haletis 'halamine, kaebamine' (Kp. 1961); XII, 872: "Mul on kodu kurvad sängid,/ Ahju ees haletis' asemed,/ Taga nurgas nutusängid!". Kr. is-liiteline tuletis verbist haletama. W-s, kus verb haletama on esitatud märgendiga pt, annab substantiivi haletis 'Trauer' ilma mingi lisamärkuseta, lugedes ta sellega tavaliseks rahvakeelesõnaks.

hali,ja(s) 'haldjas'; XII, 902: "Metsapiiga, peenikenne,/ Halli tütar ainukene,/ Kuulis vaeselaps/e/ kaebdust,/ Orjalapse ohkamis/t/a;". XVII, 831: "Laulis lindu lepikesta,/ Kukkus kägu kuusikusta,/ Hallia tütar aavikusta,/ Kõerutelles koidukana.". Murdes esineb see sõna järgmiselt: Jäm al'jas: Pha, Kei alläg; Muh, Mar, Ris, HMD, Hag, Trm, Lai al'jas: Hag, Rap, Juu, Tür, Pai, Plt all'jas ja Plt alli'jas. Teistes murrakutes kohtame d-lisi vorme nagu kirjakeeleski - (h)aldjas, mida Kr. ei ole kasutanud. Ka laulust EV 11, v. 11 leida-

me selle sõna: "Haksi nalja naksotella/ Hallija tütteri ainosella,". W. hallias (hallijas, haldias, halgias) 'Elf, Haturgottheit'.

hallija(s) vt. haliija(s)

haljetama 'haljendama'; III, 463: "Laulis lehed lehtapuuasse/ Hiilgadelles haljetama,/ Hõiskas okkad okaspuusse/ Siidi ilul siramaie,". Lõunaeesti murdesõna - Har, Rõu, Plv, Vas, Se. Hup. haljendama 'grünen', mis põhjapoolsetes murrakutes tavaline. Ka Kp-s kohtame verbi haljendama korduvalt, vaadeldav haljetama esineb ainult üksikjuhtumil. W. -pt.

hauendus 'haudumine, hautus'; XV, 664: "Noorik noorikult nõudema:/ "Kuda, sõsar, sinu elu/ Armukaisu auendusel?". See on Kr. tuletis verbist hauduma (Hup. hauduma), tuletamise täpsem käik on ebaselge. W. pt.

hautus 'hautamine'; VI, 416: "Meister oli mõõga tera/ Kõvemaksa karastanud/ Seitsme sugu vette volil,/ Aru märgade autusel:". eP murdesõna, kirja pandud Khk, Vll, Mär, Tõs, Plt, kuid tähendust ei ole märgitud ühelgi sedelil. Tõenäoliselt on siiski tegemist sama sõnaga, mis esineb Kp-s. Hupeli sõnaraamatust leiame selletüvelistest verbidest hauduma. Beitr. V, lk. 101 auutama 'bähen', auutamine 'die Bähung'. W. hauutus 'Bähung, vertheilen der Umschlag'.

helk 'kaja'; III, 635: "Kuhu heali kuulunesse,/ Senna kaljud katkenesse,/ Kuhu kutsu kostalekse,/ Senna metsa murdanesse,/ Kuhu helki lendanesse,/ Senna laened langenesse,". Selles tähenduses registreeritud Rei, Tor ja Trm, nii et murdelevila täpsem piiritlemine ei ole võimalik. W. - pt. Niihästi varasemas kirjakeeles kui ka rahvalauludes on tuntud samatüveline verb elkima, mille tähenduseks Beitr. VII, lk. 66 märgitakse 'ein Echo geben, schallen'. Samas on ära trükitud ka rahvalaul, millest leiame värsid: "Küllap minna laulaks ökenne,/ Kardan koio kulevada,/ Ukse ette elkivada,/ Pakko alla pau-

kuvada, ". Verbi elkima kasutab Kr. ka poeemis "Sõda" - Kreutzwald (1854:3).

helk 'mõök' (Peegel 1970:35-36); I, 285: "Tähte mõökada teristas, / Kulda elkuda helistas, / Kannus kardada käristas, ". Värsid on Kr. võtnud rahvalaulust EV 3 A, v. 59-61: "Tähte mõökada terristab, / Kulda elkoda ellistab, / Kannus-karrada kerristab: ". Hup. elkias 'funkelnd'. W. helk 'Glanz, Metallschmuck'.

helkima(ie) 'helinal laulma' (Kp. 1961), 'kostma'; VII, 192: "Piiga vari vette peidust / Elkis aga laenetesta, / Viilistas kui vesilindu, / Paeatas kui pardikene: "; VII, 368: "Mis seal elkis õhtu õlmal, / Mis seal tuules vilistelles? / Nii kui loodud laulukene, / Inimese healekene / Kostab tuule kohinasta. ". See on rahvalaulusõna, mida kohatame näit. F 63, M 4:1, lk. 55, v. 13: "Kuhhu tulnud kukkumaie, / Meie metsa elkimaie, ", samuti F 63, M 3:1, lk. 93, v. 13: "Hitis eina, elkis metsa, / Võttis looga lõksus metsa / Raius pajjo paukus metsa! - ". Kse, Juu, KJn ja San on see verb märgitud tähenduses 'vastu kajama'. Teisena esitatud rahvalaulunäites võib selle tähendus samuti olla 'kajama'. Eeposes kohtame verbi elkima kokku 8 juhtumil, neist 6 tähenduses 'helinal laulma, helisema' (VII, 192; VIII, 518; VIII, 525; XIII, 27; XX, 237; XX, 853) ja kahel tähenduses 'kostma' VII, 368; XX, 183). W. helkima 'hallen, schallen, erschallen, verlautbaren'.

helpitama vt. elpitama.

hiilgus: VII, 568: "Tuli mulle vasta kena neidu, / Ema rüpest sündind piiga, / Palged puna paisudela, / Silmad elu hiilgusela. ". Murdesõna, mille esinemuse kohta on juhuslikke märkmeid eP ja eL alalt: Khk, Vll, Muh, Mär, Tõs, Khn, Tor, HÄÄ, Ris, Koe, VJg, Iis, Trm, Plt, KJn, Hls, San. Hup. hiilgama. W. hilgus 'Glänze, Leuchten, Schein'.

hili 'hiline' (Kp. 1961); VIII, 390: "Ema, hella eidekene, / Tõi mind hili tallekese / Suurel surmal seie ilma, / Suu-

rel surmal, valjul vaeval/ Sündis lese leina lapsi.". Rahvakeel tunneb adjektiiv hiline. Samal kujul on seda kasutatud ka varasemas kirjakeeles, näit. Hup. hil-line. Ilma ne-liiteta ei ole seda adjektiiv kasutatud ka Kr. käsutuses olnud rahvalauludes. Kr. on liite ära jätnud ilmselt selleks, et muuta sõna kahesilbiliseks ja seega sobivamaks trohheilises värsimõõdus kasutamiseks. W. esitab hili. gen. hilja 'spät, nachfolgend' ilma mingi märgendita nagu rahvakeelesõna.

hirvitie 'irvi, irvakile' (Kp. 1961); VII, 629: "Metsa hirim ei mõistnud kosta,/ Hundi poeg, ei paeatada,/ Vahtis aga võõritie,/ Näitas hambaid hirvitie.". Tuletise juure on andnud murretes tuntud adverb (h)irvi (Trm, Kod - irvi; KEn, Trv, Hls, Krk - irvis; Kan - hirvi; Plv - irvi), millest on levinud tuletised irvakkile, irvik-kile, irvik kale, irvikalle, irvikalli. Kr. on ti-lii-te kaudu loonud uue tuletise, millele on lisanud veel e. e lisemist selle sufiksiga tuletatud sõnade lõppu on J. Aavik (1933, punkt 54) märkinud kui väära lõpu-pikendust. Mitmed selle adverb murdevariantidest on registreeritud ka W-s, Kr. tuletis aga puudub.

hoidlema 'hoidma, kaitsma'; Si, 157: "Isa maa ilu hoieldes,/ Võõraste vasta võideldes/ Varisesid vaprad vallad, ". Kr. loodud (?) le-frekventatiiv verbist hoidma. hoidlema on on kirja pandud Kam ja Ráp tähenduses 'kokku hoidma', seega erinevalt Kp-st. Kr. käsikirjalisest rahvalaulukogust F 63, M 4:1, lk. 29, v. 36 leiame Kp-s kasutatule lähedase sõna, kuid nähtavasti mitte päris samas tähenduses: "Siis võtsin obbust oieldada,/ Võtsin ratsust rakkeldada; ". W-s on hoidlema ilma lisamärgendita nagu tavaline rahvakeelesõna.

hoogult 'hoogsalt' (Kp. 1961); Si, 26: "Tuleb hoogult tuule tuhing,/ Kostab kaugelt laente kohin:/ Toogu tulles ter-visida, ". Adverbi tüve on andnud substantiiv hoog, mida Hupeli sõnaraamat märgib küll ainult ühes kitsas tähenduses: hoog 'Schauerregen'. Murdes esineb hoog väga mit-

mesugustes foneetilistes variantides ja küllaltki erinevates tähendustes. Kr. lt-liiteline tuletis toetub tähenduslikult kõige rohkem sellele, millises tunneb sõna hoog tänapäeva kirjakeel ja suurem osa murrakutest. W-s hoogult puudub.

hulka 'sekka'; I, 638: "Lasti Linda põrandale, / Tedre tütar teiste hulka.". eR ja eP murrakutest registreeritud sõna, tuntud Vai, Phl, Kul, Mär, VJg, Kod. hulka ~ hulgas ~ hulgast on kasutusel ka rahvalauludes, näit. F 63, M 4:1, lk. 32, v. 21: "Tulli mul vasto neidisida, / võtsin ulgast ma omada, "; samuti F 63, M 4:1, lk. 48, v. 13: "Tulli ulka ulgusida, / Saksama salla maddusid!". Hup. annab substantiivi hulk, kuid selle sõna kasutamise kohta varasemas kirjakeeles kaassõnana puuduvad andmed, kuigi on väheusutav, et alles Kr. seda esimesena niimoodi kasutas. W. märgib kasutamist niihästi adverbi kui ka postpositsioonina.

höisk 'hüüe, hõise'; III, 590: "Poead puhusivad healed, / Hõisku tuulde tõusemaie, / Saatsid vaikel.õhtu vilul / Kutsumista kaugusela:". Murdesõna, mille levila piiritlemine üleskirjutuste hajuvuse tõttu ei ole võimalik: esineb Kuu, Rei, Kod, San, Rõu. Hup. höiskamine, höisklemine. W-s mitmes foneetilises variandis.

hüpakille 'hüpates, hüppamisel'; VI, 576: "Neiud nelja tõllakille, / Hüpakille, käppakille.". See adverb esineb murdes järgmiselt: Ris hüppakkil, JMd hüppakkile, Rõu hüppakkulla. Murdelevila täpsem piiritlemine nende andmete põhjal ei ole võimalik. Näitena esitatud Kp. värssid on pärit rahvalaulust, mille ühe variandi leiame trükitult Beitr. VII, lk. 80: "Neiud nelja tõllakille, / Hüppakille, käppakille.". Hup. hüppama. W. hüpakil, hüpakile.

hüpatama 'hüppama panema, kiigutama'; VII, 334: "Kuda sa mind kasvatasid, / Kasvatasid, kallitasid, / Üles tõstsid, hüpatasid, / Maha panid, mängitasid, / Suu juures

suisutasid, ". Murdekartoteegi märgendid hajuivad: Jõe, Khk, Muh, Kse, Tor, Trm, Trv, Rõu, Plv. Näitena esitatud värsside aluseks on rahvalaul Lt. 16, v. 24-28: "Kudda sa mind kasvatasid, / Kasvatasid, kallitasid, / Üllestõstsid, üppatasid, / Mahhapañid, mängitasid, / Suu jures suisutasid. ". Hup. hüppama. W. hüpatama, hüpeldama, hüpitama, hüpatelema.

hüpatille 'hüpat(ell)a, hüpates' (Kp. 1961); XVII, 176: "Laskis hobu hüpatille, / Kõrvikese kargatille / Kangemate kaela peale, ". See on Kr. moodustis verbist hüppama - hüpa(ta)+tille. Kp. tille-lõpulisil sõnu on K. Leetberg (1911) nimetanud "päris ilmvoimata sõnakujudeks". Tegelikult ei ole niisugused vormid rahvalauludele päris tundmatud ja rahvalaulukeele eeskujul on Kr. selle tuletise loonudki. Oma olemuselt on need nähtavasti da-infinitiivi instruktiivid adverbi funktsioonis (Peegel 1961^c:52). Sõnale hüpatille on väga lähedane laulus EV 47 A, v. 24 esinev hüpitelle: "Kus ta hoosta hüppitelle, / Sinna hovi hüppitelle! ". W-s puudub.

hüpe: XIII, 140: "Kuda sammust kulda saada, / Kuda hüpest hõbedada, ". eP murdesõna, esineb Vai, Jäm, Rei, Tor, Hää, Jun, JMd, Plt, KJn. Hup. hüppama.

I

ialiste 'iaal' (Kp. 1961); XIII, 846: "Mis sa soovituste sould, / Igatsuste ihkamisel / Ialiste himustasid: / Kaape koe kasvatamas, / Tahtemista täitemaies. ". Kr. tuletise aluseks on adverb iaal (Hup. ial, ialge), murdeti ial, iaal, iaal, iaal, eal, eal, iale, millele ste-liite lisamine sisuliselt midagi clulist juurde ei ole andnud. Ometi on niisugune tuletustüüp murretes levinud. Adverb ialiste = iales esineb näitena veidi omapäraselt tuletatud adverbidest ka Wiedemanni grammatikas (Wiedemann 1875: 307). W-s on antud võrdväärsetena ial, iales, ialiste ja iale 'je, jemals, irgend'. Adverbile ialiste kui rahva-

keelepärasele on tähelepanu juhtinud ka P. Alvre (1970: 347-348).

ilmumine 'sündmus; nähtus; esile-, ilmsikstulek; tekkimine'; Si, 171: "Tulepaistel paeatelles/ Ennemuistest ilmumisi;". Sama sõna on Kr. seitse korda kasutanud tähenduses 'avaldumine, esiletulek', näit. XV, 862: "Imelugu ilmumine/ Tegi tüli tulijaile,/ Lootsikut ei olnud leida,/ Paati saada parajada,/ Misga üle laente minna.". Samas tähenduses kasutame seda sõna ka tänapäeva eesti keeles. Praeguse keelepruugiga langeb kokku ka selle sõna kasutamine tähenduses 'tekkimine'. Kp-st leiame ta niisugusena XVI, 346: "Siisap laulis pika lugu/ Algu ilma ilmunisest:/ Kuda kuule kooti koda,/ Pesa tehti päikesele.". Hupel on esitanud sõna ilmumine tähenduses 'Erscheinung'. Ka selles tähenduses kohtame teda eeposes kahel korral, näit. XIII, 369: "Moored mehed tule ääres/ Isekeskis hirvitama,/ Tulijada tunnistama,/ Kesenil kehasta ja koormast/ Üsna võõravääraline,/ Imekomblik ilmumine.". Käesolevas sõnastikus väärrib tähelepanu sõna ilmumine ainult esimeses märgitud tähendustest, sest niisugusena ei tunne teda Kreutzwaldi-eelne kirjakeel ega ole kasutatud ka hiljem. (W.mine-substantiive tavaliselt ei esita).

ilutsema 'rõõmus olema, ilus olema'; II, 312: "Sest ei tõuse taimekesta,/ Ilutseva idukesta.". Hajuva murdelevilaga sõna, registreeritud VNg, Lüg, Vai, Khk, Kod, Hls, Puh, San. Verbi ilutsema kohtame ka mitmes rahvalaulus, kuigi mitte samas seoses, näit. F 63, M 4:1, lk. 61, v. 4: "Ilutse süddamekene!", samuti MML 34, v. 6: "Lase läte lahedasta/ Hüva ilma ilutseda!". Hup. illo, illus, illustama. Sama sõna kasutab Kr. ka proosatekstis (Kreutzwald 1853:15).

imedam 'imepärasem, imelikum' (Kp. 1961); XIII, 417: "Kesse hullemada kuulnud,/ Imedamat unes näinud!/ Kentsakama leemekeetu/ Ei võind sortsi sobitada,/ Tuuslar ise toi-

metada.". e-lõpulist substantiivi ime on Kr. siin kasutanud eda-adjektiivina - ime : imeda, mida eepose kontekstis kohtame komparatiivi vormis (märksõnana on esitatud tekstis esinev komparatiiv, mitte aga positiiv sellepärast, et sõna on küllaltki iseäralik ja esineb eeposes ainult selles vormis). Alust selle sõna niisuguseks tarvitamisviisiks ei ole õnnestunud leida murretest, ei rahvalauludest ega ka varasemast kirja-keelest. Nendes tuntakse sõna ime ikka ainult substantiivina. Ka Kp-s on see sõna kasutusel enamasti substantiivina (7 korda), ainult kahel juhtumil leiame ta adjektiivina komparatiivi vormis. Selle kõrval kasutatakse eeposes korduvalt adjektiive imelik ja imeline. W-st (III tr.) leiame ime, gen. imeda 'wunderbar, wunderbarlich' kui rahvakeelesõna.

imedus 'imetaoline sündmus' (Kp. 1961); Si, 180: "Misga tema tegusida,/ Jumedaida juhatusid,/ Ilmas ilmund imeduei,/ Tugevaida toimetusi, ". Kr. dus-liitelise tuletise aluseks on rahvakeeles üldlevinud ja varasemale kirjasõnale tuntud substantiiv ime (Hup. imme), mida kohtame ka Kp-s 7 juhul, kusjuures imedus esineb 3 korda. On raske kindlaks teha, kas vaadeldaval substantiivil on mingi alus ka rahvalaulukeeles. Sellele näib osutavat F 63, M 4:14, 6, v. 7 esinev sõna imetus, milles võib olla üleskirjutamise ebatäpsusi: "Mis need kallid kuulutasid,/ Imetusi ilmutasid?". Et sellelaadilised tuletised on Kr-le nii omased, ei ole siiski põhjust oletada, et üksikjuhtumil rahvalaulus esinev vorm teda oluliselt mõjutas. Sama sõna esineb ka "Lembitus" (Kreutzwald 1885:130). W. imedus 'Wunder'.

J

jalgus 'jaluts' (Kp. 1961); II, 600: "Kaks sai päida päälukesele,/ Neli reite voodiesse,/ Neli jalga jalgusele,/ Neli käte keskeele.". Kp. 1961 viitab sõna murdelisele pä-

ritolule, kuid murdekartoteegis puuduvad selle põhjendamiseks andmed, nii et tegemist näib olevat Kr. usliitelise tuletisega sõnast jalg. Hup. jallutsel. jal-lutsen, jallutsitte 'zu den Füßen (des Bettes etc.)'. W. esitab jalgus 'Fussstelle, Spur, Tritt' ilma määrgenditeta, mille järgi võiks olla tegemist murdesõnaga. Wiedemanni (1875:184, 191) grammatikas esineb näitena jalns 'Steigbügel, Schlittensohle', samuti jaluts, jalutes, jalots 'Fussende des Bettes', jalgus siin puudub.

jube 'kentsakas, veider'; IX, 776: "Mis mull' vasta vankunessa/ Jubedasta juhtumista?/ Vankus vasta vana vares,/ Vana vares, vaene meesi;". Üldiselt on adjektiiv jube tuntud tähenduses 'õudne, kohutav', seda enam-vähem üleeestiliselt. Ainult Lüg on registreeritud jupe tähenduses 'veider'. Sõna kahesugust tähendust on märkinud ka Kr., kuid tema seletusest ilmneb, et ta seda üldist tähendust 'kohutav, õudne' ei ole tundnud. Tema kirjast Reinthalile loeme: "Sõnal jube, jubedus on kahesugune tähendus: 1) kaval, petis, näit. üks jubeda jutuga mees, kavala keelega inimene, 2) kentsakas ja veider. Jube juhtumine võiks äratoodud kohal tähendada kentsakat või veidrat juhtumist, kuid niisama hästi ka kavalat juhtumist. Soome keele põhjal otsust andes tuleks viimast paremaks pidada." (Kreutzwald 1956^c:515-516). Wiedemann oma sõnaraamatus esitab siiski ainult üldtuntud tähenduse 'grausig, grauenfoll, schauderhaft, nicht geheuer'. Näitena esitatud Kp. värsid on võetud Kr. loodud regivärsilisest luuletusest, mis on rahvalaulu pähe ilmunud EV 91, v. 7-10: "Mis mul vasto vankonessa/ Jubedusta juhtumista!/ Vankus vasto vana vares,/ Vana vares, vaene meesi.". Sama laulu leiame käsikirjaliselt F 63, M 4:1, v. 29-30: "Mis mul vasto vankonessa/ Jubbedasta juhtumista?". Viimati esitatud laulu kordusvärssides esineb see sõna kaks korda kujul jubbedusta, kolm korda jubbedasta. Tõenäoliselt võib adjektiivi jube kasutamist niisuguses tähenduses lugeda omaseks eR aladele, seega on tegemist semantilise dialektismiga.

juht 'juhtimine'; XVII, 319: "Kanged mehed kiirustasid/ Suit-
su juhil sammusida,/ Tuletähtel teedekäiki,". Hupelil
esinevad samatüvelised sõnad juhhatama, juhhi vits, juht-
me köis ja ka juht 'Führer'. Eeposes esinevat sõna või-
me vaadelda kui Kr. poolt ebatavalises tähenduses kasu-
tatud substantiivi, kuid samuti võime teda käsitada
kaassõnana. Selles tähenduses on teda eeposes kasutatud
kuus korda, seejuures alati vormis juhil: teede juhil
(VIII, 844), vankri juhil (XVI, 93), päikese juhil (XVI,
351), suitsu juhil (XVI, 699), õnne juhil (XX, 648).
(Kp-st leiame sõna juht kahel korral ka tähenduses 'juh-
tija'). W. märgib niihästi tähenduse 'Führer' kui ka
'Führung, Geleit, Richtung'. Ongi usutav, et sõna oli
rahvakeelele omane ka eepose koostamise ajal, vähemalt
kaassõna funktsioonis, nagu ta meie näidetes esineb.

juhtumista '?'; IX, 776: "Mis mull' vasta vankunessa/ Jube-
dasta juhtumista? /Vankus vasta vana vares,/ Vana vares,
vaene meesi;". Värsid on võetud Kr. regivärsilisest luu-
letusest (Kreutzwald 1961:206) EV 91, v. 7-10: "Mis mul
vasto vankunessa?/ Jubedusta juhtumista!/ Vankus vasto
vana vares,/ Vana vares, vaene meesi.". Värsi "Jubedas-
ta juhtumista" mõte jääb ebaselgeks niihästi Kp-s kui
ka luuletuses, kaheldavaks jääb isegi sõna juhtumista
algvorm. Kr. ise on juhtumista vaadelnud kui substan-
tiivi juhtumine mingit vormi, nagu selgub tema kirjast
Reinthalile (Kreutzwald 1956^c:515-516): "Jube juhtumine
võiks äratoodud kohal tähendada kentsakat või veidrat
juhtumist, kuid niisama hästi ka kavalat juhtumist."
Ühes ja samas kontekstis esineb vorm juhtumista eeposes
viis korda, teistsuguses kontekstis ainult üks kord, ni-
melt III, 588: "Võerad sammud murupinnal/ Kuulutavad
kurba lugu,/ Õnnetuma juhtumista." Viimasel juhul on
tõesti tegemist partitiiviga sõnast juhtumine. Kp-s leia-
me ka teisi vorme sõnast juhtumine, nagu pl. gen. juh-
tumiste (XII, 423), sing. adess. juhtumisel (XV, 383),
pl. part. juhtumisi (XX, 947). Värsis "Jubedasta juhtu-

mista" peaks aga olema tegemist singulari elatiiviga, teisiti ei ole võimalik käsitada adjektiivivormi jubedasta. Kui juhtumista lugeda elatiiviks, peaks reegli-päraseks algvormiks olema juhtum, mis aga on tundmatu murretes, varasemas kirjakeeles ja ka rahvalauludes.

julgelt 'julgesti'; IV, 25: "Tähesilmad tunnistasid:/ Kuida Kalevide poega/ Julgelt eide jälgesida,/ Tedre kadund teedesida,/ Hobuta läks etsimaie,/ Täkuta läks tallamaie,". Varasemas kirjakeeles kohtame ainult vormi julgeste (Hup. julgeste). Murrakutes leidub järgmisi variante: Krk julGest, Iis juIGest, Vas juIGehe, Se juIGehe, Lei julgede. Kuigi julgelt ei esine üheski varasemas sõnaraamatus, kuigi teda pole registreeritud murretest, on võimalik, et ta rahvakeeles kasutusel oli. Kp-s esineb julgelt üks kord, selle kõrval julgest kaks korda. W-s puuduvad adverbid sellest tüvest.

jume (gen. jumeda) 'kahvatanud' (W.); 'jumekas, ilmekas' (Kp. 1961); XX, 947: "Kuulas käsi põsakille/ laulikute lugusida,/ Misga tema tegusida,/ Jumedaida juhtumisi,/ Ilmas ilmund imedusi/ Tulepaistel paeatati,". Kuu ja Kse esineb sõna jume, gen. jumeja tähenduses 'jumekas', Vai kannab sama sõna tähendust 'kahvatu'. Kp-s kohtame seda sõna kolm korda, peale esitatu veel Si, 179 ja Si, 302, kõigil juhtumel ilmselt tähenduses 'jumekas, ilus, jõuline'. Samas tähenduses leiame selle sõna 'laulust MML 5 A, v. 8: "Külep kuuldu kuulutellen,/ Sõlmin sõerdeni sõnajaid,/ Keerutan kõlksula kõnejeid,/ Juhatan jumeda jutula,/ Saadud salaja sõnula." (5. v. lisatud tõlge 'Weis euch Schönheit in der Mähre'). W. esitab ainult Vai tuntud tähenduse 'bleich, verblichen', lisades sõnale märgendi pt. Huvitav on tähelepanu juhtida Hupeli sõnaraamatus leiduvale verbile jummedama 'verbleichen', samas on aga ka substantiivid jumme, jummedus 'Farbe od. Röthe im Gesichte, Gestalt'. Esitatud murdeandmed lubavad väita, et tegemist on haruldase muredesõnaga eR ja eP aladelt.

jälgima(ie) 'vaatama (?)', uurima (?)'; XVI, 330: "Lähme lu-
gu laulemaie,/ Vana sõnu valmistama,/ Jõgesida jälgi-
maie,/ Meresida mängimaie,". Märgitud tähenduses esineb
jälgima Khk, Vll, Plt, Hls. Näitena esitatud värsside
loomisel on ilmselt eeskujuks olnud Kr. mütoloogilise
sisuga laul (Pino 1963:226), avaldatud Lt. 40, v. 1-4:
"Lähme lusti luulemaie/ Vana sõna seadlemaie/ Jõgesida
jõlgimaie/ Meresida mängimaie". Mõningat kahtlust teki-
tab verbi jälgima tähendus Kp-s, sest vaadeldavate värsside
mõte ei ole üldse täiesti selge. On võimalik, et
verbi jälgima tähendus on siin 'jälge või aset või sü-
vendit valmistama', kuna järgnevad värssid eeposes räägi-
vad "Kaljusida kündamaie,/ Suuri saari sahkamaie" jne.
Jõesäingi kaevamisest on kindlasti juttu ühes teises lau-
lus - MML 2 C, v. 5-7: "Teadsin jõe tehtanesse,/ Püha
jõe piiranesse,/ Ema jõe jälgenesse.". Verbi jälgima
niisuguse tähenduse kohta puuduvad andmed rahvakeelest,
tegemist oleks sel juhul Kr. tuletisega substantiivist
jälg (Hup. jälg) või muudetud tähenduses kasutatud rah-
vakeelse verbiga. W. märgib tähendused 'der Spur folgen,
entlang gehen'.

järgil 'järel' (Kp. 1961); VIII, 354: "Sestap tahan sihti
mööda/ Tema järgil teeda käia.". Üldkasutatavate kaas-
sõnade järel, järele ja järgi kõrval kasutab Kr. Kp-s
kaks korda vaadeldavat adverbi järgil, mille ta on tu-
letanud kaassõnast järgi. Et selle sõna kasutamine nii-
sugusel kujul ei ole juhuslik, näitab asjaolu, et ta
esineb Kr. loomingus juba enne eepose kirjutamist, näit.
pseudorahvalaulus F 63, M 3:1, 249, v. 63 kujul järgi-
le: "Läksime jõe veert järgile/ Touksime tahha Some sil-
da.", kujul järgil Kreutzwald (1853:22) ja 1857^a:16).

järgilt 'järjest. järgemööda' (Kp. 1961): XII, 147:) "Kalev
võttis seljakoomast/ Järgilt laua laua järgi,/ Raiskas
laudu rohkeeste,/ Kuluteles hulgakaupa/ Vaenumehi vem-
meldades,". Hupeli sõnaraamat esitab jarges. järgest
'nach einander'; järgeste 'immerdar'. Vaadeldav adverb

järgilt on Kr. tuletis, mille tüve on andnud substantiiv järg. Peaaegu samas seoses kohtame adverbi järgilt Kreutzwaldil (1848:4): "..., aega möda lähheb järg järgilt kõik nõnda tuttavaks kui omal maal,...". W-s puudub.

jäätm 'järelejääv osa, järelejäävad esemed'; XVI, 137: "Mis on jäänud, jäta jälle, / Jäta jäätmed raiskamata;". Hupelil esineb sama tüvi sõnaühendis jäätm ma 'Land das nicht gebraucht wird'. jäätmaa on registreeritud ka rahvakeelest L, K ja eR aladelt. Nende andmete järgi näib olevat tegemist Kr. loodud sõnaga. W. jääte, gen. jäätmme 'Nachgebleibenes, Nachgelassenes, unbearbeitet liegen gebleibenes Feld; jäätmed 'Ueberbleibsel, nicht Verbrauchtes'. Kuigi me murdekartoteegist ei leia andmeid selle sõna esinemise kohta, on väheusutav, et ta rahvakeeles Kr. ajal täiesti tundmatu oli.

K

kaevandama 'kaevama'; XX, 570: "Katsu linnal kantsisida / Tugevamaks toimetada, / Kraavisida kaevandella / Vahva vaenlaste vastu;". Kr. ndele-sufiksi abil loodud tuletis verbist kaevama (Hup. kaevama; Hupelil leiduvad veel selletüvelised sõnad kaevand, kaevandik, kaevandus, kõik tähenduses 'Grube, Graben', vee kaevand 'Wasserleitung'). kaevandelema esineb Kp-s ainult üks kord, üldiselt kasutab ka Kr. verbi kaevama. W. I tr. annab kaevandelema märgendiga pt = kaevama. W. III trükis on verbid kaevandama, freq. kaevandelema ilma märgenditeta.

kaevandelema vt. kaevandama

kaheline 'kaksipidine' (Kp. 1961); XIX, 652: "Oh sa virtsik, valeliku, / Kahelise keelekandja!" (Kr. tõlgib värsi "Trägerin der Doppezunge"). Kr. line-tuletis numeraali kaks: kahe tüvest. W-s puudub.

kahtelasta 'kahtlevasti' (Kp. 1961); I, 343: "Leske küsis kah-

telasta;/ "Kas se kuu on, ehk kas pääva,/ Ehk kas eha tütar noori?". Kr. tuletis verbist kahtlema. Varasemas kirjasesõnas niisugust verbi olemasolevate materjalide põhjal otsustades ei esine. Tüve leiame siiski Hupeli poolt esitatud adjektiivist kahtlane. Murdes on kahtlema tuntud üle-eestiliselt. Kp-s kasutatud sõnale on veel lähemal Plt adjektiiv kahtel:kahtla (näited kahtel meel; kahtla meelega olema) ning VNg, Kse, Urv, Rõu, Ráp ja Se kahtlik. On võimalik, et ka need on mõjustanud tuletise kahtelasta loomist. J. Aavik käsitleb vaadeldavat adverbii kui ebarahvakeelset tuletist, juhtides tähelepanu sellele, et sti-liite asemel on kasutatud ebaõiget sta-liidet. Õige oleks Aaviku arvates vorm kahtelasti (J. Aavik 1933, punkt 50). W-s adverbii kahtelasta ei ole, küll aga adjektiiv kah-tel 'eifersüchtig, misstrauisch'.

kahv(a) 'kahvatu' (Kp. 1961); I, 185: "Tuli kuu poisikene,/ Kahva palgil peiukene,". eP murdesõna, märgitud küll ainult Phl koos näitega tā ni kahvā tānā, mujal üldlevinud kahvatu. Sama sõna leiame Kreutzwaldil (1848:3): "Ehk kui ku, kord kahva ja kõhhetand, teine kord ümar-gune ja täis palgega...". W. kahv, gen. kahva 'bleich'.

kahvatus 'kahvatamud olek'; XX, 3: "Udukuube ümberkaudu/Kat-tab kahvatuse karva/ Kuldse küngaste kausi;". Sõna on juhuslikult registreeritud mitme murdeala üksikutest murrakutest, ülekaalukalt siiski eP alalt: Kuu, Khk, Mär, Tõs, Trm, Plt, Puh. Hup. kahvatama. kahvatus esi-neb ka Kreutzwaldil (1854:21).

kaitselik 'kaitsev' (Kp. 1961); V, 96: "Vaikne hommikune ra-hu/ Kattis maada, kattis merda,/ Kattis rahva perekon-da/ Kaitseliku tiiva alla.". Kr. tuletatud adjektiiv verbi kaitsuma või substantiivi kaitse tüvest, millest esimene on tuntud juba varasemas kirjakeeles (Hup. kaitsuma), teine aga murdesõnana üldlevinud. Murdesõna-de kartoteegist leiame ühe sedeli sõnaga kaitselik, kr-

ja pandud Halliste kihelkonnas. Lisatud on näitelause meä sū kaitselik ei olekki// minē omā kaitselikuDeGe perGelis// perGel om eiGē vanā sgnē. Sedelile on märgitud veel mõned käändevormid sellest sõnast ja märkus harva. Esitatud näitelausete järgi ei ole võimalik kindlaks teha sõna kaitselik täpset tähendust. Igatahes näib kindel olevat, et see ei ühti sama sõna tähendusega Kp-s: murdenäites on teda substantiivina kasutatud. Tuleb veel märkida, et niisuguse üksiku sedeli usaldatavus murdekogus on võrdlemisi väike. W-s kaitselik 'schützend' ilma täpsustavate märgenditeta.

kaitsus 'kaitse, kaitsmine' (Kp. 1961); III, 343: "Jumalate valval heldus,/ Võimsamate vägev voli,/ Kangemate käte kaitsus/ Kuulid Linda kutsumista,". Kr. us-liitega tuletatud substantiiv verbi kaitsma (Hup. kaitsma, kaitsja, kaitsminne) või substantiivi kaitse (murretes üldine) tüvest. Sõna esineb Kp-s veel kaks korda adessiivi tähendusfunktsioonis, kord vormis kaitsusela (XX, 666) ja kord kaitsusele (XV, 629). Sõna esineb Kr-l veel "Viina katkus" (1840:5). W. järgi on kaitsus rahvakeelesõna, kaitse aga selle poeesia valdkonda kuuluv sünonüüm.

kaksikula 'kahekaupa, kaksikuti' (Kp. 1961); XIX, 172: "Ka-levide poega mõistis,/ Viskas viendama koti/ Tühjalt tündri sõrva peale,/ Kõitis teised kaksikula/ Sidus suud suude vasta,/ Et neid hõlpsalt öladela,/ Kukkelasse tõstes kanda,". Kr. l(a)-liiteline adverbituloetis nähtavasti substantiivist kaksik (Hup. kaksik) või ka mõnest juba varasemale kirjakeelele tuntud adverbist, nagu Hupelil esinevad kaksipiddi, kaksiti. Tähenduslik seos substantiiviga kaksik on küll võrdlemisi nõrk, kuid vormi järgi otsustades on just see tuletise aluseks. W-s puudub.

kaljuline 'kaljudega kaetud'; V, 77: "Muud ei looma lagedala,/ Laial kaljulisel kaldal/ Kusagil ei liikumaies,".

Hajuvalt registreeritud murdesõna: Kuu, VNg, Trm, Juu, VJg, Hls, Krl. Hup. kaljo. W. kaljuline 'felsig, voll Felsen, Klippen'.

kallitama 'kallistama'; VII, 333: "Oh mo hella eidekene!/
Kuda sa mind kasvatasid,/ Kasvatasid, kallitasid,/ Üles
tõstsid, hüpatasid,". Niisugune sõnakuju kalliitama on
registreeritud ainult Tor, igal pool mujal ja varase-
mas kirjakeeles on kallistama (Hup.). Värss on üle võe-
tud rahvalaulust Lt. 1, v. 25: "Oh, mo ella eidekene!/
Kudda sa mind kasvatasid,/ kasvatasid, kallitasid,".
W-s esineb.

kammitsama 'kammitsasse panema, takistama'; XVII, 210: "Kui
ei õnnetuse kütke/ Kalevida kammitsanud,/ Surma tee ei
teinud tõkkeid." eL murdesõna - Hls kammitsem. Vas
kammitsama. kammitsama esineb ka laulus MMI 16 B, v. 11:
"Kinni panin sino käpad,/ Kammitsasin sino jalad,". Hup.
kammitssesse pannema. W. kammitsama.

kammitsema 'kammitsasse panema, takistama'; XIII, 462: "Meest
ei jõua müürid hoida,/ Ega kaljud kammitseda!". Vt. kam-
mitsama. W-s puudub.

kammitsus 'takistus, kammitsemine'; XIX, 228: "Viletsuse vii-
bitusi,/ Ega kiuste kammitsusi/ Polnud Kalevide poeal/
Põrgu teedel takistajaks." Kr. tuletatud us-liiteline
abstraktne substantiiv sõnast kammits (Hup. kammits) või
verbist kammitsema ~ kammitsama. W. kammitsus 'Fesselung,
Behinderung'.

kandelnik 'kanneldaja, laulik' (Kp. 1961); VIII, 6: "Vaata
pilve lauge pilust,/ Taeva kõrge kulmu alta/ Lauliku tee-
radadele,/ Kandelniku käigi peale!". Kr. nik-tuletis sõ-
nast kannel, mis varasemas kirjakeeles esineb ka kujul
kandel (Hup.). W. kandelnik. kannelnik - pt. Kreutzwald
(1871:31) kannelnik.

kargatille 'karat(ell)a, karates' (Kp. 1961): "Laskis hobu
hüpatille,/ Kõrvikese kargatille/ Kangemate kaela pea-

le,". Kr. loodud tille-liiteline adverb verbist kargama (Hup. kargama, kargma). tille-lõpuliste sõnade vastu on ägedalt välja astunud K. Leetberg (1911), nimetades neid päris ilmvoimata sõnakujudeks. Tegelikult ei ole niisugused vormid rahvalauludele sugugi tundmatud ja rahvalaulukeele eeskujul on Kr. selleliitelised tuletised loonudki (vt. kõpsatille, laksatille, raksatille). Oma olemuselt on need nähtavasti da-infinitivi instruktiivid adverbi funktsioonis (Peegel 1961^c:52). W-s puudub.

karjutama 'karjuma' (Kp. 1961); XVI, 391: "Nurme ilud nutelevad,/ Kanarpikud kaebelevad,/ Kaljurünkad karjutavad,/ Mereurkad ohkalevad,". Kr. poolt ebarahvakeelses tähenduses kasutatud verb. Varasemas kirjakeeles sõna niisugusel kujul ei esine, murdes tuntakse tähenduses 'karjuma panema, karjuma ajama', Kr. aga kasutab täiesti samas tähenduses ja paralleelselt verbiga karjuma, arvestamata, et ta-sufiks annab siin verbile kausatiivse tähenduse. W. peab verbi karjutama võrdeks verbiga karjatama, märkides viimasele tähendused 'schreien, aufschreien; zum Schreien bringen', lugeses teda seega niihästi momentaaniks kui ka kausatiiviks.

kast(e) 'kastmine' (Kp. 1961); VI, 190: "Tautie tugevamaks,/ Karastie kõvemaks,/ Kaste vahel katsutie,/ Pinni vahel paenutie:". Samas tähenduses kohtame seda sõna veel XVII, 234 ja XVIII, 888. Kr. tuletis verbist kastma või juba varasemale kirjakeelele tuntud substantiivi kaste kasutamine ebatavalises tähenduses - Hup. kaste 'die Tunke bey dem Essen, der Thau des Morgens und Abends' (viimases, rahvakeelele tavalises tähenduses leiame sõna kaste Kp-s 28 korral). W. 'Thau, Befeuchtung, Tunke'.

kasu 'võsu, idu, võrse'; I, 63: "Muiste leiti Kalevalas/ Kan-gemeeste kasusida/ Mitmes külas kasvamaies,/ Mitmes talus tõusemaies,/ Mis kui Taaralaiste taimed,". Murdesõna, mille levila selles tähenduses on hajuv - Jäm,

Khk, Kaa, Muh, Rei, Vig, Krl, Plv, Se. Ka rahvalauludes on kasu selles tähenduses esinenud, näit. EV 56 B, v. 8 ja 10: "Lähme okse murdemaie,/ Kassokessi katkemaie!/ Murra oksi, katku kassu!", samuti MML 3, v. 11: "Kes se tamme tõusetanud,/ Tamme kasu kasvatanud?". Hup. on sama sõna registreerinud teistes tähendustes järgmiselt: kasso. 'Nutzen, Frucht, Northeil; Interessen, Bath; Gewächs, Wachstum'. (kasu kõrval, mis esineb Kp-s tähenduses 'võrse' 5 juhul, kasutab Kr. samas tähenduses 2 korral ka sõnakuju kasv. Substantiiv kasu aga kannab 15 juhul tähendust 'tulu'). W-s märgitud ka siin esinevas tähenduses.

katkendama 'katki rebima, katki murdma'; X, 661: "Vettevaimu venitelles/ Käsi tahtis katkendada,/ Pihasooni kista paigast."; XX, 1029: "Põrgulastest püetakse/ Kahelotsal põlend piirgul/ Ahelaida abrastada,/ Kütkesida katkendela.". Murdeandmed selle sõna kohta on kolmest kihelkonnast: Kuu 'pooleks võtma, järsku lõpetama', Vai ja Plt märkimata tähendusega. Hup. katkema, katkestama. Kreutzwald (1885:123) katkendama. W. 'zerreißen, zerbrechen, zerbröckeln'. Frekventatiiv katkendelema (W. -pt) on Kr. tuletis verbist katkendama.

katkendelema vt. katkendama

katsutama 'ära katsuma, läbi katsuma'; XII, 454: Peipsi tuns-lar, sõnatarka,/ Kui sai tembud toimetanud,/ Kavalused katsutanud, ". Leitud ainult Hää. Hup. katsma. W. loeb katsutama võrdseks verbiga katsuma.

kena 'kenadus, ilu' (Kp. 1961); IX, 538: "Metsa kena, muru ilu,/ Õilmne puie puhkumine". Hup. esitab selle sõna tähenduses 'artig, behend, angenehm, glatt, hübsch, schön', seega adjektiivina, nagu ta esineb ka tänapäeva kirja-keeles. Adjektiivina esineb see ka murretes ja rahvalauludes. Kr. on siin adjektiivi kasutanud substantiivi tähenduses, mis eesti keele süsteemiga sugugi vastuolus ei ole (haige, terve jt. on niihästi substantiivid kui

ka adjektiivid). kena esineb peale märgitud juhu Kp-s veel 81 korda, kuid ainult adjektiivina. Nii esitab selle ka W.

kerk 'tõus' (Kp. 1961); XII, 5: "Kihisedes laente kerki/ Valgel vahul veeretanud/ Mere poole minemaie;". Varasemas kirjasõnas esineb see tüvi verbides, näit. Hup. kerkima, kerkitama, kergistama, kergitama. W. järgi on ka kerk 'Erhebung, Aufsteigen; Erleuchtung, Milderrung, Erholung' tavaline rahvakeelesõna, mis esineb näiteks sõnaühendeis nina kergis 'er trägt die Nase hoch, ist stolz', jala-kerk 'Leichtfüssigkeit', keele-kerk 'Zungenschwinge', mäe kerga peal 'auf dem Berg-rücken'. Wiedemanni materjalidele toetudes võime ilma suurema kahtluseta väita, et tegemist on rahvakeelesõnaga. Murdekartoteegis see sõna puudub, seega puuduvad täpsemad andmed tema levila kohta.

keskme 'keskmise' (Kp. 1961); XII, 531: "Mäeharjakene määras/ Keskme pilve kõrguseni, ". Kontekstis esineva genitiivivormi järgi on raske otsustada, milline võiks olla nominatiiv. Kr. on selle sõna moodustanud nähtavasti ne- (se-)sufiksi ärajätmise teel üldkasutatavast adjektiivist keskmine (Hup. keskminne). W. keske, gen. keskme 'was dazwischen liegt, einen Zwischenraum ausfüllt', seega teises tähenduses.

kihu 'kihutamine, hirmutamine (?)'; XVII, 19: "Kes kui kannad kulli kihul/ Peitusela pugesivad/ Sõasurma silma eesta, ". Sõna esineb samas tähenduses veel VII, 41. Hup. märgib verbe kihhutama, kihhotaminne, mille tüvi näib olevat siin vaadeldava sõna aluseks. Murdekartoteegis on sõna kihu märgitud tähendustes 'õhuke, väike ese; sääsk; himu; kihelemine', millest ühelgi ei ole tähenduslikku seost Kp-s kasutatud sõnaga. W-s on peale murdekartoteegis registreeritud tähenduste veel 'Trieb, Treiben, Antreiben, Antrieb, Reiz, Begierde, Brunst' ja sõnaühendid kihu-aeg 'Brunstzeit, Laufzeit' ning kihu-

saba 'Pferd, welches schweift'. Ka siin on põhiliselt tegemist tähendustega, mis ei lange kokku eeposes kasutatuga, vaid on lähedased murdekartoteegis märgitule 'himu'. Jääbki kindlaks tegemata, kas Wiedemann siin sõnaga Treiben on mõelnud ka tagasihutamist otseses tähenduses või ainult tegevusele õhutamist, sundimist. Viimasel juhul peaksime sõna kihu Kp-s esinevas tähenduses W-st puuduvaks lugema.

kiigendus 'kiikumine' (Kp. 1961); V. 741: "Hella eidekese vari,/ Hooruse kena nõmmessa,/ Neitsikene kiigendusel". Kr. ndus-tuletis verbi kiikuma (Hup. kikuma, kikoma) tüvest või substantiivi kiik (Hup. kiik) genitiivi alusel. W. - pt.

kiikevale 'kiigutada' (Kp. 1961), 'kiikvele'; IV, 158: "Jätis rippaskülle jalad,/ Varbad vette veeretille,/ Labad laente langudele,/ Kedred voode kiikevale,/ Meredele mängituseks.". Verbist kiikuma on Kr. tuletanud le-liitelise adverb, kusjuures jääb seletamatuks u muutumine e-ks teises silbis. Võib oletada substantiivi kiik:kiige mõningast mõju. Hup. kikuma, kikoma, kiik. W-s on märgitud verb kiikema kui kiikuma luulekeelde kuuluv sünonüüm. kiikevale aluseks on niisuguse verbi y-partitsiibi vokaaltüvi. W-s kiikevale puudub. Vt. ka kiikuvale.

kiikuvale 'kiikuma' (Kp. 1961), 'kiikvele'; II, 644: "Eit aga tallas kätikjalga,/ Tallas kätki kiikuvale,/ Vilistas laulu väetile/ Suikumise soovituseks.". Kr. on tuletise loonud verbi kiikuma (Hup. kikuma, kikoma) y-partitsiibi vokaaltüve alusel. W-s puudub. Vt. ka kiikevale.

kiilutama 'kinni kiiluma, kiiluga sulgema'; XV, 380: "Kui ma lätte kiilutaksin/ Soonekesed sõlmitaksin,/ Väravad vangistaksin!". Hajuva murdelevilaga sõna - Rei, Kse, Ris, Trm, Kod, Plt, Puh, San, Se. Hup. kiil. W. kiilutama 'verkeilen'.

kiir 'kalju, kivi'; XV, 712: "Targa tare tammest tehtud,/ Nurgakivid põhja kiirust/ Nõia laual looditatud,". Vär-
sid on võetud Kr. luuletusest (Annist 1961:484) EV 27,
v. 1-3: "Targa tarre tammest tehtud,/ Nurgakivid põhja
kirust,/ Nõija lulal loditatud,". Sõnale kiir on antud
tõlge 'Wetterstein'. Teises, ka ilmselt pseudorahvalau-
lus, esineb sama sõna kujul kiur: "Sissikonnad Ukko
kiuru/ Tänavose täno andeks" (EV 16, v. 18-19). Seekord
on antud saksakeelse vastena 'Stein'. Sõna kiir tähen-
dust on Kreutzwald (1956^d:38) oma kirjas Neusile selgi-
tanud järgmiselt: "Põhja kiirust (nõiamaja kirjelduses)
võiks tõlkida "aus nordischen Wettersteinen". Kiiruks
ehk Ilma kiiruks hüütakse praost Masingu teadmist mööda
üht suurt Soome kaljurahnu, millel on loodusliku baro-
meetri omadused ja mis igakord enne vihma tulekut oma
karva muudab." Sisult sama seletuse leiame Kreutzwaldi
(1956^f:550) kirjast Reinthalile. Sõna kiir tõeline ole-
mus ja päritolu jääb käesolevas siiski selgitamata. Kr-
le ei ole üldiselt omane täiesti uute ja rahvakeelele
tundmatute sõnatüvede kasutamine. Sellepärast oleks ka
selle sõna puhul loomulik oletada mingi kas või valesti
kuuldud või mõistetud murdesõna eeskujuga, kuid milline
see võiks olla, ei ole õnnestunud selgitada.

kiirelikult 'kiiresti, kiirustades'; X, 203: "Minga tööda,
mehikesed,/ Salalikult sünnitate,/ Kiirelikult kohenda-
te?/ Kas teil aega aina kasin?". Kr. tuletis rahvakee-
les üldtarvitatavast adjektiivist kiire, mille tüvest
Hupeli sõnaraamatus kohtame sõnu kiraste ja kires. Ad-
verbi kiirelikult tuletamise eelviimaseks astmeks peaks
olema adjektiiv kiirelik, mis esineb ka W-s (Kp-s kasu-
tab Kr. adjektiivi kiireline - XIII, 906). Adverbi ki-
irelikult kohtame eeposes ainult üksikjuhtumina, üldiselt
esinevad selles tähenduses kiirelt või kiirest, mõni-
kord ka kiirel, kiireliste, kiirestikku või koguni kiir-
tes. On võimalik, et adverbi kiirelikult loomisel käsi-
tas Kr. häälikuühendit -likult ühe tervikliku sufiksi-

na. Sel juhul ei vajanud ta tuletamise vaheastmena kunstlikku adjektiivivi kiirelik. W-s kiirelikult puudub.

kiireline 'kiire, äkiline'; XIII, 906: "Veereb viletsuse vihma,/ Rahesadu raskemada/ Äkkitselte ähvardama:/ Külap kübar kiireline/ Kangemada kasvatamas,/ Suuremada sünnitamas.". eR sõna, märgitud ainult Hlj.

kiireliste 'kiiresti' (Kp. 1961); VI, 79: "Kiireliste kihutelles/ Peasis metsa paksustikust,/ Sai ta laia lagedale.". Kr. liste-liiteline tuletis murretes üldlevinud adjektiivist kiire või ste-liiteline tuletis Hlj samatähenduslikust adjektiivist kiireline. Varasemas kirjakeeles kohutame selles tähenduses adverbil kiireste (Beitr. XVII, lk. 166 kiireste). W-s kiireliste puudub.

kiirestiku 'kiiresti, kiirustades' (Kp. 1961); II, 571: "Tuli tunnike tubaje,/ Üürikeseks ahju ette/ Kiirestiku keriksele.". Kr. stikku -liiteline tuletis murretes üldlevinud adjektiivist kiire või silbi -ku lisamisega saadud moodustis adverbist kiiresti (Hup. kiraste, murdeti üle-eestiliselt kīrestī, kīreste, kīrest, kīres), kusjuures silpi -ku on kasutatud ainult sõna pikemaks muutmiseks, ilma et tähendus oleks muutunud.

kiirustama 'kiiremale tegevusele õhutama; kiiremini liikuma'; IX, 711: "Kalevide kange poega/ Kaskujalga kiirustama:."; XVI, 423: "Kalevide kange poega,/ Kui said kalda ligemale,/ Kargas laevalt laenettesse/ Usinaste ueumaie,/ Kalda poole kiirustama,/ Siis ta vedas sõbrasida/ Laevas kõitel kaldaasse.". Eeposes kohtame verbi kiirustama seitse korda, niisama palju esineb ka verb kiirustelema. Mõlemat võime leida kahes märgitud tähenduses. Tähenduses 'kiiremale tegevusele õhutama, tagant sundima' on kiirustama kasutatud 5 korda (IX, 711; XI, 802; XIII, 156; XVII, 318; XX, 47), kiirustelema 4 korda (V, 297; VI, 130; XII, 455; XVIII, 444). Ülejäänud juhtudel kannavad nad tähendust 'kiiremini liikuma' või ka 'kiiresti liikuma' (kiirustama - II, 482; XVI, 429 ja kiirustelema - IV, 106;

IV, 130; VII, 434). Samades tähendustes tunneme verbi kiirustama ka tänapäeva kirjakeeles. Tegemist on põhiliselt eR ja eP verbiga, märgitud Jõe, Kuu, Lüg, Khk, VII, Rei, Kse, JMd, Koe, Trm, Kod, San. VNg on registreeritud kuju kiirutama. Beitr. V, lk. 125 kiirestama. Kreutzwald (1854:3) kiirustama 'õhutama'. W. kiirustama. freq. kiirustelema - pt. = kiirestama.

kiirustelema vt. kiirustama

kiirutama 'kiirustama'; VII, 72: "Vette pinnal mängis mõla/Sõudja sunnil kiirutelles,/ Teine käsi pidas tüüri,/ Et ei paati teelta pease.". Nähtavasti eR sõna, märgitud küll ainult VNg, mujal eR-s ja eP-s esineb kiirustama. Kp-s neljal korral esinev sõnakuju kiirutelles on tagasiiviidav siiski ainult ele-frekventatiivile verbist kiirutama (sellist verbi ilma ele-liiteta eeposes ei esine). W. kiirutama. freq. kiirutelema - pt. = kiirestama.

kiirutelema vt. kiirutama

kilduma 'kildudeks purunema'; VI, 336: "Mõök jäi ise murdemata,/ Tera katki kildumata,/ Aga tera näitas nüri/ Kähkörraliste keerdus.". KJn registreeritud murdesõna. Hup. kilt. W. kilduma. killun. kilduda 'zersplittern, zerspringen' märgendiga pt.

kiljatus: III, 316: "Kisenduse kiljatused,/ Hädas appi hüüdemised". eR ja eP ala sõna, esineb Kuu, Iis, Vai, Mar, Tor, Koe, VJg, Trm, Plt, Krl. Enne Kp-d on see sõna esinenud pseudorahvalaulus (Annist 1961:497) MML 5 B, v. 71: "Käherpäie pilgatusi,/ Koogalaste kiljatusi." (Need värvid on aluseks olnud Kp. XIX, 563-564 loomisel: "Käherpäie pilgatusi,/ Koogalaste kiljatusi:"). Sõna kiljatus näeme veel rahvalaulus F 63, M 4:2, lk. 5, v. 52: "Kuu-lis naise kiljatusta,.". Hup. kiljuma. kiljatama, killa-tama. W. kiljatus.

kinnitus 'takistus'; IV, 199: "Vahel palju vastastiku:/ Üks oli suur ja laia merda,/ Viis oli järveda vahela,/ Kuus

oli kuiva nõmmikuida,/ Seitsesada nõlgatile,/ Kaheksa karja aruda,/ Üheksa üba jõgeda,/ Kümme külma allikada./ Kakskümmend muidu kinnitust.". Selles tähenduses on kinnitus kirja pandud lüü, ilma tähendust märkimata Kod, nii et murdepäritolu on nõrgalt tõestatav, vähemalt levila määratlemine võimatu. Selles tähenduses puudub ta ka W-st. Kp-s esineb kinnitus tähenduses 'takistus' 10 korda, rahvakeeles üldiselt tuntud tähenduses ainult 2 korda, nagu XVIII, 877: "Mehikene mõtles märga,/ Võimu karastava võtta/ Keharammu kinnituseks;". Kr-le on aga omane selle tüve seostamine tähendusega 'takistama, takistus', millele osutab näiteks verbi kinnitama esinemine Kreutzwaldi kirjas Koidulale (Kreutzwald 1962^c:388) tähenduses 'takistama'. (Kr. käsutuses olnud rahvalauludest leiame substantiivi kinnitus ainult tema üldisemalt tuntud tähenduses, näit. EV 16, v. 10: "Võtta sõrga sõlme kihluks,/ Kintso soonta kinnituseks,/ Sapsu tükki salla-pandiks.").

kippama 'nihkuma'; II, 407: "Kivi kippas libisema,/ Põrkas hiukse paeladesta,/ Sõlmilsiutud silmuksesta/ Prantstil jalge ette maha.". eL murdesõna, Kp-s esinevas tähenduses kirja pandud Hls, Vön, San, Plv, Vas ja Se; tähenduses 'kiirustama' on seda sõna märgitud Urv, Vas ja Se. Tähenduses 'nihkuma' esineb ta ka Kreutzwaldil (1848:139). W. kippama 'schwanken, kippen, sich zum Fall neigen, sich (näher) schieben'; trans. 'umwerfen'.

kirjuv 'kirju'; I, 614: "Too mulle kirjuvad käiksed/ Neiu kõrge rinna katteks;/ Too mulle rätik räime karva,/ Peale se kirjuva käikse,/ Valge kaelale varjuksa;". Murdekartoteegis on sedel Vai sõnaga kirjuva, nii et Kp. kirjuv võib lugeda eR päritoluga murdesõnaks. Näitena esitatud Kp. värsside loomisel on eeskujuks olnud "Salme laul", mida Kr. on kasutanud kogu esimese loo kirjutamisel. EV 3 C, v. 79-82: "To mo kirjavad käiksed,/ To mo rätik räime kirja/ Peäle se kirjava käiksi,/ To mo kube kulda toime!". Hup. kirjo. W. kirjuv - pt.

kisendus 'karjumine'; III, 230: "Kaugel lennand kaarnakesed/
Võind ei eide kisendusi,/ Hädas appi hüüdemisi,/ Kiuste
küüsil kiljatusi/ Mitte kõrvul kuuldanessa.". Murdesõ-
na, mida on registreeritud juhuslikult: VNg, Vll, Tõs,
Tor, VJg, Hls, San. Hup. kissendama, kissendamine. W.
kisendus.

kiusavaste 'kiusates, kiusavalt'; VIII, 834: "Kiuste tulid
teiste karjad/ Laanemetsast lagedale/ Parvessa kui lin-
nupere/ Kiusavaste hobu kaela,/ Ratsu rangend rammu pea-
le.". Kr. ste-tuletis verbi kiusama (Hup. kiusama) v-
partitsiibist. W-s puudub.

kogunema 'koguma' (Kp. 1961); XVIII, 559: "Siisap katsub sõa-
mehi,/ Põgenejaid poisikesi/ Kokku jälle koguneda;".
Verbile koguma (Hup. koggoma, kogzuma) on Kr. sõna pi-
kemaks muutmiseks lisanud ne-sufiksi, arvestamata tä-
henduse muutumist. (Teisel juhul leiame verbi kogunema
Kp-st tema tavalises tähenduses - XII, 676: "Nägi nur-
mel lambakarja/ Kriimusilma kimbatuseks/ Kohkel parve
kogunema;"). W-s ainult üldlevinud tähendused 'zusammen
kommen, sich versammeln, sich sammeln'.

kohaline 'sarnane' (Kp. 1961); XIII, 885: "Sigitasid soovi-
misi,/ Et sa saaksid endiseksa/ Loodud looma kohali-
seks.". Sõna võib vaadelda kui Kr. line-liitelist tule-
tist substantiivist koht:koha (Hup. koht) või adjektiiv-
i kohane (Hup. kohhane 'ähnlich, gleich, recht dazu
passend') alusel loodud tuletist. Samavõrd arvestatav
on, et Kr. kasutab rahvakeeles (Lüg, Iis, Vai, Jäm, Vll,
Mar, Tõs, Tor, Hää, Kod, Hls, Krk, Har, Plv) ning ka
varasemas kirjakeeles tuntud (Masing, MRNL, 23, lk. 188)
adjektiiv kohaline 'kohane, sobiv' muudetud tähenduses.
Tähenduses 'sarnane' nagu Kp-s on see sõna veel teis-
teski Kr. teostes, näit. Kreutzwald (1848:156). Kp-s
esineb kohaline samas tähenduses veel XIII, 788. Kolman-
dal juhul, nimelt X, 274, oleks täpsem märkida kohaline
tähenduseks 'sobiv' nii nagu murretes ja varasemas kir-
jakeeles: "Uuris öösel urkakese/ Sõbra abil muru alla/

Ligi sülla sügavuse,/ Põhjust laia, pealta kitsa/ Kaape rummu kohaliseks;"). Nii märgib selle sõna ka W.

kohatama 'kohale panema' (Kp. 1961); XVII, 10: "Olev oli, linnatarka,/ Kindlad kantsid kasvatanud,/ Kaevandikud kohatanud,/ Nurgel tornid toetanud,/ Ilu-linna ehitatud". Kr. tuletis substantiivist koht:koha. kooskõlas eesti derivatsioonipõhimõtetega (vrd. näit. väetama, asetama, parvetama jne.). Ka W. annab verbi kohatama 'anbringen irgend wo, eine Stelle anweisen' ilma mingi märgendita nagu rahvakeelesõna. (Rahvakeeles kohtame seda sõna küll hoopis teistes tähendustes, sellepärast ei ole Kp. ja W. kohatama tähenduse rahvakeelepärasus tõenäoline. Murdekartoteegi andmetel on Kse kohatama momentaan verbist kohkuma ja tähendab ka 'hirmutama', Kod kohatama on momentaan verbist kohama. Viimases tähenduses kujul kohahtama on ta registreeritud ka Plv ja Rääp. Se kohahtama 'kohkuma, võpatama').

kohemalta 'kohasemalt, s. o. kiiremini või otsemini' (Kp. 1961); XVI, 524: "Kust se käiki kohemalta/ Sihil ilma otsa jõuab?/ Et ei teisi teedesida,/ Hõbelõngal loogelista,/ Kuldalõngal keerulista/ Ette tuleks eksitama,/ Käigil sammu kinnitama.". Kr. tuletis adverbist kohe (Hup. kohhe). Tuletamise käik näib olevat järgmine. Adverbist kohe, millest ei kirjakeele ega ka murdeandmed ei tunne võrdlusastmeid, on Kr. moodustanud komparatiivi kohem, gen. kohema adjektiivide eeskujul. On täiesti võimalik, et niisugune komparatiivivorm ka rahvakeeles on esinenud. Sellele näib viitavat W. sõnaartiklis kohe esinev näitlause kõige kohem tee 'der geradeste Weg'. Selle komparatiivivormi genitiivile on Kr. liitnud adverbisufiksi -lta. W-s kohemalta puudub.

kohkel 'kohkudes' (Kp. 1961); Si, 71: "Käskis kaske kahiseda,/ Haava lehti argelikult/ Varga küüsil vabiseda,/ Röövli kohkel kabiseda.". Esitatud värsid on üle võetud pseudorahvalaulust (Kreutzwald 1961:75) F 63, M 3:1,

299, v. 11-14: "Käskis kaske kahiseda/ Aava lehti arge-
likult/ Varga küüsil vabiseda/ Röövli kohkel kabiseda.". Kuigi Kr. on sellele laulule lisanud märkuse, et ta on kirja pandud Maarja-Magdaleenast 1829. aastal, on ometi tegemist rahvalauluimitatsiooniga. Murdes on märgitud sõna kohkvel esinemist Juu, JMd, Trm ja Kod. kohkel oleks vaadeldav ka kui adessiiv substantiivist kohke. Nii on seda käsitanudki Wiedemann oma sõnaraamatu koostamisel (murdeandmed niisuguse substantiivi kohta puuduvad). Antud juhul tuleks siiski õigemaks pidada kohkel käsitamist adverbina, sest eeposes esineb ta niisugusel kujul 14 korda, teistest käänatena arvestatavatest vormidest leiame aga ainult ühe - kohkessa (IX, 923).

kohkessa 'kohkudes'; IX, 923: "Vesi veeretis vahtussa,/ Pihu puistetas pilvessa,/ Kalad kadusid kohkessa!". Lähtudes W-st on sõna kohkes(sa) puhul tegemist inessiiviga substantiivist kohke. Õigem on siin siiski rääkida adverbist, vähemalt Kp. keele seisukohalt, sest siin esineb ainult kaks käänatena tõlgitsetavat vormi sellest tüvest - vaadeldav kohkessa ja 14 korda esinev kohkel. Substantiivi kohke ei ole registreeritud ka murdekogudes. Selletüvelistest adverbidest tuntakse Juu, JMd, Trm, Kod ja tõenäoliselt ka laiemal alal sõna kohkvel. Eeposest näitena esitatud värssid on loodud juba aastaid enne Kp. kirjutamisele asumist. Leiame nad samal kujul Kr. loodud (Kreutzwald 1961:206) laulust EV 91, v. 152-154: "Vesi veeretis vahtussa,/ Pihu puistetas pilvessa,/ Kalad kadusid kohkessa!"

kohu 'vaht, kääritis' (Kp. 1961); XIII, 269: "Sul on sugu sõnnikusta,/ Sündi sitahunnikusta,/ Kärnaskonna kohusta,/ Kolgakonna kudusta, ". Olemasolevate andmete alusel piiritletamatu murdelevilaga sõna, märgitud tähenduses 'vaht' Lüg, Kad, Võn, Plv. Sõna on Kp-sse tulnud koos vastavate värssidega Kr. või mõne tema kaasaegse poolt mõnevõrra ümbertöötatud (Pino 1963:218) rahvalaulust MML 13 A, v. 27-29: "Sul on sugu sõnnikusta,/ Kärnaskonna

kohusta,/ Kolga konna kudusta,". W. kohu 'Schaum, Gären, Aufblähen'.

kohundela 'koheville' (Kp. 1961); VIII, 683: "Kündis lilled kasvamaie/ Õilmed ilul tolmamaie;/ Kündis maada kerki-vale,/ Kerkivale, kohundela,/ Väljad vaude vöötidele/ Vägeva adra valula,". Tüvi on ilmses seoses kirjasõnas esineva verbiga kohuma (Hup. kohhonema 'käsen, gäsen'). Plv on märgitud samatüveline adjektiiv kohune 'kohev'. Sama tüvi on ka Kp-s esineval murdepäritoluga substantiivil kohu 'vaht'. Miisuguste sõnade alusel on Kr. loonud adverb kohundela. Päris ilmne on seos ka Hup. esinevate adverbidega kohhemille, kohheville, kohhevelle. W-s on verbid kohundama, kohundelema -pt. 'auflocken, aufblähen, sträuben', selletüveline adverb aga puudub. (Tuletusliide -ndel(1)a on tekkinud rahvalaulude keeles, kus esinevad sadandella, tuhandella, näit. F 63, M 4:2, lk. 4. Sõnas tuhandella on element -nde-tüve osa, mis analoogia põhjal on üle kandunud ka sõnasse sadandella. Kr. on -ndel(1)a kui iseseisva sufiksi kasutusele võtnud).

kolju 'päarakorvik' (Kp. 1961); I, 812: "Saani aised akenaiä,/ Saani külled künniksele,/ Saani kolju vasta koitu!". eP murdesõna, tähenduses 'saani esiosa' Vig, Kse, Var, Tõs, Aud, Tor, Hää, Juu, tähenduses 'saani selgatugi' Mar, HJn, JMd, Kad, täpsemalt märkimata saani osa tähenduses VNg. Sama sõna kohtame mitmes tähenduses ka rahvalauludes. F 63, M 4:1, lk. 24, v. 47 märgib ta saani osa nagu eeposeski: "Võtsin oma armo sani,/ Kägu kukkus koljo peal,/ Lõukene loga peal,". EV 106 F, v. 16 märgib kolju sõrmuse osa: "Sõrmus sõlle serva peale,/ Kirjad sõrmukse koljo peal.". Hup. koljo 'Border- od. Hintertheil des sattels', koljoga prees 'längliches Mannsbres'. Järeldus - kolju märgib eseme kõrgemat, esileküündivat osa. W. kolju 'etwas Rundes, Hervorragendes'.

kollilane 'koll' (Kp. 1961); XVIII, 423: "Tõtke koeu, kollilased,/ Põgenege, põrgu-koerad!". Kr. lane-liiteline tu-

letis substantiivist koll (Hup. kol 'der Popanz'). Sufiks on sõna ainult pikemaks muutnud, tähendus on jäänud samaks. W-s märgendiga pt.

kolmil 'kolmekesi' (Kp. 1961); XIV, 986: "Lustilaulu linnukesed,/ Kanad kolmil kõõrutasid:/ "Lähme linnud lenda-maie,/ Lähme õnnel hõiskamaie!". Hup. kolme keski, kolme keste 'selb dritte, ihrer drey', kolmi 'selb dritte'. Viimane neist on instruktiivivorm, mis kõige tõenäolisemalt võib olla vaadeldava sõna kolmil tuletuslikuks aluseks. Tähenduslikult ei ole liite lisamine sõna mingil määral muutnud. (Sama vormi kolmil on võimalik vaadelda ka kui i-mitmuse adessiivi, nii nagu ta esinebki II, 306: "Targad mõistsid, kostsid vasta,/ Kolmil keelil kõnelesid:". XIV, 986 esineval juhul on siiski usutavam, et siin on tegemist Kr. loodud l-liitelise adverbiga). W. annab selles tähenduses kolmi ja kolmina, kolmil puudub.

kolmina 'kolmekesi' (Kp. 1961); I, 146: "Viis neid kolmina koduje,/ Kandis sala kamberie,/ Kivist tehtud kelderie.". eL murdesõna, mida ei ole registreeritud murdekartoteegis. Murdelisust tõestavad Wiedemanni andmed. W-s on kolmina esitatud kui adverb kolmi variant, kusjuures mõlemad on varustatud märgendiga, mis viitab nende sõnade kuulumisele eL alale, eriti Võru murdesse. Sama adverb kolmina kasutab Wiedemann ka oma grammatikas (1875: 296) näitena essiivsete adverbide kohta, samuti numeraalidest kujunenud adverbide seas (1875:423). P. Alvre (1970: 346-347) on samuti osutanud selle sõna kuulumisele Võru murdesse, tuues näiteid mурdetekstidest.

kongitsema 'konksuga urgitsema'; X, 909: "Kaevust võtma keelekastet,/ Kulda koogul kongitsema,/ Hõbe pangil püüde-maie.". Murdesõna, märgitud hajuvalt mitme murdeala üksikute murrakutest: tähenduses 'taguma' Jäm ja Khk, 'konksuga urgitsema' Trm, 'halvasti käima' Plv, seega samas tähenduses, mida näeme Kp-s, ainult Trm. W. - pt.

konksima 'lööma, peksma'; I, 176: "Ohtupäine orjatüdruk,/ Tuletungla torgitava,/ Kaelakoogu konksitava.". eP sõna, tähenduses 'lööma' Jõe, Vai, Jäm, MÄr, Kse, Var, Tõs, Ris, Juu, Amb, JMd, Kad, Hel, tähenduses 'konksuga kartuleid võtma' Sim, Trm, Plt, Pil. W-s selletähenduslik verb kujul konksitama - pt 'krümmen, schlagen'.

konksitus 'hoop' (Kp. 1961); XII, 143: "Igal valusamal vop-sul,/ Kibedamal konksitusel/ Lõhkus võetud lauakese/ Sortsilase poege selga.". Kr. tus-liiteline tuletis verbist konksima, mis mitmetes murrakutes esineb tähenduses 'peksma' ja on niisugusena ka Kp-s kasutusel. W. konksitus 'Schlag, Schlagen' - pt.

koogalane 'koogav väikelaps' (Kp. 1961); XIX, 518: "Lendas üle kolme ilma./ Üks oli ilma neitsikeste,/ Teine kasvul kähärpäida,/ Kolmas koogalaste kodu,/ Koogalaste korjuspaika.". Kr. lane-liiteline tuletis verbist koo-gama (Hup. kogama, koggalema 'stammeln, kakeln (kleine Kinder)'). Murdes tuntakse verbi koogama tähenduses 'kurguhäälitsust tegema' Khk, 'joru ajama, lallitama' Sim. Khk on koogamiseks nimetatud ka tuvide häälitsemist (vrd. ka Laugaste 1957:121-122). Kp. vastavad värsid on võetud pseudorahvalaulust, tõenäoliselt Kr. enese regivärsilisest luuletusest (Annist 1961:497) MML 5 B, v. 22-26: "Lendas üle kolme ilma./ Üks oli ilma neitsikeste,/ Teine kasvul kähärpäide,/ Kolmas koogalaste kodu,/ Koogalaste korjuspaika.". W. koogalane, koogaline, koogalene, kõik märgendiga pt, tähenduses 'Krahler, Laller, kleines Kind'.

kool 'surm, suremine'; XX, 960: "Poega oli põrmu põlves,/ Elu ilmas enne koolu/ Suuri töösi sünnitanud,.". eL murdesõna, märgitud Hls, Krk, Rõu, Se, Lut. kool esineb ka Kr. laulukogude lauludes, näit. F 63, M 4:2, lk. 2, v. 17: "Kuld ei keela sõas koolu,/ Hõbe ei armu hävitust;/ Leskena jääd leinamaie,."; samuti F 63, M 4:2, lk. 4, v. 19: "Kuhu panda naise'keha,/ Kui on koolet külmetanud.". Hup. koolma, koolminne, koolja, kooljas. Sama

sõna kasutab Kr. ka oma poeemis "Sõda" (Kreutzwald 1854: 23): "Ilma pikila piinata,/ Ilma koole kurnamista,". W. kool 'Tod, Sterben, schwere Krankheit'.

kooletama 'surmama, tapma'; Si, 250: "Mis seal katkud koole-
tanud,/ Piina pihid pigistanud,/ Mõllav mõõka magata-
nud,/ Surma sāngi suigutanud,". eL murdesõna, Phl, Vai,
Trv, Hls, Krk, Ote, San, Krl, Plv, Har, Rāp, Se tuntud
peamiselt tähenduses 'suri ja juures valvama', mida Kr.
on kasutanud veidi muudetud tähenduses. Hup. koolma. W.
kooletama 'auf's Sterbelager legen, auf Sterbende Acht
geben, ihren Tod abwarten'.

koormandama 'koormaga varustama' (Kp. 1961); XVI, 251: "Kui
siis käsku annetie/ Kallist laeva koormandada,/ Moona
vii meeste võrra,/ Rohkest vara rahva tarvis,". Kr.
nda-liiteline tuletis kas substantiivist koorem (Hup.
koorm) või tõenäolisemalt küll verbist koormama (Hup.
koormama). ta-kausatiiv samast tüvest koormatama 'be-
schweren' esineb Stahlil (1637). (Üldisemalt kasutab Kr.
verbi koormama - 4 korda, koormandama esineb ainult vaa-
deldaval juhul.). W-s koormandama puudub.

koormandela 'koormate kaupa' (Kp. 1961); XVII, 189: "Keset
sõda keeritelles/ Puistas Kalev meesta päida/ Nii kui
lehti leplikussa,/ Kolletanud kaasikussa,/ Lõhkus puruks
liikmesida - / Sääreluida sadandela,/ Käsiluida koor-
mandela,/ Turjaluida tuhandela,/ Külleluida kümme tu-
hat." Kr. ndela-liite abil tuletatud adverb substantii-
vist koorem (Hup. koorm). W-s puudub. ndela-liite pä-
ritolust vt. kohundela.

kopsitama 'kopsima, lööma'; XII, 563: "Kuhu vopsud kopsita-
ti,/ Vasaraga vautati." eP murdesõna, registreeritud
küll ainult VJg. Varasemas kirjakeeles seda tüve ei ole
täheldatud, küll aga rahvalauludes verbis kopsima, näit.
P 63, M 4:1, lk. 54, v. 11 ja EV 98 L, v. 8. W. kopsima=
= kopsitama - pt. Kp-s esineb kopsitama ainult vaadel-
daval üksikjuhtumil, kahel juhul kohtame samas tähendu-
ses kopsima(ie) - XII, 854 ja XIX, 337.

kordaliste 'kordamööda, järjepannu' (Kp. 1961); XII, 171: "Seadis laua sõrvitie,/ Laskis sõrvil ladusaste/ Soola-sortsilaste selga/ Kordaliste kukkunesa.". Tüvest kord on murdes kasutusel adverb kordamiste, mida Kr. kasutab eeposes 6 korda, selle kõrval kordaliste esineb ainult üksikjuhtumil ja seda tuleb ilmselt pidada Kr. liste-liiteliseks tuletiseks. Üldiselt ja ka varasemas kirja-keeles esinevat adverb kordamisi (Hup. kordamissi) ei ole Kp-s kasutatud. W-s esinevad kordamisi, kordamiste, kordameti, puudub kordaliste.

kordamiste 'kordamisi'; XVII, 356: "Külap meie kordamiste/ Keedukatalt kohendame,/ Lehvitame lõkkekesta/ Paea alla põlemaie,.". eR murdesõna, märgitud järgmiselt: Kuu, Vai kerDamiste, VNg korDamiste, Lüg kartamiste. Teistes murretes ja varasemas kirjasõnas esineb kordamisi (Hup. kordamissi). W. kordamisi, kordamiste, kordameti.

korjukene 'hütikene' (Kp. 1961); XX, 622: "Peidupaika leidanema:/ Kuhu kuuskede varjula,/ Pädaajate peitusela/ Korjukesta kohendelles;.". Deminutiiv murretes üldiselt ja ka varasemas kirjasõnas esinevast substantiivist korjus (Hup. korjus 'die Hütte'). W. korjukene 'Hüttchen'.

korral 'korraga'; VII, 448: "Kesse jõuaks küsimisi,/ Kõiki korral kuulutada:/ Mis siin vennad kolmekeste/ Isekeskis kõnelesid?". Mar, Amb ja Vön registreeritud sõna korral 'juhul' on Kr. kasutanud hoopis teises tähenduses. W-s niisuguses tähenduses puudub.

korraliste 'korralikult (?)'; IX, 574: "Sellepärast tulin, sõber,/ Valmist tööda vaatamaie,/ Korraliste kohendama,/ Et sul vaeva väsimused,/ Palavuse higi piinad/ Jääks ei leskena leinama,/ Nurjatumal nutemaie.". Kr. ste-lieteline tuletis adjektiivist korraline (Hup. korralinne 'was ordentlich od. nach der Reihe geht; ein nach der Reihe kommender Frohnarbeiter; eine zum Hof's. Viehe geleiferte Magd'). W-s korraliste puudub. Kreutzwaldi "Viina katkus" ja teoses "Maailm ja mõnda" (1840:8 ja 1848:

42) esineb korraliste samas tähenduses, milles ta on kasutusel Kp-s.

kosu 'kosumine, kosutus' (Kp. 1961); IX, 568: "Et tööst tulu tõusenessa,/ Kosu rohkest' kasvanessa/ Pärast põlve rahvadele.". Sõna võib pidada rahvalaulusõnaks, kui võrd MML 33, v. 2 on ehtne rahvalaul: "Iätte kaisust, lätte paisust/ Laste loomiko kosu,/ Laste loomiko isu!". Sõna kosu saksakeelse vastena on siin märgitud 'Wohlgedeihn'. Sama sõna esineb Kreutzwaldil (1840:37). Hup. kossuma, kossutus. W. kosu, kosudus 'Gedeihen'.

krimpsu 'krussi'; XVI, 717: "Ripsme karvad läksid krimpsu,/ Kõrbe hiuksed, kulmukarvad.". eP sõna, märgitud Kuu, Jäm, Khk, Muh, Juu, Rak, VJg, Trm, Plt, KJn ja San. W. krimpsus, krimpsu minema, krimpsu vedama.

kronksuvale 'tõi kronksutades kuuldavale, kronksutas (kaar-nale iseloomulik häämitsus)' (Kp. 1961); XVI, 49: "Kui ta teadamata teesi/ Tahtis minna tallamaie,/ Suisal päil sammumaie,/ Kuhu enne ükski käiki,/ Rada polnud raeatanud,/ Tõstis healta tarka lindu,/ Kaarna sõna kronksuvale:". Kr. tuletatud adverb onomatopoeetilisest verbist, mida kohtame murretes. Jaanist on kirja pandud tegusõna kronksuma, mis märgib konna häämitsust, Äks kronksutama väljendab kaarna häämitsust. Kp. värss, milles vaadeldav sõna esineb, on mõnevõrra ebaselge oma sisult, mistõttu on raske kindlaks määrata ka sõna konksuvale kaheldamatut sõnaliigilist kuuluvust või vormi. On võimalik, et see on verbi kronksuma y-partitsiibi allatiiv, mitte adverb. W-s puudub kronksuvale, verb kronksuma 'krächzen (wie Raben)' on registreeritud.

krooksuline 'krookeline, kurruline' (Kp. 1961); XX, 6: "Merelaened murretakse/ Kurvastuse krooksuliseks,/ Päikesel palgesida/ Peidab udupilve paksu.". Kr. line-tuletise aluseks on varasemale kirjasõnale, rahvalaulu ja murdekeelele tuntud tüved krook ja krooks, millest ju-

ba Hup. märgib mitmeid sõnatühendeid, nagu krook käis, krooks kont, krooks lehhed. Kp-s esinevad samast tüvest tuletised krooksus 'kroogitud' ja krooksleht 'kortsleht - Alchemilla vulgaris L.'. Tüvest krooks ongi loodud adjektiiv krooksuline. W. krooksuline - pt.

krooksutama 'krooksuma'; XI, 784: "Kui oleks sügavamast kae-
vust/ Konnakene krooksutanud:". Hajuva levilaga murde-
sõna, märgitud Kuu, VNg, Mär, Kse, Puh, Urv. Üldkasuta-
tav selles tähenduses on krooksuma, nagu märgib Hup. ja
nagu esineb ka Kp-s XVIII, 191. W. krooksutama = krook-
suma.

kröpsti; XVII, 672: "Sirutelles oma sõrme/ Kröpsti! veike
kulmu peale,/ Laskis lopsu otsa ette.". Juhuslikke and-
meid sõna esinemise kohta on mitmelt murdealalt: Khk,
Vig, Tor, Juu, Trm, Kod, Krk, Puh, Se. W. kröps - pt.

kuivatama 'kuivama' (Kp. 1961); XVIII, 888: "Kallas kohe tei-
se kruusi/ Kuivatanud kurgu kasteks.". Verb kuivatama
esineb niihästi murdes kui ka varasemas kirjakeeles ~~ku-~~
satiivina (Hup. kuivatama 'trocknen, dörren, trocken
machen'). Sufiksi funktsiooni ei ole Kr. arvestanud: et
saada värsimöödus vajalikku neljasilbilist sõna, on li-
satud ta-sufiks. Ka W. esitab kuivatama ainult transi-
tiivse verbina. (Kp-s esineb kuivatama kolm korda, peist
ainult vaadeldaval juhtumil tähenduses 'kuivama', muidu
aga tavalises tähenduses, näit. V, 103: "Senni päikese
paiste,/ Tahendelles tuule hoogu/ Märja riideid kuivata-
sid.").

kuivendama 'kuivama'; XX, 381: "Et kui vihma veeretused,/ Sa-
la lätte lisandused/ Laenesida lahutanud/ Kuivendamud
koha peale:/ Sõbrad vaimud sõnaldelles/ Vettevoode vee-
retusel/ Keskööl võiksid aega viita.". Tavaliselt kasu-
tab Kr. selles tähenduses verbi kuivama, nagu see on
rahvakeeles ~~line~~ line. Ainult käsitletaval üksikjuhtumil
on ta lisanud liite -nda. Tuletis on hiljem tarvitusele
võetud kitsamas tähenduses. W-s puudub.

kuivik 'kuiv maa' (Kp. 1961); XI, 51: "Näaks ei noorem nugissilma/ Koguniste teista kallast,/ Kuhu mees võiks kuivikule/ Kanda jälle kinnitada,". Murdes esineb sama sõna tähenduses 'kuiv puu, metsas kuivanud puu; küpsis', mis nähtavasti Kr. kasutuses on saanud uue tähenduse. W. märgib sõna kuivik 'trockene Stelle, das Trockene' kui tavalise rahvakeelesõna, esitades veel näite kala ei ela kuivikul. On täiesti võimalik, et mõnes murrakus on see sõna kasutusel olnud ka niisuguses tähenduses. Muis töödes on Kr. sõna kuivik kasutanud tähenduses 'manner'. (Tähenduses 'kuiv maa' on Kp-s kasutatud ka teist tuletist adjektiivist kuiv - kuivistik).

kuivistik 'kuiv maa' (Kp. 1961); XVI, 22: "Murran üle mägedesta,/ Kargan kuristiku kaudu,/ Sammun tüki sambla sooda,/ Kõnnin teise kuivistiku,/ Kolmandama kanarpiiku,/ Neljandama nõmmesida:". Kr. stik-tuletis adjektiivist kuiv (Hup. kuiv), kusjuures eeskujuks on olnud rahvakeeles tuntud kogumõisteid märkivad sõnad, nagu käpnustik, puiestik jt. W-s kuivistik puudub.

kujudana 'kujudena, taoliselt' (Kp. 1961); XIV, 468: "Enne olid ilupäävad,/ Kus me kuninglikus koplis/ Kullerkupu kueudana/ Kolmekeste kasvasime;". On raske leida usutavat seletust selle sõna kujunemise kohta. Sõna tüvi on küll ilmselt saadud substantiivist kuju (Hup. kuio 'Bild'), kuid lisatud elementide päritolu on väga ebamäärane. Formaalselt võttes võiksime da-elementi pida-da partitiivi ja na-d essiivi lõpuks, kuid nende omavaheline liitumine ei ole kuidagi õigustatud. On muidugi mõeldav, et Kr. lihtsalt ei arvestanud da-morfeemi tähendust ja kasutas seda elementi sõna pikendamiseks ühe silbi võrra. W-s puudub.

kujukas 'kogukas (?)', selgesti eraldatava kujuga (?), hea kujuga (?); XI, 159: "Ehk kül kümme versta kaugel/ Rändaja veel rannasta/ Kueukana kõikunessa:". Adjektiiv

kujukas on registreeritud tähenduses 'ilus (inimese kohta)' VNg ja Plt, kusjuures on lisatud näited VNg ästi kujukkas inimene, Plt kujukkas inimene. W-st leiame Kp-s kasutatud vormi kujukana 'in Gestalt, leibhaftig', kusjuures on lisatud märgend pt. On tõenäoline, arvestades Wiedemanni ja Kr. sidemeid, et sellise seletuse on andnud Kr. ise. Adjektiivile kujukas märgib W. tähenduse 'bildlich'.

kujuline 'varjukuju, vaim' (Kp. 1961); XIV, 365: "Seal peab varjuliste valda,/ Kueuliste külasida/ Perekaste pesitama.". Kr. line-sufiksi abil tuletatud substantiiv sõnast kuju (Hup. kuio). W. kujuline (kojuline) 'Schattenbild, Schemen, Schema' ilma piiravate märgenditeta.

kukk(u) 'kukkumine (käo häämitsus)'; XVII, 786: "Laskem mehel magadessa/ Önne aega öitseneda,/ Kuulda kulla kägu kukku,/ Hõbedase linnu healta.". eP sõna, märgitud Tos, JMd, Koe. Esineb ka W-s.

kuldandela 'kuldades' (Kp. 1961), 'kuldehetega'; XVII, 69: "Kalevide kallis hobu/ Rahandela raksatelli,/ Kuldandela kõliseli:/ Hõbepäitsed paistsid päästa,/ Kulda kangid valjadelta.". Kr. tuletis substantiivi kuld tüvest (Hup. kuld, kuldama, kuldne), liite -ndela päritolust vt. sõnaartiklist kohundela. kuldandela täpne tähendus Kp-s ja ühtlasi sõnaliigiline kuuluvus jäävad ebamääraseks. W-s puudub.

kullatama 'kullaks pidama, kullaks hüüdma' (Kp. 1961), 'hellitama'; XX, 214: "Kes mind armul audumaie/ Kaisus tuleb kullatama:/ Lepast ei saa leppitajat,/ Vahtrast valuvõttijaida.". eL sõna, tähenduses 'hellitama' Plt, Kan, Urv, Har, Rõu, Se. Varasemas kirjakeeles on sama sõna kasutatud tähenduses 'kuldama', näit. Hup. kullatama 'vergolden'. W. kullatama '1) vergolden; 2) liebkosen ("kuld" oder "kullakene" nennen)'.

kume 'kumav'; XIV, 529: "Viin teid laia valgeele,/ Päikese paistusele,/ Kena kuu kumedale.". Sõna on kirja pandud

Tõs tähenduses 'tume'. Lutsi keelesaarelt on registree-
ritud sõna kumme tähenduses 'hõõguv, palav'. Sõna tä-
hendus Kp-s on ebaselge, raske on määrata isegi liigi-
list kuuluvust. Asendi järgi kontekstis peaks siin te-
gemist olema substantiiviga, sünonüümiga sõnale paistus,
mis esineb eelnevas värsis. Vormilt on kume:kumeda aga
puhtakujuline eda-adjektiiv. Adjektiivina tuntakse teda
ka märgitud murrakutes ning pseudorahvalaulus (Annist
1961:497) MML 5 B, v. 31: "Lendas, liuges taeva alla/
Pääva linna lähidale,/ Kuu kumeda kodani,". Adjektiivina
leiame sõna kume ka W-st tähendustes '1) schwach glän-
zend, schimmernd; 2) nachhallend'. Adjektiivina esineb
deminutiiv kumedikene ka Kp-s (V, 199) ja kume Kreutz-
waldil (1848:36).

kumedikene 'kumav'; V, 199: "Oli mul marjuke magusa,/ Eha
poolt heledakene,/ Koidu poolt kumedikene,/ Pääva poolt
punasikene.". Kp. värsid on loodud rahvalaulu lt. 31,
v. 26-30 eeskujul: "Se õuna mõnesugune:/ Eha poolt ilu-
sikene,/ Pääva poolt punasikene,/ Kuu poolt kumedikene/
Ria poolt oli ristiline,". Sõna kumedikene võiksime vaa-
delda ka Kp-s esineva adjektiivi kume deminutiivina, nagu
seda on käsitanud Wiedemann, kes sõnale kumedikene on
lisanud märgendi pt.

kumetus 'paiste, hiilgus (kuu kohta)'; VI, 808: "Tamme tae-
vast tumendamas/ Peidab ära pääva paiste,/ Varjab kinni
tähe valge,/ Kustutab kuu kumeduse.". Kr. tuletatud us-
liiteline abstraktsubstantiiv adjektiivist kume. mis
esineb rahvalauludes kuu epiteedina, näit. lt. 36, v. 85:
"Tamme pilustab päikese/ Kustutab kuu kumeda", samuti
pseudorahvalaulus (Annist 1961:497) MML 5 B, v. 31: "Len-
das, liuges taeva alla/ Pääva linna lähidale,/ Kuu ku-
meda kodani,". Hup. kummama 'sausen, glänzen'. W. kume-
dus = kumendus 'Schimmer'. kumetus esineb Kreutzwaldil
(1871:15).

kumendama 'kumama'; VIII, 533: "Kus se päike paistemaies,/
Kus se kuu on kumendamas,/ Tähed teeda näitamaies, -".

Vaadeldavale verbile lähedasi on märgitud murdest, nimelt Iut kumehama 'hööguma' ja Plv kumetama 'punetama'. Sõna kumendama esineb veel täpselt määratletamatus tähenduses rahvalaulus MML 1, v. 18: "Pane pilved polemaie,/ Lume kibemed kumendama!". Nii murdesõnad kui ka rahvalaulus esinev verb võisid Kr-le eeskujuks olla käsitletava verbi kasutamisel. (Verbist kumendama on Kr. tuletatud veel substantiivi kumendus). W. kumendama = kumama. On võimalik, et ka varasemas rahvakeeles see sõna esines, tema puudumine murdekartoteegist võib olla juhuslik.

kumendus 'kuma, kumamine'; XVI, 895: "'Laske viirmaliste vehid,/ Hõbe oda välgutused,/ Kulda kilbi kõigutused/Tule kaaret meile teha,/ Kust me' valge kumendusel/ Kaugemale näeme käiki!'. Kr. tuletatud us-liiteline substantiiv verbist kumendama (vt.). W. kumendus 'Schimmer'.

kummiline 'võlvitud, võlviga varustatud'; VIII, 591: "Maailm lahke laialine,/ Taevas kõrge kummiline;". Kr. line-liite abil tuletatud adjektiiv varasemas kirjakeeles tuntud sõnast kumm (Hup. kum 'Gewölbe, Schwibbogen; Halle, bedeckter Gang'. W-s adjektiiv kummiline puudub.

kurbel 'kurvastuses, kurvana' (Kp. 1961); 'kurvalt'; X, 924: "Ilmaneitsike ilusa/ Kõu tütar kähärpäaga,/ Sinisirje linnukene,/ Kurbel häda kurtemaie,/ Sõbra meesta soovitama,/ Abimeesta meelitama:". Kr. l-liite abil adjektiivist kurb (Hup. kurb) tuletatud adverb. Missugusel teel on saadud just niisuguse kujuga sõna, jääb ebaselgeks. W. kurbel - pt = kurvalt.

kurjalaine 'kurivaim, paharet' (Kp. 1961); III, 31: "Kalevi de poega kargas/ Nende jälgil laenettesse,/ Langes kotka kiirusela/ Kurjalaste kaela peale;". Kr. laine-liite abil tuletatud substantiiv adjektiivi kuri (Hup. kurri) genitiivist. W-s on sõna kurjalane tähendustes 'Verbrecher, Uebelthäter', seega erinevas tähenduses Kp-s

esineva sõnaga võrreldes (kuigi viimane ei ole päris täpselt määratletav).

kurn 'kurnamine, vaevamine'; Si, 209: "Üks on sāngi häda õhtu,/ Teine sāngi orja küttes,/ Kolmas sāngi sõa kurnas,". Hup. esitab verbi kurnama ja väljendi tõbbi kurnab ärra. Kr. on loonud tuletise selle verbi tüvest, kasutades substantiivina verbi puhast tüve ilma mingite sufiksiteta. Sama sõna on Kp-s kasutatud veel II, 412 ja samas tähenduses esineb ta ka teistes Kr. teostes, nagu (1885:89) ja (1861^a:27). W. järgi on selle sõna puhul ka tähendustes 'Entkräften, Ermüden, Abmatten' tegemist tavalise rahvakeelesõnaga.

kurnatus 'kurnamine, kurnatud olek'; Si, 153: "Nälja põlve närtsimisi,/ Katku kurnatuse jälgi,"; VI, 746: "Võttis võimu väsimusel,/ Keha rammu kurnatusel/ Puhke paika künka peale,/ Heitis maha magamaie,". Kr. tus-liitega tuletatud substantiiv verbi kurnama (Hup. kurnama) tüvest. Substantiivi kurnatus on Kr. loonud juba enne Kp. kirjutamist, see esineb tema laulukogus F 63, M 3:1, 298, v. 8: "Näljapõlve närtsimisi,/ Katku kurnatuse jälgi,". Sellele laulule on lisatud märkus Aus Wieso, kuid rahvaehtsus on sellest hoolimata väga kaheldav. Tõenäoliselt on see Kr. enese regivärsiline luuletus, mida hiljem on kasutatud eepose koostamisel (Si, 153). W. annab sõna kurnatus isegi kahes erinevas tähenduses 'Seihung, Filtrirung' ja 'Schwächung, Abmattung, Plage, Plackerei' ilma mingite lisamärgenditeta.

kust 'kustumine'; III, 544: "Veeretelles õhtu vilu/ Kuulutasid pääva kustu,/ Lustipidamise lõppu;". Samas tähenduses esineb see sõna veel V, 700. Kr. u-sufiksiga tuletatud substantiiv verbist kustuma (Hup. kustma ärra, kustutama ärra). Samal viisil kasutab Kr. sõna kust (1871^a:73). W. kust 'Erlöschen', eha kust 'Verglommend d. Abendröthe'.

kutistus 'näpistamine, torkimine'; VIII, 707: "Hobu pidi par-

mu piina,/ Kihulaste kutistusta,/ Pidi kiili kihutusta/
Töö kallal kannatama.". eP sõna, märgitud küll ainult
Kse. Hup. kuttistama 'kützeln'. W. kutistus = küdi 'Kit-
zel'.

kutitama vt. kutiteleva

kutiteleva 'näpistama, kōditama'; XI, 852: "Inimese higi au-
ru/ Sõolub mulle sõõrmetesse,/ Koonukesta kutitelles.". eP sõna, sel kujul (kutitama) registreeritud küll ainult
Pil. Mujal ja ka varasemas kirjakeeles esineb samas tä-
henduses kutistama (Hup. kuttistama 'kützeln'). Ka Kp-s
on märgitu kutiteleva esinemise ainujuhtum, kutistama ja
kutisteleleva leiame aga korduvalt. W. kutiteleva - pt =
= kutisteleleva - pt, kutistama ilma märgenditeta.

kuts 'kutse'; I, 293: "Salme kuulis peiu kutsu,/ Tähte poisi
tahtemista,". Sõna esineb laulus F 63, M 4:19, 1, v. 150,
mille rahvaehtus on väga kaheldav: "Oli noorelta närt-
sinud/ Varjude valda varisend:/ Kust ei kaebamiste kut-
sud,/ Örnad armu ohkamised/ Too ei kadune tagasi.". Hup.
kutsma, kutsuma. Wiedemann loeb kutsu rahvakeelesõ-
naks, esitades veel liitsõna kutsuvöörad. Sõna päritolu
ja esmakasutuse lõplik selgitamine ei ole praeguste ma-
terjalide põhjal võimalik.

kuul(d) 'kuulmine'; VI, 154: "Kõrva kuulu juhatusel/ Astus
Kalevide poega". Kr. tuletis verbist kuulma (Hup. kuul-
ma, kuulminne). Sõna esineb Kp-s veel 8 korda, kuid mit-
te täpselt samas tähenduses (vt.).

kuul(d) 'heli' (Kp. 1961); VII, 374: "Kalevi poeg,` kangela-
ne,/ Pöörab kõrva kuulu poole,/ Kus need healed ärka-
nessa."; XI, 509: "Kalevide kange poega/ Pööras kõrva
kuulu poole,/ Kas ehk mõõka vasta kostaks,/ Kadund rau-
da kukkunessa.". Sõna kuul(d) esineb Kp-s veel kolman-
das, seekord rahvakeelele ja varasemale kirjakeelele
omases tähenduses 'kuuldus, teade', näit. IX, 163: "Soa
sõnumide sõitja/ Seadis sõnad sõudevale,/ Kurjad kuulud
kerkivale:". Selles tähenduses esineb kuul(d) veel Si,

42; Si, 192 ja XII, 767. W. kuuld (kuul) '1) Hören, Erfahren, Anfragen, Nachforschen' ja sõnaühendid kõrvad kuulule seadma 'aufhorchen, die Ohren spitzen', kuulu peale jätma 'etwas anstehen lassen bis zu weiterer Untersuchung', kuulu-viinad, kuulu-pudel 'das bei der ersten Anfrage d. FreiERS Getrunkene'; 2) 'Sage, Gerücht'. Seega on sõna kuul(d) üldiselt rahvakeelesõna, kuigi Kp-s kasutatud tähendused murretes esinevatega täpselt kokku ei lange.

kuumendama 'kuumama, hõõguma'; VIII, 76: "Seal laulan tule tuisusse,/ Lõhna lume angesse,/ Pistab pilved põlemaie,/ Lume kibemed kuumendama!". Murdesõna, mille levila täpssem piiritlemine murdekartoteegi andmeil ei ole võimalik: märgitud Kuu, VNg, Lüg, Iis, Vai, Khk, Jür, VJg, KJn, Trv, Hls, Krl. Näitena esitatud Kp. värsid on üle võetud Kr. poolt ümbertõõtatud (Pino 1963:206) rahvalaulust MML 1, v. 15-18: "Seal laulan tule tuisusse,/ Lõhna lume angesse,/ Panen pilved põlemaie,/ Lume kibemed kumendama!" (tõlge 'entflammen'). Hup. kuum. Samas tähenduses esineb kuumendama Kreutzwaldil veel (1854:6). W. kuumendama = kuumama = kuumatama.

kõheldama 'kõhklema, laisklema' (Kp. 1961); III, 731: "Tahad tunnist tulu saada,/ Õnnekesta õngitseda,/ Ära võtta aega viita,/ Kauemine kõheldada."; XX, 197: Käsukandjad kihutasid/ Ümberkaudu maada mööda/ Kõheltajaid kiirus-tama.". See on da-sufiksiline tuletis verbist kõhelema (Hup. kohholema 'zaudern'). da-sufiksil ei ole siin mingit märgatavat tähendusfunktsiooni. Wiedemanni grammatikast leiame selgituse rühma lda-liiteliste tuletiste kohta, mille tähendus vastavate le-liiteliste verbi-de omast ei erine. Wiedemann on toonud näited kogeldama ~ kogelema, looseldama ~ loosklema, rängeldama ~ ränk-lema, sipeldama ~ siplema jne., nende seas ka kõheldama ~ kõhelema 'träg, säumig sein'. W-st leiame võrdväärsena kõheldama ja kõhelema 'verziehen, säumen, zaudern, träge sein, müssig gehen, faulenzeln'. Lähtudes Wiede-

manni esitatud andmetest tuleb verbi kõheldama lugeda rahvakeelele omaseks, kuigi murdekartoteegi andmed kinnitavad ainult kõhelema esinemist Mar, Kse, Var, Tor, Juu, JMd, Lüg ja Plt. Verb kõheldama esineb Kreutzwaldi veel (1857:81) ja tegijanimi kõheltaja (1854:3).

kõheldus 'kõhklemine, viivitus' (Kp. 1961); XI, 10: "Virgul pole viibimista,/ Kiirel kuskil kõheldusta.". Kr. tuletatud us-liiteline substantiiv verbist kõheldama (vt.). W-s kõheldus puudub.

kõheltama vt. kõheldama

kõik 'kõikumine'; III, 254: "Lootsik kõikus laente pinnal/Vette kiigel veeretelles,/ Kiikus kõigul ranna poole,". eL sõna, registreeritud selles tähenduses Hls liitsõnade põhisõnana laeva-kõik, pü-kõik. Hup. kõikuma. W. kõik 'Schwanken, Schwankung, Erschütterung'.

kõksutama 'lõksutama'; VII, 697: "Kesse kodus kulda vööda,/ Votis lahkest' tervist vasta,/ Kesse kõksutas lõuendit,/ Seep se sõnarikkam oli,". Murdesõna, registreeritud Kse ja Kod. Kp. 1961 osutab verbile kõksutama kui tõenäolisele trükiveale - peaks olema lõksutama. Et murdes sõna kõksutama siiski esineb, on mõeldav ka tema kasutamine Kp-s. Teisest küljest räägib alliteratsioon lõksutas lõuendit l-i kasuks sõna alguses. W-s kõksuma, puudub kõksutama.

kõlgastik 'kõlgaste panipaik, kõlgus, aganik'; VIII, 54: "Aarun kokku haganikust,/ Kõlgastiku pühkmetesta.". eP sõna, märgitud JMd, VJg, Trm. kõlgastik esineb ka laulus P 63, M 4:1, XIV. Trinklieder, 2, v. 3: "Lähme rikka rehhe alla,/ Kehva mehhe kõlgastikko:". Hup. kõlkas 'Rauchfutter'. W. kõlgastik.

kõnd 'kõndimine'; XI, 48: "Vaataksid sa, vennikene,/ Kalda äärest tema käiki,/ Lennus kõndi laenetessa,". Mitme murdeala üksikutes murrakutes esinev sõna, märgitud Jõe, Kuu, Lüg, JMd, Kad, VJg, Trm, Plt, Hls. Hup. kõndima. W. kõnd.

kõps(a)ma; I, 828: "Siis ta armas astus saani,/ Kargas kõps-
tes peiu kõrva.". kõpsama on märgitud Khk, Kod ja Nar.
Hup. kõpso lõma 'spielen (ziegen)'. Vaadeldav verb esi-
neb eeposes 3 korda, kõigil juhtudel vormis kõpsates.
Seetõttu on raske otsustada, millisena kujutles Kr. te-
ma infinitiivi. W. kõpsma ja kõpsuma - pt.

kõpsatama; Si, 274: "Kenad küharpääga piigad/ Kargasivad kesk
öö pidul - / Kalmu künkilt kõpsatelles -". Sõna kõpsa-
tama on murretest registreeritud juhuslikult - VNg,
Trm, Plt, KJn, Hls, Puh, San, Plv. Verb kõpsatelema esi-
neb ka rahvalaulus EV 3 C, v. 89: "Astun armas sanije-
ni,/ Kõpsatellen kõrvajeni.". Kreutzwaldi (1956^g, 26) kir-
jast Neusile leiame katse selgitada verbi kõpsatelema
tähendust selles laulus: "Ma kõpsatellin kõrvajeni - ma
lõin k e r g e l t kõrva taha. Kõpsatellema (sõnast
kõpsima) on isesugune, luulekeeles väga tarvitata-
v sõnavorm, mäherduel võiks vististi diminutiivverbideks ni-
metada, sest nendes mõeldakse päris-verbi tegevust ik-
ka vähendatud mõodus. Käesoleval korral kerge löömine,
kus asja sõrmeotstega puudutatakse, niiõelda vanade koo-
liõpetajate n/ota/ b/ene/ õpilaste tähelepanu virguta-
miseks!" See seletus on küll vaevalt usutav. Ilmselt on
siin tegemist kõpsatades saani hüppamisega. W. kõpsata-
ma, kõpsatelema, kõpsma - pt.

kõpsatelema vt. kõpsatama

kõpsatille 'kõpsatades'; XVII, 450: "Kargas aga kõpsatille/
Lipsti! paea sõrva peale/ Leemekesta lakumaie.". Laulus
F 63, M 4:2, lk. 4, v. 1 esineb samas tähenduses vaa-
deldavale lähedane sõna kõpsatulle: "Kõrtsi läksin kõp-
satulle,/ Lasin laulu laksatille.". Vt. ka kõpsatama.

kõrbe 'kõrbema' (Kp. 1961); XVI, 718: "Ripsme karvad läksid
krimpsu,/ Kõrbe hiuksed, kulmukarvad.". Murdeti juhus-
likult esinev sõna, märgitud VNg, Saa, VJg, Hls. Kui lu-
geda vaadeldavat sõna substantiiviks, siis peaks tema
algvormiks olema kõrb 'kõrbemine', nagu W-s kõrb 'Ver-

sengen, Anbrennen', körbe minema 'versengt werden'. Samavõrd võimalik on, et körbe on kaotanud oma substantiivifunktsiooni ning muutunud adverbiks.

körgetie 'körguti' (Kp. 1961); XIX, 680: "Humal uhke põõsa oksa,/ Käbi kena kändarasasse,/ Kui ta kaevab körgetie,/ Veab vääti venitie/ Ümber tapu teibaeie.". Nii murretes kui ka varasemas kirjakeeles on tuntud sõna körguti: Hup. körguti 'hoch(bauen) in die oder der Höhe'; Jäm, Khk körGutti; Mär, Kse, Tõs, KJn, Krk keřGutti. Kp. värsside loomisel on eeskujuks olnud rahvalaulu EV 101 J värsid 1-4: "Umal on uhke põesaoksa,/ Käbi kena kändraassa,/ Kui ta kaevab kõrgeeie/ Ümber aja teibaeie!". Nähtavasti on Kr. leidnud, et õige on kasutada adverbil körgeti(e), sest vastava adjektiivil lõpul on e - kõrge. Wiedemann on esitanud täiesti võrdväärsetena ja ilma piiravate märkusteta niihästi körguti kui ka körgeti, seda nii W-s kui ka grammatikas (Wiedemann 1875:310). Sõna teise silbi vokaalile on tähelepantu juhitud ka J. Peegel (1963: 88-89).

körgustus 'körgendus, au' (Kp. 1961); XX, 562: "Võtta, Olev vennikene/ Võtta valitsuse voli,/ Kuningliku körgustusi,/ Võtta Virus varjamista, ". Kr. on kasutanud murdes tuntud sõna körgustus uues tähenduses: Puh on see kirja pandud tähenduses 'uhkus'. us-liitelise substantiivi aluseks oleva verbi on esitanud juba Beitr. XVII, lk. 167: körgustellema 'prahlen, sich etwas zu Gute thun; sich erheben'. W. körgustus 'Höhe, Ehre, Würde' - pt.

körvi 'körvu' (Kp. 1961); X, 121: "Kodund körvi kõndisime,/ Teeda ühes tallasime,/ Seie seltsis sammusime, ". Murdesõna, i-ga lõppevana registreeritud VJg, Sim, Kuu, Lüg, Jõh, Vai, Iis, Trm, Kod, Plt, Plv ja Se, mujal körvu. Hup. körvo. W-s rohkesti häälikulisi variante, nende seas ka körvi.

köverilta 'köveriti' (Kp. 1961); XI, 267: "Parem käsi seisis

sirgul/ Vartade ja lõune vasta,/ Kura käsi kõverilta/
Vana põhja vankri vasta.". köver-tüvelisi adverbide tun-
takse niihästi murretes kui ka varasemas kirjakeeles
mitmeid. Hupeli sõnaraamatust näiteks leiame kövver,
kövveraste, kövveri, kövverti, kövverite, kövveritte.
Nähtavasti ei ole Kr. ühtki neist sobivaks pidanud, tu-
letades samast tüvest veel lta-liitelise adverbide. W-s
puudub.

kõõrutus - kana häämitsus; III, 639: "Ei oln'd leida eide-
kesta,/ Kuulda kana kõõrutusta,/ Kuulda tedre kudruta-
mist,". Murdekartoteek sisaldab selle sõna kohta märk-
meid ainult VJg, Trm, Plt, Puh, tõenäoliselt on levila
palju laiem. Ülekantud tähenduses märgib kõõrutus Kp-s
ka laulmist, nagu näit. XV, 19: "Need on karjalapse lau-
lud/ Teupoiste trallikesed,/ Korra piiga kõõrutused,/ Va-
naeide vokilaulud,". Hup. kõõrotama. W. kõõrutus.

kändär 'käger, kobar'; I, 228: "Linad liitis liivikuie,/ Her-
ned vagude vahele,/ Taterad toa tahaje,/ Läätsed kändas
kändärie,"; XIX, 679: "Humal uhke põõsa oksa,/ Käbi ke-
na kändarasse,"; VI, 557: "Humal uhke põõsa oksa,/ Käbi
kena kändarassa". I, 228 on väikeste muudatustega üle
võetud rahvalaulust EV 3 A, v. 34-37, kuid vaadeldav sõ-
na esineb seal veidi teisel kujul: "Linnad litis liva-
kuie,/ Herned vao vahhele,/ Tattered toa tahhaje,/ Lääts-
sed kändas kändaaie.". Ka XIX, 679 ja VI, 557 on pärit
rahvalaulust, seekord käsikirjalisest F 63, M 3:1, 20, v.
1-2: "Umal on uhke põesaaksa/ Käbbi kena kändraassa."
Ka sel puhul on Kr. vajalikuks pidanud esialgses teks-
tis esinevat sõnakuju muuta. Sellest hoolimata peaks õi-
gustatud olema vaadelda seda sõna kui rahvalaulude kau-
du eeposesse võetut. (Hoopis isemoodi on selle sõna tä-
hendust mõistnud Wiedemann: W. kändär - pt = kännustik,
kännustik).

kändär vt. kändär

käpistama 'käppama, käpaga haarama, ära võtma' (Kp. 1961); XI,

304: "Mehikene lootis mõõka/ Salamahti sāngielta/ Kūnka kõrvast kāpistada.". Murretes esineb see sõna märgitust veidi erinevas tähenduses, nimelt 'käega katsuma' Saa, Trm, Hls, Kan, Krl, Rõu, Plv, Lei, Lut ja tähenduses 'näpistama' Krk, San, Kan, Har, Vas, Se. Viimases tähenduses on sõna märgitud ka Hupeli sõnaraamatus: kāpistama 'kneipen, kneifen'. W. märgib tähendused 'die Hand geben' ja naljatileva 'sich verloben'. Üldiselt loeb Wiedemann seda verbi nāpistama sünonüümiks.

kārsima 'kokku tõmbuma' (Kp. 1961), 'kurruliseks, voldiliseks tõmbama'; XI, 87: "Kassi värki kārsis koonu/ Külalt näitas kadedusta."; XIII, 869: "Vau, vau, vennikene! Kārssi, kārssi, kangemeesi! Vau sülla veikemaksa, Mõne sülla madalamaks, Kārssi kokku keradela, Sõstra noore sarnaliseks!". See on tuletis ka varasemas kirjakeeles esinenud adverbi tüvest, näit. Hup. kārso tombama ninna 'die Nase rümpfen'. Teises näites esinevale sõnale on tähenduslikult lähedased mõned murdesõnad. Näiteks esineb Muh ja Iis sõnaühend kārssi jääma 'lahjaks jääma', Lüg kārssis 'kasvult kidur'. W. kārsama (kāraima) 'verschrumpfen, runzelig werden'.

kārssima vt. kārsima

kāsidelda vt. kāsidele

kāsidele 'kätte' (Kp. 1961); XV, 385: "Õnnelikul juhtumisel/ Puutus kivist pääpadi/ Kangel mehel kāsidele./ Sõrmil kivi sasinessa/ Sihtis silmapilgukese, ". Tegemist on grammatiliselt ebarahvakeelse mitmuse allatiivivormiga substantiivist kāsi. On mõeldav ka sõnakuju kāsidele vaatlemine adverbina. Kp-s esineb korduvalt ka kāside-la, mitmel juhul mitmuse komitatiivi tähenduses, näit. VI, 38: "Otsis meesi õnne kaupa, / Katsus teede kāside-la.". XII, 239 aga kohtame sõna kāsidela inessiivi asemel: "Sina sõudsid, siilikene, / Hūva nõu mul' hādatunnil, / Kui mul kitsik kāsidela.". Mõnel puhul võiks vormi kāsidela asendada allatiiviga sõnast kāsi, näit. XV,

823: "Kargas paksust põõsastikust/ Kui se kulli kanadele,/ Võttis neiu varga volil,/ Kulliküüsil käsidela,". Samuti ei piirdu sõna käsidele kasutamine märksõna järel esitatud tähendusega. Nii võiks VI, 482 asendada selle sõna käsi mitmuse allatiiviga: "See on sündind sõariista/ Kange mehe käsidele.". Eelnevast selgub, et substantiivist käsi on Kr. kasutanud mitmeid ebaloomulikke vorme, kusjuures need ei esine sugugi ühes kindlas tähenduses. Sellepärast ei ole ka kindel, kas võiksime neist mõnda pidada iseseisvaks tuletiseks (näit. adverbiks), või on tegemist sõna käsi moonutatud käändevormidega, mida on kasutatud juhuslikes tähendusfunktsioonides. W-s niisugused sõnad puuduvad.

kättele 'kätte, võimusesse' (Kp. 1961); III, 78: "Kiskus Irmi, katkes Armi,/ Murdis maha Mustukene;/ Koerad said karu kättele.". Sellele lähedane sõna esineb rahvapärases jahimehelaulus F 63, M 3:1, 163, v. 7: "Koerad said põdra kädele;". (Enamasti kasutab Kr. tavalist sõna kätte - 9 korda, vaadeldav kättele esineb ainult 3 juhul korduvates värssides.). Hup. kätte 'in die Hände'.

käänatama 'välja väänama'; XVII, 718: "Kui ei enne murdnud kaela,/ Venitanud kätevarret,/ Nikastanud niuetesta,/ Käänatanud jalakanda;/ Ei siis murra munakene,/ Kääna kaela kanakene". Murdesõna, mida murdekartoteegi jaoks on registreeritud küll ainult kahest murrakust - Kod ja Puh, tähendus 'ümber käänama, väänama'. Hup. on märkinud verbi käändma, käärma, kuid ka substantiivi käänätus 'Verkehrung, Abweichung', mis tegelikult on tuletis vaadeldavast verbist käänatama. Võiks oletada, et ka see verb ise oli varasemas kirjasõnas kasutusel. W-s märgendiga pt tähendustes 'verkehren, verdrehen'.

käändar vt. kändar

küngastik; X, 681: "Purjeteles penikoorma,/ Raksas maha rägästiku,/ Küngastiku keskeela,/ Kus ei võinud kuel pääval,/ Seitsmel silmi seletada,". eR ja eP sõna, märgi-

tud Lüg, Vai, Iis, Mär, Juu, VNg, Koe, Trm, Kod, Plt, Pil, Puh. Hup. kunkas. W. kungastik 'hügelige Stelle, Hügelreihe'.

kütkema 'sulgema, kütkesse panema'; X, 231: "Jäta jõge paelumata,/ Jäte vetta võrkumata,/ Käikisida kütkemata,/ Teesi takistamata,/ Sissekäigid sidumata,". Kr. tuletis substantiivist kütke (Hup. kitke). Peale verbi küt-kema kasutab Kr. samas tähenduses teist tuletist sellesamast tüvest - kütkendama ~ kütkendelema (vt.). W-s on rahvakeelesõnadena märgitud kütkendama ja küt-kitama, märgendiga pt kütkendelema, puudub kütkema.

kütkendama 'kinnitama, külge siduma, kütkesse panema'; V, 61: "Lodjakesta ahelaga/ Kalju külgi kütkenдануд,"; III, 298: "Misga rammu raugastelles,/ Misga kangust kütken-delles/ Lese võimu vangi võttis.". eP murdesõna, märgitud küll ainult Mär. Sama sõna kasutab Kreutzwald (1962^b: 364) kirjas Koidulale. Hup. kitke, kitk. W. kütkendama, kütkendelema (pt.) 'fesseln, binden, anbinden'.

kütkendelema vt. kütkendama

kütkendus 'kütke, kütkestus'; VII, 61: "Kalevide kallim poega/ Peastis lahti paadikese/ Ahelate kütkendusest;". Kr. us-tuletis Mär registreeritud verbist kütkendama (vt.). W. kütkendus 'Fesseln, Binden; Fessel, Band' ilma täp-sustavate märgenditeta.

küür 'küürakas' (Kp. 1961); XIX, 660: "Vend aga kesa künde-mas,/ Kiudad küürad edeesaa;/ Kiuda künnab, selga nõt-kub,/ Valli veab, pää väriseb.". Substantiiv küür esi-neb seljakühmu tähenduses murrakuti üle-eestiliselt, sa-muti varasemas kirjakeeles (Hup. küür 'Buckel, Höcker'), adjektiivina aga, nagu teda on kasutatud eeposes, ei ole kusagil registreeritud. Oletatavasti on näitena esi-tatud Kp. värsside eeskujuna kasutatud rahvalaulu F 63, M 3:1, 118: "Vend agga künnab kässa välja,/ Kiutud kü-rakad eessa.". Nähtavasti ei ole Kr. selle sõna puhul erilist tähelepanu pööranud nimisõna ja omadussõna va-

hele, nagu see piir rahvakeeleski kuigi selge ei ole: ka küürakas on kasutusel niihästi substantiivina kui ka adjektiivina. (Muidugi esineb küür ka eeposes peamiselt substantiivina). W-s ainult substantiivina. u asendamist a-ga selle sõna tüvevokaalina on vaadeldud J. Pöggel (1963:86).

küüruma 'küüru tõmbuma' (Kp. 1961); XII, 268: "Sealtap sündis siilikesel/ Okkaline orjakuube,/ Kaitsev karvane kasukas,/ Mis kui nina mähkinessa,/ Keha küürub keradelä,/ Varju annab vaenu vasta,". Tüvi küür on tuntud varasemas kirjakeeles (Hup. küür, küras käima). Sellest on Kr. loonud u-liitelise verbi. Murretes esineb verb küürutama, mida on kasutatud ka Kp-s XII, 234 võrreldes küürutie. W. küüruma - pt. 'sich krümmen'.

L

laenus 'laen'; XV, 499: "Laba mulle, kulla venda,/ Laba laudu laenuseksa,". eL murdesõna, Puh lainas, Krl lainus. Hup. laen, lainus võtma. (laenus esineb Kp-s vaadeldaval üksikjuhul, laen aga kolm korda.). W. laenus, lainus.

lagestik 'lagendik'; XVI, 483: "Kukke lendas üle metsa,/ Üle laia lagestiku,". Murdesõna, mille põhilevila on eL, kuid esineb ka eR ja eP aladel: Vai, Kõp, Hls, Krk, Puh, Ote, Krl. W. lagestik = lagedik, lagendik. lagestik esineb Kp-s ainult märgitud üksikjuhtumil, selle kõrval aga korduvalt samas tähenduses lagedik, mis on esinenud ka varasemas kirjakeeles.

lahedaste 'vabalt, kergelt, lahkelt'; XVII, 4: "Õnnerikas põlvkene/ Õitses Eesti raeadelta,/ Rahukätki kiigutelles/ Lahedaste lapsukesi/ Emalikus heldes kaisus/ Seitse suve segamata,". Sõna esineb murrakuti mitmes foneetiliselt variandis: Tõs, Tor, Juu, VJg, KJn, Puh laheDaste; Plt laheDasti; Hls laheste; Krk lahest; Krl lahiDast. Sõna esineb ka Kr. käsutuses olnud lauludes, nagu MML

34, v. 5: "Lase läte lahedasta/ Müva ilma ilutseda!"; samuti F 63, M 3:1, 243, v. 25: "Kaaretuled kassinaste/ Laan'de langud lahedaste/ Veñepõhja veretajad.". W-s lahedaste eraldi sõnaartiklina puudub, kuid esineb lausenäidetes, nagu vesi jookseb lahedaste (lahedes, lahetes), kuivad puud põlevad lahedaste jt.

lahkelikult 'lahkesti'; XV, 832: "Püüda seal siis piigakes- ta/ Mesikeelil meelitada,/ Lahkelikult lepitada,/ Armu- palvil avatada.". Kr. loodud adverb, mis peaks olema lt-liiteline tuletis adjektiivist lahkelik. Niisugust adjektiivi ei ole kasutatud varasemas kirjakeeles ega registreeritud ka murretest. W-s on lahkelik siiski esi- tatud võrdväärsena adjektiiviga lahke. On tõenäoline, et selle sõna puhul käsitas Kr. ühendit -likult ühe ter- vikliku adverbisufiksina, lisades selle adjektiivile lah- ke. lahkelikult esineb Kp-s ainult esitatud üksikjuhtu- mil, üldiselt kasutab Kr. selles tähenduses adverb lah- kelt ning selle kõrval veel lahke'esta, lahke'este, ja lahkest. Hup. lahkeste. W-s lahkelikult puudub:

lahkelt(a) 'lahkesti'; VII 575: "Kena neidu kohe mõistis,/ Piiga lahkelta paeatas:". lahkelt on kindlasti rahvakee- lesõna, kuigi murdekartoteek sisaldab ainult Vig sede- li. Sama adverb esineb laulus F 63, M 3:1, 253, v. 148: "Hüdis lahkelt terretie:". Hup. lahkeste. lahkelt esi- neb Kr-l ka teistes teostes, nagu (1853:36) ja (1861^a: 16). Kp-s esineb ta 4 korda, selle kõrval samas tähen- duses lahke'esta, lahke'este lahkest, lahkelikult. W-s puudub.

laialiste 'laiali olles' (Kp. 1961); IV, 257: "Vahtis eide lõuendida,/ Mis seal murul laialiste/ Pääva paistel plee- kisivad,/ Ööde vilul audusivad,.". Kr. kasutab korduvalt sõna lai tüvest tuletatud adjektiivi laialine, mis esi- neb ka varasemas kirjakeeles, näit. Beitr. IX, lk. 40. Sellest adjektiivist on ste-sufiksiga tuletatud adverb laialiste. Tuletis ei erine sisult oluliselt kirjakee- les üldtuntud adverbist laiali (Hup. laiale, laial, la-

jale). On ka võimalik, et tuletis on saadud otse sellest adverbist. W-st leiame laialiste kui tavalise rahvakeelsesõna. Arvestades tüübi produktiivsust varasemas keeles, on täiesti võimalik, et laialiste on ka murretes tuntud, kuigi murdekartoteek seda ei näita. Sellele juhib tähelepanu ka P. Alvre (1970:348).

laiendama 'laiali ajama, avama'; III, 388: "Selitelles silmasida,/ Laugusida laiendelles,/ Vaatas tema ümberringi,/ Kas ehk kuskil jälgi näha,". Rahvakeeles tuntud verb laiendama on Kp-s frekventatiivina laiendelema kasutusel uues tähenduses. Murdekartoteegi põhjal esineb ta kõige sagedamini tähenduses 'laiemaks tegema', peale selle VJg, Lüg ja Iis 'laiutama, pillama'. W. laiendama, laiendelema - pt. 'breit machen, erweitern, vergrößern'.

laiendelema vt. laiendama

laiakal 'laisalt, laisana, laiseldes' (Kp. 1961); XX, 967: "Võind ei võimsat vedelema,/ Tugevamat jätta tööta/ Laiskel taevas luusimaie.". Kr. 1-sufiksiga tuletatud adverb adjektiivist laisk (Hup. laisk). On võimalik, et Kr. pidas siin sufiksiks häälikuühendit -el. W-s puudub.

laksama 'lööma (laksatusega)'; XVII, 673: "Sirutelles oma sõrme/ Krõpsti! veike kulmu peale,/ Laksas lopsu otsa ette.". Murdesõna, registreeritud siiski hajuvalt mitmelt murdealalt - Jäm, Muh, Koe, KJn, Trv, Hls, Krk, Puh. Hup. laksuma, laksutama, laksama esineb Kreutzwaldil veel (1861^a:30). W. laksama.

laksatille 'laksatades' (Kp. 1961); XVIII, 776: "Vehevahel vangutelleb/ Laikäp käpa laksatille/ Krantsikeste kukkelasse!". Sõna esineb Kr. käsikirjalises rahvalaulukogus F 63, M 4:2, lk. 4, v. 2: "Kõrtsi läksin kõpsatul- le,/ Lasin laulu laksatille,". Hup. laksuma, laksutama. W. laksatama, laksatelema. puudub laksatille.

lamaskülle 'maha, pikali'; XVII, 403: "Olevi poeg, hoonetar-

ka,/ Kõrge torni kasvataja/ Langes maha lamaskülle/ Puusaluida paenutama.". Mõnevõrra erinevas tähenduses võrreldes esitatud näitega esineb adverb lamaskülle XIV, 619: "Langeb urgas lamaskülle,/ Küllap uurin ue urka,/ Kaevan teise kaevandiku,/ Kust ma peasen koduje". lamaskülle on kahest murrakust registreeritud murdesõna, mida Kr. on kasutanud foneetiliselt muudetud kujul: VNg lamaskil, lamaskille. Krl lammaskile. Hup. lammema 'sich niederlegen, strecken'. W. lamaskil, lamaskile, lammaskil, lammaskile.

lang 'õotsumine, langus' (Kp. 1961); III, 678: "Soome tuuslar, tuuletarka,/ Oli laentelt lootsikuga/ Paku urka põgenenud;/ Oli valval vahikorda/ Laente langul lõpetanud,.". Sõna esineb mõnevõrra kaheldava rahvaehtsusega lauludes F 63, M 4:1, lk. 17, v. 6: "Laulin et kaljud kargasid,/ Metsad vankudes mürrasid,/ Merre laened lango läksid." ja EV 11, v. 21: "Vaimo-poissi, varda jalgi,/ Läksid lango laneessa,/ Põggesid põrmola põlda". Kp-s kasutab Kr. sõna lang mitmesugustes käändevormides, kõige sagedamini adessiivis - langul (8 korda) või langel (1 kord), peale selle veel üks kord genitiivis - langu, illatiivis - langu ja pluurali allatiivis - langu-dele, seega kokku 12 korda. Ometi ei ole ühelgi neist juhtudest võimalik kindlaks määrata selle sõna täpset tähendust. Tundub, nagu oleks kõigil neil juhtudel tegemist liigse ja tarbetu sõnaga, mille ärajätmise korral värssi sisu ei muutu. On võimalik, et siin on tegemist mõttetu sõnaga, mida Kr. kasutab värsimõõdu täiteks või lihtsalt kaunistusena. Wiedemann vaatlebki sõnaühendit laente langul kui poeetilist konstruktsiooni ja annab sellele tõlke 'auf den schwankenden Wogen'. Sama sõnaühendit - laente langult - kasutab Kreutzwald (1854:8) juba enne eepost oma poemis "Sõda", kuid ka siin on raske midagi täpsemat ütelda selle tähenduse kohta: "Kui nad laia laente langult/ Ligemalle usaldaksid.".

langutama 'langetama' (Kp. 1961); VI, 804: "Tulge tamme raiu-
maie,/ Laia oksti laastamaie,/ Ladva maha langutama:";
XX, 76: "Mattan maruka magusa,/ Kukkutan kullase küba-
ra,/ Langutan lahingi liivitsa"; V, 622: "Tamme vemmalt
tantsu keerul/ Kange käega kukkutelles/ Laskis korra
langutelles/ Tuuslarile kulmu kohta,". XX, 76 esitatud
värsid on pärit laulust EV 20, v. 3: "Mattan maruka mag-
gusa,/ Kukkutan kullase kübbara,/ Langutan lahingi li-
vitsa,". On siin vorm langutan rahvaehtne või mitte, ei
ole praegu võimalik kindlaks teha, nagu ei ole võimalik
kontrollida kogu nimetatud laulu rahvaehtsust (Annist
1961:500-501). Murdes ja varasemas kirjakeeles esineb
verb langetama (Hup., samuti Jäm), Kp-s aga esineb lan-
getama ainult 3 korda v-partitsiibi vormis. Verbi lan-
gutama kohtame siin mitmetes vormides - langutama, lan-
gutada, langutanud, langutan, langutakse, langutava, lan-
gutelles, samuti tegijanime langutaja, kokku 11 korda.
Peale selle esineb langutama Kreutzwaldil veel 1875:157,
1885:35 ja langutelema 1854:15. W. esitab verbi langu-
tama kui poeesiasse kuuluva variandi verbist langetama.

langutelema vt. langutama

langutille 'langedes (?)'; IX, 361: "Kas kõik tuuled tuisa-
tille,/ Vette sooned veeretille,/ Laiad laened langu-
tille,/ Vihma pilved paisutille,/ Lume pilved puista-
tille,/ Rahe pilved raksatille/ Kalevi kaela kukkuvad?".
Kr. loodud adverb verbist langutama langutelema (vt.).
tille-elemendi olemusest vt. sõnaartiklist hüpatille.
W-s langutille puudub.

langutus 'langemise koht' (Kp. 1961); III, 794: "Kas ehk kus-
kil mere pinnal,/ Laiad laente langutusel/ Varga jälgi
maha jäänud!". Kr. tuletatud us-liiteline substantiiv
verbist langutama (vt.). Hup. langetama 'fallen lassen'.
Lüig on kirja pandud sõnaühend vie langetus, mis nähta-
vasti märgib vee kõrgemalt madalamale voolamise kohta
(vrd. näide sääl on vie langetus. kust vesi langeb). W-s

on langutus esitatud võrdväärsena sõnaga langetus, kui-
gi verb langutama on samas märgendiga pt.

laus, gen. lausa ~ lausu 'lausumine, nõidumine' (Kp. 1961); XI,
327: "Pööras silmad põhja poole/ lausa sõnu sigitelles,/ Palve sõnu pobisedes."; XIII, 218: "Eite istus paeupöö-
sas,/ Laskis laulus laususõnu,/ Vägevaida valu vasta,/ Võimsaid ussiviha vasta". laus on registreeritud Karula murrakust liitsõnas laususõna tähenduses 'nõiasõna'. u-
tüvelise substantiivi kasutamist a-tüvelisena võis mõ-
justada hoopis teine, Hargla murrakust registreeritud sõna laus 'noor herne-, oakaun', mille genitiiv on lau-
sa. Substantiiv laus tuleneb verbist lausuma, mis vara-
semas kirjakeeles (näit. Hup.) ning rahvalauludes esi-
neb tähenduses 'nõiduma' (vt. MML 26 A, v. 7 lausemaie). W. laus, gen. lausu 'Beschwören, Besprechen', laususõ-
nad 'Formel zum Besprechen, Zauberspruch'.

lausalt 'lausa' (Kp. 1961); IV, 337: "Ööde vilul viibidelles/
Saivad sõnu sahkamaie,/ Jutu lausalt lahutama,/ Kunni
armu kütkendused,/ Sõbruse paelte sidemed/ Südant sai-
vad sulatama.". Kr. lt-liiteline tuletis samatähendus-
likust adverbist lausa (Hup. lausa 'öffentlich, verneh-
lich, deutlich'), mida ka Kp-s üldiselt kasutatakse. Ai-
nult kahel juhul on mingi põhjendusetu lisatud sufiks
-lt. W-s lausalt puudub.

lausam 'selgem, ilmsem' (Kp. 1961); VI, 164: "Suitsu andis
salatähte,/ Säde selget tunnismärki,/ Löötsu puhin lau-
samada,/ Rauda rähin rohkemada:/ Et siin sepilista teh-
ti,/ Vasara tööd valmistati.". Tänapäeva kirjakeeles
tunneme sõna lausa ainult adverbina, kuid varasemas
kirjakeeles, näiteks Hupeli sõnaraamatus, on raske ot-
sustada, kas on tegemist adjektiiviga või adverbiga (tä-
hendused 'öffentlich, vernehmlich, deutlich'). Enamikul
juhtudel on lausa ka Kp-s kasutusel määrsõnana, kuid
vaadeldavates värssides on Kr. teda kasutanud adjektiiv-
ina komparatiivis. W-s on lausa ainult adverbina mär-
gitud.

leivastama 'sööma'; XII, 374: "Kui sai õhtut leivastanud,/ kurnand keha karastanud,". Nähtavasti on tegemist eR verbiga, murdekartoteegis märgitud küll ainult VNg. Ei ole võimatu, et leivastama on Kr. tuletis, murdekarto-teeki sattunud juhuslikult. Kirjanduslikuks peab teda Wiedemann, märkides leivastama - pt. 'Brot essen, Spei-se zu sich nehmen'.

lennul(a) 'lennates'; VII, 706: "Vistist' läksid nad lennu-la,/ Vistist' võtnud tiival teeda.". Murdesõna, märgi-tud juhuslikult mitmelt murdealalt - Aud, JMd, Pht, Krk. Vanemas kirjakeeles oli tuntud substantiiv lend (näit. Beitr. IX, lk. 45). Vaadeldava sõna lennul(a) esitami-ne omaette sõnana on õigustatud ainult sel juhul, kui peame teda adverbiks, mis ei ole vastuvaieldamatult tõestatav. W-s on lend, puudub lennul.

lennuskille 'lennates, lennus' (Kp. 1961); XIV, 380: "Jõu-õhtude pidudel/ Lähvad vaimud lennuskille -/ Põrgu pii-nast peastetud -/ Varjuriigi väravatest/ Tuule kiirul kihutelles/ Võõrdunud vainudele,"; VI, 276: Võttis pi-deme pihusse,/ Laskis tera lennuskülle/ Tuule kiirul tuisatelles/ Paari korda keeritada,/ Siisap rabas rak-satelles/ Mõõka vasta kalju pakku.". Kr. tuletis ver-bist lendama (Hup. lendama). Liide -skille on rahva-keelne - vt. lamaskülle. W. lennuskil, lennuskile - pt. 'fliegend, im Fluge'.

lennuskülle vt. lennuskille

lennutus 'lendama panemine, lendu sundimine'; XI, 145: "Pu-hus Peipse järve peale/ Laenetele lennutuseks,". Murde-sõna, märgitud ainult KJn ja Puh. W-s on lennutus esi-tatud poeesiasse kuuluva variandina sõnale lennatus 'Fliegenderlassen'.

lepis 'leppes, leplikkuses' (Kp. 1961); XII, 89: "Parem le-pis munapoolik,/ Kui on vaenus vana kana.". Tüvi esi-neb Hupeli sõnaraamatus mitmetes sõnades, näit. leppi-ma, lepping, leppitama jne. Selle sõna puhul ei ole sel-

ge, kas võiksime ta algvormiks lugeda substantiivi nominatiivi lepp, nii nagu selle esitab W. märgendiga pt. tähenduses 'Friede, Eintracht', või on see adverb. Mõlemal juhul näib olevat tegemist Kr. poolt kasutusele võetud sõnaga. Sõna on käsitletud ka J. Peegel (1963: 89).

libas 'libamisi'; XIX, 577: "Lenda, tütar, liuge, tütar!/
Lenda, tütar, lõune alla,/ Liuge libas lääne poole,/ Läänelt põigite põhjala,". eR ja eP murdesõna, märgitud Lüg, Iis ja Mär. Eeposest näitena esitatud värsid on väga väikeste muudatustega üle võetud pseudorahvalaulust (Annist 1961:497) MMI 5 B, v. 83-86: "Lenda, tütar, liuge, tütar,/ Lenda tütar, lõune alla,/ Liuge libas lääne poole,/ Läänelt põigite põhjule,". Saksakeelses tõlkes vastab sõnale libas 'schlüpfend'. W. libas = libamiste. (Tähenduses 'libamisi' leiame Kp-st veel sõna libamiste.)

libedus (keelelibedus); XIII, 71: "Võttis keha karastuseks/
Leivakotist lisadusta,/ Lähkrist keelelibedusta;". Murretest hajuvalt registreeritud sõna - VNg, Jäm, Khk, VII, Mär, Tor, VJg, Kod, Flt, KJn, Puh. Hup. libbe. W. libedus 'Glätte; Schmeichelei', keelelibedus 'Schmeichelei', pt 'Trank, Trunk'.

lihitama 'siluma' (Kp. 1961); XVIII, 662: "Sorkis koonlast
sõrmiela/ Eiekesi värtna kurku,/ Lihitelles lõngadeksa/
Kulda linu, hõbe villu,". Verb lihitama on kirja pandud Koe tähenduses 'tasandama'. Sama tüve kohtame murretes veel mitmetes sõnades. W. lihitama = liitma 'löthen, ankleben, anfügen, aufschichten, über einander legen'.

lihiteleva vt. lihitama.

liigamiste 'liiasti, liialt'; VI, 564: "Liiku joodi liigamiste,/ Humal uhke valgus pähä,/ Võttis meele meesta päästa,". VNg on märgitud sõna liigamiste. märkimata täpset tähendust, kuid näite järgi otsustades on sõna seal tuntud samas tähenduses, milles ta esineb Kp-s: äla

liigamiste kisenDa. Sõna tüvi on esinenud ka varasemas kirjakeeles, näiteks Hup. liig. Wiedemann vaatleb sõna liigamiste kui adverbi liiaste poeesia valdkonda kuuluvat sünonüümi nii sõnaraamatus kui ka grammatikas (Wiedemann 1875:306).

liimima 'määrama, kinnitama'; VIII, 551: "Teised vennad paeatasid:/ "Jumalaga, venda noori,/ Liisul liimitud kuningas!". Sõna esineb murdes ainult liimiga liimimise ja määrdumise tähenduses, samuti varasemas kirjakeeles (Hup. limima 'leimen'). Nähtavasti tahtis Kr. selle sõnaga märkida kohale kinnitamist, kindlale ametikohale määramist, seega sõna tähendust laiendada. Samatüveline sõna, kuigi veidi teisel kujul, esineb siiski Kp-s kasutatud sõnale lähedases või täiesti samas tähenduses ühes Kr. käsutuses olnud rahvalauluüleskirjutuses, nimelt EV 45, v. 1-3: "Mul olli velli antud sõtta,/ Lippu alla liimitetu,/ Väe ulka värvitetu". Selles rahvalaulus esinev sõna liimitetu võis Kr-le eeskujuks olla sõna liimima kasutamisel niisuguses ülekantud tähenduses. Sama sõna kohtame eeposes ka teistsugustes tähendustes. Kahel korral kannab ta tähendust 'kokku liitma', näit. VI, 908: "Sealt saab kena laulu tuba,/ Laulja lusti kamberi,/ Kus neid sõnu seadelekse,/ Laulu lõngaks liimitakse." (samas tähenduses ka XI, 470). XVII, 390 on raske määrata selle sõna täpset tähendust: "Kalevide kallim poega,/ Kavalam kui kaimukesed,/ Saand ei sõna sõlmimaie,/ Lubadusi liimimaie.". W-s leiame verbi liimima tema tavalises tähenduses 'leimen', kuid ka väljendid fig. lubadusi liimima 'Versprechungen geben' ning ammeti peale liimima 'introducieren, bestätigen in einem Amte'.

liiskuma(ie) 'liisku heitma'; VII, 797: "Lähme homme liiskumaie,/ Rammu kaupa katsumaie,/ Önne kaupa otsimaie,/ Kes meist Taara tahtmist mööda/ Valitsuse võimust võtab!". eR murdesõna, märgitud VNg koos näitega nekruttiD liiskuvaD. Hup. liisk. W. liiskuma 'loosen, verschalen'.

liitma 'millegi alla matma'; I, 225: "Linad liitis liivikuile,/ Herned vagude vahele,/ Taterad toa tahaje,/ Läätsed käänas kändärie;". Selle sõna murdes esinevatest tähendustest on Kp. omale ilmselt kõige lähedasemad järgmised: Jäm littema 'millegi alla matma' ja Kse liitma 'merelii-vaga kinni uhtma', nii et tegemist on eP murdesõnaga. Näitena esitatud eepose värsid on väheste muudatustega üle võetud rahvalaulust EV 3 A, v. 34-37: "Linnad litis livikuile,/ Herned vao vahhele,/ Tatterad toa tahhaje,/ Läätsed käänas kända'aie.". Hup. liitma 'fügen, löten'. W. liitma (lihitama) 'löthen, ankleben, anfügen, aufschichten, über einander; pt. 'voll stopfen'.

liivik 'liivane ala'; XII, 345: "Siis said, marja, muile mai-le,/ Võsuke võõrale aeda,/ Lindu muile liivikuile,/ Ha-ni muile allikaile:". Tähenduses 'liivalagendik' on se-da sõna registreeritud VNg, KJn, Rõu ja Krl. Näitena esitatud Kp. värsside aluseks on olnud rahvalaul F 63, M 4:1, lk. 15/6, v. 15-18: "Nüüd sain marja muile mai-le/ Võssuke võerale aedana/ Lindu muile livahuile/ Aäni muile allikale;". Kp-s on kasutatud teistki rahvalaulu-katkendit, milles esineb sõna liivik, nimelt EV 3 A, v. 34-35: "Linnad litis livikuile,/ Herned vao vahhele," (vrd. Kp. värsid I, 225-226). Peale märgitute kohtame sõna liivik eeposes veel 14 juhul mitmetes teistes seos-tes, Beitr. IX, lk. 94 registreerib sama sõna hoopis teises tähenduses - 'Mehlbeere'. W. liivik 'Sandplatz, sandige Stelle; Sandbeere, Bärentraube (Arctostaphylus officinalis W. et Gr.)'.

liivits 'saak' (Kp. 1961); XX, 76: "Mattan maruka magusa,/ Kukkutan kullase kübara,/ Langutan lahingi liivitsa/ Sõa sõlmitud sõleda, ". Need värsid on pärit laulust EV 20, v. 4-6: "Mattan maruka maggusa,/ Kukkutan kullase küb-ara,/ Langutan lahingi livitsa, ". Sõna liivits tõe-list tähendust ei ole võimalik selgitada, nii nagu ei ole tõestatav ka selle laulu rahvaehtsus üldse (Annist 1961:500-501). Kreutzwald (1956¹:77) ise on andnud sel-

gituse kirjas Neusile 11. III 1849: "Rida 6 olen ma lahingu liivitssa lahingu saagiks (Schlachtbeute) tõlkinud, sest liivitsema tähendab kalda ääres liiviga kalu või väike püüdma; seetõttu pean ma liivitsat lahingus saadud saagiks." Hup. liivitsema 'krebsen: mit Setznetzen fischen'. W. liivitsema = liivima = liimistama. liivima 'mit dem Handnetz (liiv) fischen, krebsen'. liimistama 'schmeicheln'. liivits 'Fang, Beute'.

lipukene 'väike sõjaväeosa' (Kp. 1961); XX, 414: "Perekada Pohlakaida,/ Tapejaida Tatarlasi,/ Lipukese Littukaida/ Kuuljakeeled kuulutanud/ Pihkva piirel paigutamas.". eP murdesõna, märgitud Sim tähenduses 'kübe, natukene'. W. niisugust tähendust ei märgi.

lisadus 'lisa'; XIII, 70: "Võttis keha karastuseks/ Leivakotist lisadusta.". eR ja eP sõna, registreeritud VNg ja VJg. Hup. lissa. (lisa on kasutatud ka Kp-s 8 korda, lisadus aga ainult 2 korda). W. lisadus 'Hinzufügen, Beitrag'.

lisandus 'lisa, lisamine'; XII, 291: "Vähe leiba võtanessa/ Kurnand keha karastuseks,/ Liikmevõimu lisanduseks.". Mitmelt murdealalt registreeritud sõna, nimelt Kuu, VNg, Plt, KJn, Puh, Krl. Hup. lissama, lissa. W. lisandus 'Hinzufügen, Beitrag'.

lisatama 'lisama'; XVIII, 387: "Jõudis vasta laia jõgi,/ Kae ei vette voolamista/ Lätte rind ei lisatamas,/ Ega pilve paisutamas.". Märgitud murdesõnana VNg, Koe ja Puh. Hup. lissama, lissa. W. lisatama = lisama.

liugema 'liuglema'; X, 892: "Sinisirje linnukene,/ Lendas palju, liuges palju,/ Lendas laia laaneessa.". eR sõna, märgitud küll ainult VNg. Sama sõna kohtame ka Kr. kasutuses olnud lauludes, näit. MML 4, v. 10: "Tuuled tuuvide vuhingi:/ Virg'sid hõbeviirulista,/ Liug'sid läikiva lindile.", samuti MML 4, v. 25: "Laeva lendis mööda laeni,/ Liuges libedal maante-el." või F 63, M 3:1, 252, v. 54: "Lendis leinas kolme päva/ Liuges laeva lip-

pu ümber/ Ei sanud sivu puhkamaie". Ükski neist näidetest ei ole eriti usaldusväärne oma rahvaehtsuse poolest. Hup. liugoma, liuguma, liuglema. W. liugema = liuguma.

loksatama vt. loksatelema

loksatelema - luige häälitsemise kohta; IV, 678: "Neidu mõistis, vasta kostis,/ Paeatelles pardikene,/ Loksatelles luigelindu". Murdes esineb verb loksatama vee liikumisel tekkiva heli märkimiseks, näit. Kod, Trv, Hls, Krk, Hel, Puh, Har, Vas. loksatelema on Kr. tuletis eelsufiksi abil. Kp. 1961 paneb sõnakuju loksatelles kahtluse alla kui võimaliku trükivea, märkides seletusena vastena lõksateli. W. loksatama 'ein Mal glucksen'.

lokutus 'scrotum'; XIII, 191: "Peipse puutus p-sedani,/ Kippus kastma kellukesta,/ Lokkutus loputama;". Siin on õigupoolest tegemist Kr. loodud metafooriga, mistõttu selle sõna vaatlemine eeposes esinevas tähenduses on ainult osaliselt põhjendatud. Murdes on laialt tuntud kuke lokutid. Rahvalaulus MML 16 B, v. 2 leiame selle sõna niisugusel kujul nagu Kp-s: "Orraporra, põrgo händ,/ Tule kuke lokutus;". Tsiteeritud rahvalaulu tõlkes märgitakse sõna lokutus vasteks 'Hahnenbart'. Murdes on tuntud ka verb lokutama. Vai ja Kod tähendab see 'loten-dama', KJn ja TMr 'kõlistama' ning Se 'loksutama'. See-ga on lokutus tegelikult murdepäritoluga sõna, mida varasemas kirjakeeles meie andmetel ei ole kasutatud ning mida Kr. Kp-s on kasutanud metafoorina. Otseses tähenduses sõna eeposes ei esine. Wiedemanni sõnaraamatust leiame lokutuse tema rahvaeelses tähenduses sünonüümina sõnale lokutimed, samuti grammatikas (Wiedemann 1875:185) esitab ta substantiivi lokutus = lokuti tus-liite näitena.

lonkur 'lombakas'; VI, 251: "Kui se lonkur hobu kaupa,/ Sõgesilma vahetused;". Täpsemalt piiritlematu levilaga murdesõna, registreeritud tähenduses 'laisk inimene' Vän

ja tähenduses 'lombakas' VNg, lis, Kad, Plt, KJn, Puh, Har. Hup. lonkama. W. lonkur 'Hinker, Hinkender'.

looditama 'loodima, loodi seadma'; XV, 713: "Targa tare tam-
mest tehtud,/ Nurgakivid põhja kiirust/ Nõia laual loo-
ditatud,/ Soome soolal sortsitatud.". looditama võib el-
la eR sõna, murdesõnade kartoteegis on üks Kuu märgend
koos näitega näGÜB lōDittama, mille järgi on raske ot-
sustada, kas on tegemist samatähendusliku sõnaga. Kp.
värsside loomisel on eeskujuks olnud Kr. varem ilmunud
regivärssiline luuletus (Annist 1961:484) EV 27, v. 3:
"Nõija lulal loditatud,/ Some solal sortsitatud.". Oma
rahvalaulukogu EV koostamisel on A. H. Neus muuseas ka
nende värsside tähenduse selgitust palunud Kr-lt, kes
oma kirjas 12. IX 1847 annab järgmise seletuse: "Nõia
luulla looditatud - auf oder mit Hexenbeinen gelothet,
gerichtet. Puusepa loodlaud oli nõialuudest." (Kreutz-
wald 1956^d:38). W. looditama 'lothen, nivelliren, nach
dem Loth richten'.

loogetile 'loogeti' (Kp. 1961); XIII, 289: "Ole laial kivi
al,/ Keerus puukännu al,/ Kähäras ehk loogetile/ Mööda
mättaid mängimaies,.". Kp. värssid on võetud mitmete ot-
seselt rahvasuust pärinevate ussisõnade alusel Kr. või
mõne tema kaasaegse loodud ulatuslikust ussisõnade tsük-
list MML 13 A, v. 46-49, milles rahvalike motiivide kõr-
val on ka isiklikku loomingut (Pino 1963:218): "Ole lai-
al kivi al,/ Keerus puu kännu al,/ Käheras ehk looga-
tille,/ Mööda mätaid mängimaies,.". Esitatule lähedane
sõna loogeti on kirja pandud VNg, Koe, VJg, Juu, Lai,
Trm, Plt, KJn. W. esitab adverbi loogetile kui poeeti-
kasse kuuluva variandi üldisemalt kasutatavast sõnast
loogeti.

lookes 'lookas' (Kp. 1961); VI, 273: "Püüdis tera painutada,/ Kas kui lookes kargab kohe/ Silmapilgul jälle sirgeks,.". Murretes on see sõna registreeritud järgmiselt: Khk, Krj, Muh, Kul, Mär, Tõs, Amb, Tür, Trm, Plt, KJn lōkkas; Ris.

JMd luokkas; Ran, Trv lōGan; Rāp lōGah; murdesõnade kartoteegist leiame ühe sedeli ka vormiga lōkkes, kirja pandud Tori murrakust. On kindel, et e esinemine a asemel teises silbis on omane laiemale alale. Läänemurdes on inessiivis a muutumine e-ks eriti Tori ja Vändra alal küllaltki harilik nähtus, näit. Mär metaes. Tõs välles. PJg jaiges. Vān līnnes, jaiges, teides, nurkkes, Tõs sīdes, teides. J. Peegel (1963:87) kirjutab sellest sõnast lookes järgmist: "Torist annab sedelkogu ka vormi lōkkes; tõenäoliselt on see läänes rohkem levinud, kus a kolmandaväلتelistes sõnades on e-ks redutseerunud." W-s puudub.

loomama(ie) 'looma, alustama' (Kp. 1961); IV, 271: "Kalevide kallis poega/ Hakkas vasta hōikamaie,/ Lauulu teiste loomamaie/ Piiga laulu pilgatelles,". Sõna esineb rahvalauludes korduvalt, näit. MML 2 C, v. 25: "Saarikuida see-mentama,/ Tammikuida taimendama,/ Lõhmusida loomamaie,". samuti F 63, M 3:1, 46, v. 2: "Kust ma laulo lahutasin,/ Looviisisi loomasin,/ Sõna sõnassa sõlmisin". Üldiselt kasutab Kr. verbi looma, loomamaie esineb ainult märgitud üksikjuhul. W-s loomama puudub.

loomus 'viis' (Kp. 1961); VIII, 78: "Nii oli vanast Virus viisi,/ Järva lauliku loomused,". Kp. värsid on võetud Kr. poolt mõnevõrra ümbertöötatud rahvalaulust (Pino 1963: 206) MML 1, v. 19-20: "Nii on vanast Viru visi,/ Järva lauliku loomused!". Sõna loomus saksakeelse vastena on siin esitatud 'Schöpfung'. Murdes ja varasemas kirjakeeles esineb see sõna teistes tähendustes, näit. Hup. loomus 'Fischzug; Rödung; Natur'. Tähenduses 'loodus' leiame sõna loomus ka Kreutzwaldil (1853:17). Mitmetes tähendustes esineb loomus ka W-s, kuid puudub Kp-s esinev tähendus.

loov(i lõõma) 'laks(u lõõma)' (Kp. 1961); I, 772: "Kudas need kalad kuduivad,/ Kuda lutsu lõõneb loovi,/ Isa avid heitelevad,/ Ema särjed seadelevad,". Sõna loov koos värs-

sidega on Kp-sse üle võetud rahvalaulust EV 3 D, v. 32-35: "Kuddas need kallad kudduvad,/ Kudda lutso löneb lo-vi,/ Issa-hauvid eiteleavad,/ Emma-särjed seädelevad.". Sõna loov päritolu tuleb tõenäoliselt otsida kangakudumise terminoloogiast. Murretes tuntakse sõnu loov ja loovilaud, mis märgivad soahoidjat kangastelgedel. Semantiliselt võivad need sõnad olla Kp-s kasutatuga ühen-datavad selle tõttu, et suga koos soahoidjalooviga ka-sutatakse koelõnga kinnilöömiseks. W-st leiame substan-tiivi loov tähendustes 'Wendung (des Schiffes), Schlag (beim Laviren)' ja sõnaühendid loovi lööma, loovi ümber pöörama 'umlegen, wenden, einen Schlag machen, laviren'. Laeva teatava liikumisviisi märkijana on see sõna re-gistreeritud ka mõnedest murrakutest. Nii on sõna loov puhul eeposes ja märgitud rahvalaulus tegemist õieti murdesõnaga, mida on kasutatud üle kantud tähenduses.

lubatus 'lubadus' (Kp. 1961); X, 335: "Armas Alevide poega!/
Lubatuse lepituseks/ Tahan täita tõrkumata/ Kūbara sull'
kuhjadela, ". lubatus on Kr. tus-liiteline tuletis ver-bist lubama (Hup. lubbama). (Ka lubadus kui varasemas kirjakeeles kasutatud sõna (Beitr. IX, lk. 50) esineb Kp-s korduvalt. W. lubatus = lubadus. Kr. tus-tuletiste ebarahvakeelsusele on tähelepanu juhtinud J. V. Veski (1918:50) ja J. Aavik (1933, punkt 46).

lumeline 'lumine, lumega kaetud'; XVI, 747: "Teisel pool jõe-mäede taga,/ Lumelista lagedaida/ Kenam kevadine kohta,/ Soem ala suve paika; ". Kr. line-liitega tuletatud ad-jektiiv substantiivist lumi. Varasem kirjakeel tunneb selles tähenduses adjektiivivi lumine (Hup. lummine). Sa-mal kujul kohtame seda sõna ka murretes. Kr. tuletis ei sobi kokku rahvakeele line-tuletistega, mis märgivad kaetud olemist mingite arvukate loendatavate objektide-ga, nende tüvi on sisuliselt mitmuslik (okkaline, tukkaline, narmaline, vöödiline). Kr. lumeline on sisult ainsusliku tüvega ja peaks seetõttu olema pa-liiteline. W-s on registreeritud lumine, puudub lumeline.

lustitama 'lõbustama'; XVII, 751: "Käige vennad koeu poole/
Naisukeksi naljatama,/ Lapsukeksi lustitama.". Murdesõna,
mille esinemise kohta on andmeid üksikuteist kihelkon-
dadest, nimelt Hlj., VNg ja Krl. Hup. lustima, lusti-
linne. W. lustitama 'ergötzen, erheitern, intr. fröh-
lich sein, sich ergötzen'.

luuril 'luurel, luuramas' (Kp. 1961); III, 785: "Paik, kus
enne seisnud paati,/ Lootsik ala luuril olnud:/ ~~Seisnu~~
tühi kui pühitud.". luuril on Kr. 1-liitega tuletatud
adverb varasemale kirjakeelele omase verbi luurima (Hup.
lurima 'lauern') tüvest (tänapäeva kirjakeeles tuntud
kujul luurama). Sama sõna luuril kohtame veel X, 198
(kus Kp. 1961 on märkinud tähendusena 'luurav', kuid
võib olla ka 'luurel', nagu esimesel puhul: "Vana vae-
nu vaimukene,/ Kes ei raatsi ristilapsi/ Kuskil jätta
kiusamata,/ Valmis juba võrgutamasa,/ Vette pinnal pis-
tis pääda,/ Laente alta luuril silma/ Kavalaste küsi-
maie.". Sõna kuuluvus adverbide hulka on mõnevõrra vai-
eldav: vaadeldavat vormi võime tõlgitseda ka kui alal-
ütlevat käänat substantiivist luur, nii nagu seda kä-
sitabki Wiedemann: luur, gen. luuri 1) 'Lauer', luu-
ris seisma, luuril olema 'auf der Lauer stehen, lauern';
2) 'Lauerer'. Murretest substantiivi luur ei ole re-
gistreeritud, kuigi see W. järgi peaks olema rahvakee-
lesõna.

luus 'luusimine'; XX, 827: "Kui ta tuska tuulutelles/ Kõn-
dind pääva, kõndind kaksi,/ Kõndind kolmandama pääva/
Luusil mööda laanesida.". Murdesõna, registreeritud küll
ainult KJn. Hup. lusima 'zaudern, lausen'. Wiedemanni
sõnaraamatust leiame substantiivi luus märgendiga pt
tähenduses 'Spaziergang, müssiges Umhergehen'.

luuskima 'luusima, hulkuma, rändama' (Kp. 1961); XV, 506:
"Käisin kaugel kõndimaies,/ Läbi ilma luuskimaies,/ Käisin kolmes kuningriigis.". Murdes esineb verb luus-
kima tähenduses 'kohiaedes hingama' ja 'häälekalt nuu-

sutama (koera puhul) Iis ja Kan, seega samas tähenduses verbiga nuuskima. Varasem kirjakeel niisugust tüve ei tunne. Küll aga esineb selles tähenduses üldiselt sõna luusima (Hup. lusima), mida kohtame korduvalt ka Kp-s, luuskima aga ainult vaadeldaval üksikjuhtumil. W-s on luuskima esitatud verbi luusima sünonüümina kui taluline rahvakeelesõna.

lõkendus 'lõkendamine'; XI, 470: "Liimind lõotsu lõkendusel/ Keermed kokku keradeksa:". See on us-liiteline tuletis murdes üldlevinud verbist lõkendama, mis ka eeposes korduvalt esineb. Hup. lõkketama. W-s on verb lõkenda-ma, puudub substantiiv lõkendus.

lõksatille 'lõksatades (heleda, kajava häälega)' (Kp. 1961); VI, 179: "Kalevi poeg, kangelane,/ Astus seppa läve alla,/ Huudis õuest üle ukse,/ Üle läve lõksatille:/ "Te-re, seppa! Taara appi". Kr. tille-liiteline tuletis verbist lõksatama, mida on märgitud Lüg, Iis, Muh, Tõs, Hää, Koe, Kod, KJn, Trv, Hls, Krk, Puh, San ja Krl ja mis esineb ka rahvalauludes, näit. MML 2 B, v. 11: "Seal nee kangad kudutie,/ Lõuendida lõksutie,"; samuti F 63, M 3:1, 46, v. 30: "Lõukesel lõõritelles,/ Künnilinnul lõksatelles.". Niisugusel kujul nagu Kp-s ei esine see sõna üheski Kr. kasutuses olnud rahvalaulus, kuid rahvalauludes esinevad sõnad on olnud tuletise loomisel eeskujuks. Oma olemuselt on sellelaadilised tille-tuletised nähtavasti da-infinitiivi instruktiivid ad-verbis funktsioonis (Peegel 1961^C:52). W-s puudub.

lõngutama 'lõngaga mõõtma' (Kp. 1961); X, 462: "Seiske sen-ni, kui mõõdan seinad,/ Nõõritellen nurgakesed,/ Paelutan toa pikused,/ Lõngutan toa laiused,.". Kr. ta-sufiksiga tuletatud verb substantiivi lõng mitmuse tüvest (Hup. lõng). Põhimõtteliselt sama malli järgi on Kr. tuletanud teisigi mõõtmist märkivaid verbe, nagu paelutama, nõõritama, aga ka süldama, markama. Rahvakeel ja varasem kirjakeel tunnevad verbi lõngutama des-

kriptiivverbina, seega hoopis teises tähenduses (Hup. lõngutama 'stark bewegen'). Wiedemanni sõnaraamatust leiame kaks sõnaartiklit verbiga lõngutama. Üks on kirjutatud velaarise nasaali ja g ühendiga - lõngutama - ja kannab rahvakeelset tähendust 'an der Thür, am Schlosse rütteln'. Teine on kirjutatud kahekordse velaar-nasaaliga - lõnnutama, on varustatud lisamärgendiga pt ja kannab tähendust 'mit einem Paden, einer Schnur ausmessen'.

lõugutus 'sõim'; XVIII, 826: "Suure suu sõdimised,/ Laia lõuge lõugutused/ Peeti vanast naisteviisiks,". Kr. us-tuletis verbist lõugutama, mis varasemas kirjakeeles märgib üht operatsiooni linade töötlemisel, aga ka suupruukimist, näit. Hup. lõugutama suud 'sein Maul brauchen'. Selles tähenduses kohtame verbi lõugutama ka Kp-s, näit. XIX, 194: "Põrgupere vana eite/ Ahju tagant haugutama,/ Leepaealt lõugutama,/ Suurel suul sajatama:". Rahvakeelest tunneme selles tähenduses veel verbi lõugama. W. märgib substantiivi lõugutus tähenduses, mis tuleneb aluseks olevast verbist - 'Brecken (des Flachses)', kuid ka märgendiga scherzw. tähenduses 'Speise, Gerede' väljendis lõua-luude lõugutus.

läik 'läige, läikimine'; IV, 653: "Nägin kulda mööga välki,/ Hõbe oda varre läiki,/ Vaskse ambu hiilgamista;". Praegustel andmetel täpsemalt piiritlematu levilaga murdesõna, märgitud Iis, Vai, Koe, Kod, Krl. Näitena esitatud Kp. värsid on ilmselt pärit ümbertöötatud (Annist 1961:453; Pino 1963:192) rahvalaulust Lt. 49, v. 30-31: "Nägin kulda mööga välki,/ Hõbe oda varre läiki,". Hup. läikima. W. läik 'Schimmer, Glanz'.

lühi 'lühidalt, ilma venitamata (?)' (Kp. 1961); X, 319: "Aega pika ootijale/ Võlga pika vööra oma;/ Maksa lühi lubaduse,/ Ehk ma täidan ähvardused,". Varasem kirjakeel tunneb sellest tüvest mitmeid adverbe, näit. Hup. lühidalt. lühhidelt. lühbikesselt. Kr. on ära jätnud kõik

sufiksid ja kasutanud adverbina puhast tüve. Sõna tähendus on ebamäärane. Sõna lūhi on registreeritud ka Har ja Lei adjektiivina tähenduses 'lühike'. Adjektiivina leiame sõna lūhi ka W-st.

M

margaline 'mööduline' (Kp. 1961); II, 196: "Maad on mitme margalised,/ Taevas laia laiguline;". Murdes esineb see sõna ainult seises rahaühiku märkimisega. Tege- mist on Kr. line-tuletisega substantiivist mark, mis rahvalaulus näib märkivat ka mingit pikkus- või pin- namööduühikut või lihtsalt tükki maad, mille pikkust või suurust ei ole tarvis täpselt märkida. Kr. käsu- tuses olnud rahvalaulus EV 4 A leiame värsid 13-15: "Isse kõnnin tükki teda,/ Tükki teda, marga mada,/ Kū- nar kullasta mägeda,", kusjuures sõnaühendile marga maada on antud tõlge 'Weges Weiten'. Adjektiivi mar- galine aluseks olevat substantiivi mark (vt. eri sõ- naartiklit) kasutab Kr. mitmel korral möötühiku tä- henduses (näit. XIII, 162: "Kui ta käinud tüki teeda,/ Tüki teeda, marka maada,"). Ühel korral leiame Kp-st ka verbi markama 'möödma' (vt. eri sõnaartiklit). W. margaline '-pfündig', mitme-margaline 'wie viel Pfund schwer'.

marjuke(ne) - hellitussõna; I, 324: "Leske mõistis, kostis vasta:/ "Ehk tahad, marjuke, magada,/ Puhku pikemalt puhata?"/ Tähte varmalt vasta kostis,/ Tähte targaste kõneles:/ "Ma'p taha, marjuke, magada,"; II, 421: "Oh, mis vilets vaene leske,/ Maha jäänud marjukene,/ Kes kui tuba toeta,". eR ja eP sõna, kirja pandud kujul marjuke Jäm, Muh, Kse, marjukene VNg, Iis, Jäm, Puh. Esimese näite värsside loomisel on ilmselt eeskujuks olnud rahvalaul EV 3 B, 63-66: "Eite kulis, kostis vasta:/ Ehk ta'ad, marjoke, maggada?/ Tähte varsti vas- ta kostis:/ Ma'ap tahha, marjoke, maggada.". W. järgi

on marjukene sõna mari deminutiiv, ülekantud tähendusi ei ole märgitud.

mark (maad) 'tükk (teed)' (Kp. 1961), - mingi mõõtühik; XI, 720: "Kui nüüd Kalev tüki teeda,/ Tüki teeda, marka maada/ Lendev sammul lühendanud,". Sõna esineb rahvalaulus EV 4 A, v. 14: "Isse kõnnin tükki teda,/ Tükki teda, marga mada,/ Künar kullasta mägeda,". Sõnaühendi saksakeelse vastena on selle rahvalaulu tõlkes märgitud 'Weges Weiten'. Tuleb märkida, et substantiiv mark esineb Kp-s viis korda, kuid ainult kindlalt samas kontekstis - rahvalaulust pärinevas värsis. Sõna täpset tähendust on selle tõttu raske kindlaks teha. W. esitab selle sõna tähenduses 'Pfund, abgemessenes Stück, Münze', sõnaühendi mark maad aga märgendiga pt tähenduses 'ein Stück Weges'.

markama 'mõõtma' (Kp. 1961), 'osadeks jagama, piiridega eraldama'; II, 46: "Kalev' taati oli käskind,/ Kindlal sõnal kinnitanud:/ Meie maada markamata/ Ühe poea paran-duseks,/ Valitsuse vallaks jätta." Tuletise aluseks on substantiiv mark (vt. eri sõnaartiklit), mida murdekeel ja varasem kirjakeel tunnevad ainult rahaühiku tähenduses (Hup. mark 'rigisch Geld'). Kr. kasutab sedasama sõna rahvalauluteksti eeskujul korduvalt mingi mõõduühiku tähenduses. Substantiivist mark võiski Kr. tuletada verbi markama. Samast tüvest on ta tuletanud ka adjektiivi margaline (vt. eri sõnaartiklit). Et sõna mark on rahvakeeles tähendanud vist ka kaaluühikut, sellele osutab sõna margapuu (Hup. marka pu). Teise seletuse verbi markama loomise kohta saame, kui arvestame, et die Mark tähendab saksa keeles ka 'piir, raja; markkond, rajamaa'. Bespool esitatud Kp. värssides tuleb sõna markama tähenduseks lugeda pigemini 'osadeks jagama, piiridega eraldama', mitte 'mõõtma'. Nii on usutav, et see verb on loodud saksa keelest laenatud substantiivi mark tüvest. W. markama 'messen, abmessen'.

maruka(s) 'aare' (Kp. 1961); XX, 74: "Mattan maruka magusa,/ Kukkutan kullase kübara,/ Langutan lahingi liivitsa". Värsid on pärit laulust EV 20, v. 4-6: "Mattan maruka maggusa,/ Kukkutan kullase kübbara,/ Langutan lahingi livitsa,". Kr. andmetel on laul, millest esitatud värsid on võetud, kirja pandud Läänemaalt ja mitme inimese kaudu tema kätte jõudnud. Sellepärast ei saa kindel olla laulu täpses kirjapanekus, õigemini selle rahvaetsuses üldse (Annist 1961:500-501). Kirjas Neusile selgitab Kreutzwald (1956¹:77): "Nagu kõigis vanemates eesti rahvalauludes on selleski laulus paar tumedat kohta ja mõned haruldased keelekäänded. Esimeste hulka kuulub sõna maruka (rida 4), mille ma sõnaga "Schatz" (varandus) olen tõlkinud; pean aga tunnistama, et ma seda sõna kunagi varem ei ole kuulnud. Minu famulus arvab, see võiks ehk marjuke asemel seista: Matan marjukese magusa. Mina ei või teksti muuta, võib-olla laseb see sõna end soome keele abil seletada?" (Vt. ka Laugaste 1957: 122-123). W. esitab sõna marukas hoopis teises tähenduses adjektiivina 'reich an Stürmen, ungestüm, unruhig'.

meheline 'mehevääriline' (Kp. 1961); VI, 477: "See on mõõka meheline,/ Tehtud tugeva toeksa,". Enam-vähem samaks võime lugeda adjektiivi meheline tähendust liitsõna künnimeheline põhisõnana II, 687: "Linda leina lepitaja,/ Kasvas karjapoisiliseks,/ Kosus künnimeheliseks,/ Tõusis tamme tugevuseks,". meheline esineb eeposes veel kolmandalgi juhul, seekord ilmselt erinevas tähenduses kahe eelnevaga võrreldes, kuigi tähenduse määramine sel puhul on üldse raske - XX, 809: "Ennemine elan üksi/Kehva mehelise kombel,/ Kui et sulgun sunni alla,/ Võõra voliduse alla." Kp. 1961 sõnaseletustes lk. 389 on vaadeldud seda sõna liitsõna kehvameheline osana ja märgitud tähenduseks 'kehv mees'. Murdes esineb sõna meheline tähenduses 'mehine' Iis, 'see, kes on väärt mehele minema' Plt ja Rõu, tähendust ei ole märgitud VNg ja Kse. W-s on adjektiiv meheline esitatud sünonüümina sõnale

mehine 'männlich', aga ka märgendiga pt künnehelili-
ne 'als Pflüger tauglich'; ei puudu siin ka Plt ja Rõu
märgitud tähendus.

miauguma 'näuguma'; VII, 612: "Eit ei kostnud, taat ei kost-
nud, / Musta kassi miaugus nurgas.". Tegemist on onoma-
topoeetilis-deskriptiivse verbiga, mis kirjakeeles esi-
neb üldiselt kujul näuguma (Hup. näuguma). Vaevalt võib
juttu olla Kr. loodud sõnast. Kuigi murdekartoteegis ei
ole andmeid tema niisuguse esinemise kohta, on vähe usu-
tav, et Kr. teda niisugusel kujul esimesena kasutas.
Seda näitab ka võrdlemine sugulaskeelte (soome miau) ja
naaberkeeltega (vene мяукать saksa miauen) (vrd. Alv-
re 1970:349). Kreutzwaldil esineb verb miauguma veel
1848:150. W. miauguma - pt.

minuline 'minusarnane, minusugune' (Kp. 1961); XX, 687: "Kä-
si alles kasvamata, / Sõrmeliikmed sündimata, / Misga mi-
nulista meesta / Veristelles vigastakse.". Sõna kohta
on paar juhuslikku märgendit murdesõnade kartoteegis:
Rõu 'minuvääriline', Vai tähendus märkimata. W. minu-
line 'mir gehörig, meines gleichen'.

mitmeessa 'mitmeti, mitutpidi' (Kp. 1961); V, 318: "Kalevi
poeg, kangelane, / Mõtles mõtteid mitmeessa: / Kuida rõöv-
li radasida, / Armsa eide jälgesida / Pikemalt saaks lei-
damaie?". Kr. loodud essa-liiteline adverb pronoomeni
mitu (Hup. mitto) genitiivist. W-s puudub.

muiste 'muistne'; Si, 214: "Seep se Eesti muiste põli / Enne
Vene valitsuse / Armu tiiva kaitsemista.". muiste esi-
neb selles tähenduses laulus MML 1, v. 9: "Tuleb taga
targem aega, / Parempidu meie põlve: / Siis ma laulan
muiste laulud, / Lõksutan lauliko lugusi.". Samas tä-
henduses esineb muiste Kreutzwaldil veel 1854:4 ja 1861^B:
26. Varasemas kirjakeeles ja murdes esineb see sõna üld-
diselt adverbina tähenduses 'vanal ajal, vanasti'. Tä-
henduses 'muistne' kohtame sõna muiste Kp-s 15 korda.
Selle kõrval kasutab Kr. ka adjektiiv muistne ja muis-

tene. Neljal juhul esineb muiste eeposes ka tema tavali-
ses tähenduses 'vanasti'. Ainult selle tähenduse leiame
ka W-st.

muistena 'muistsed' (Kp. 1961); So, 5: "Ärgake, hallid muis-
tena healed!". muistena on vorm, mis murdes on täiesti
tundmatu, vaatamata selle sõna foneetiliste variantide
üldisele rohkusele. Terve hulga on niisuguseid esitanud
ka W.: muistine, muistne, mustne, mustine, mustane, mu-
dinane, muidne, muinne, muistane, muinane, kuid puudub
muistena. Seetõttu on tõenäoline, et siin on tegemist
Kr. poolt moonutatud sõnaga. Pealegi kohtame teda Kp-s
ainult vaadeldaval üksikjuhtumil, selle kõrval aga sa-
mas tähenduses muiste 14 korda, muiste-aegne 1, muiste-
ne 4, muistne 1 kord. Sama sõna kohtame siiski veel ühel
juhul, nimelt pseudorahvalaulus M 4:1, lk. 17, v. 19:
"Mõistaksin muistena sõnumeid!". Arvatavasti on see Kr.
regivärsivormi taotlev luuletus, kuid muistena esinemi-
ne selles näitab, et eeposes esinev sõnakuju ei ole min-
gi juhulik trükiviga.

mulju 'muljumist, painet' (Kp. 1961); VI, 37: "Vaga vereva-
lamine/ Ei teind muretise mulju,/ Ega kahetsuse. koor-
mat.". Kr. tuletis verbist muljuma (Hup. muljuma). Kp.
tekstis esineb sõna partitiivis, mille järgi on raske
otsustada, millisena võis Kr. kujutleda nominatiivivor-
mi (vaevalt et süsteempärane muli). W-s on verbid mul-
juma ja muljutelema ning nendest tuletatud substantiiv
muljutus. Kp-s esinev mulju (muli) puudub.

muljutus 'surve, muljumine, muljumise v. hoobi jälg'; III,
726: "Tunnil omad toimetused,/ Mure koorma muljutused,/ O-
mad soovitude sõuded."; XX, 388: "Arstisivad haavasi-
da/ Muisutasid muljutusi;". eP murdesõna, märgitud Jäm,
Kse, KJn. Hup. muljuma. W. muljutus 'Quetschung, Druck,
Belästigung'.

mulline 'mullune'; XVIII, 833: "Mis sa mullist mulle meele,/ Toonamullist tuled tooma?". Sõna esineb murdes järgi-

selt: Jäm, Khk, Pöi mulDine, Ans, Muh, Käi, VJg mulDine, Muh mulne~mulDine, part. mullist, Plt mulne : multse : mullist. Nominatiivset kuju mulline ei ole murretest registreeritud, kuid et see käesoleva sõnartikli märksõnaks on konstrueeritud partitiivist mullist, siis ei tarvitse see sugugi täpne olla, arvestades eriti Muh ja Plt näiteid. Teise silbi vokaali seisukohalt on seda sõna käsitletud J. Peegel (1963:89-90), viidates murdeandmete nappusele sõna muutevormide kohta. Hup. mullune, mullone. W. mulline = muldine.

muretis 'mure, muretsemine' (Kp. 1961); VII, 37: "Sepa poea surmamine,/ Vaga vere valamine/ Ei teind muretise mulju,/ Ega kahetsuse koormat.". See on rahvalaulusõna, pärit laulust F 63, M 3:1, 7, v. 2: "Jubba lehhib leina kaske,/ Aljenta muretis aav,.". Sõna muretis päritolu märgitud rahvalaulukatkendist kinnitab sama sõna teine esinemisjuht eeposes, kus teda näeme liitsõnas muretishaab nagu rahvalauluski - VII, 7: "Leinakase lehtiskaisust/ Muretisaava rüpesta,/ Kuuse kulda kübarasta.". W. muretis - pt = mure.

murrang 'murdmiskoht, murd'; IX, 195: "Eit aga peret peitemaie,/ Pisukesi pillutama/ Uranguie, varanguie,/ Pae pakso murranguie;". Kp. värsid on loodud laulu EV 5, v. 18-22 eeskujul: "Eit võttis pillata perreta,/ Lahhutada lapsokessi/ Uranguie, varanguie,/ Kivvi kildude seggaje,/ Pae pakso murranguie.". Murdes on sõna murrang märgitud ainult ühel juhul, s. o. Rouge murrakust ja tähendab seal 'elupööre'. W. murrang = murd.

murrutama 'murdma, purustama, pudendama'; IX, 501: "Alt mina a'asin halli rauad,/ Musta kabjad murrutasin,/ Korvi kannuksed kautasin". Täpsemalt piiritlematu levilaga murdesõna, märgitud Kuu, Iis, Mär, VJg, Plt, KJn, Trv. Kp-sse on sõna murrutama tulnud koos vastavate värssidega rahvalaulust MML 9 A, v. 8-10: "Alt mina a'asin alli rauad,/ Musta kabjad murrutasin,/ Korvi

kannuksed kautin!". W. murrutama 'zerreißen, zerbrechen; fig. streng üben, anhalten'.

muudendama 'muutma, moonutama'; XIII, 591: Püüdis healta petelikult/ Madalamaks muudendada,/ Peenemaksa paenutada, ". Verbi muudendama kohta leiame murdesõnade kartoteegist ainult ühe sedeli, kirja pandud Vaivara murrakust. Tegemist võib siiski olla Kr. tuletisega. Hup. muuduma 'ändern'. W. muudendama pt 'verändern'.

muudendus 'moondus, muutus'; VIII, 8: "Vaikselt vaatas sinu silma/ Muiste põlve muudendusi,/ Vaatas Taara tammikuid, ". Murdesõnade kartoteegis on üks sedel sõnaga muudendus, registreeritud Vaivarast, kuid tegemist võib olla ka Kr. tuletatud substantiiviga verbist muudendama (vt. eri sõnaartiklit). W. muudendus pt 'Veränderung'.

möllus 'mäss, möll'; X, 639: "Kivi lendas kaugeele/ Tuiskades kui tuulispaska/ Merelaente möllusela,/ Lendis Peipse ligidale, ". Murdekartoteegist leiame selle sõna kohta järgmised andmed: Kse mellus, VNġ möllus. möllus esineb ka laulus EV 45, v. 17: "Vai tappeti tapperilla,/ Mõrtsuk-mõega möllusela?". Tüvi möll esineb Kp-s kokku 27 korda (1 kord möll, 12 - möllama, 10 - möllamaie, 4 - möllus), kõigil juhtudel on esimeses silbis ö, kuigi murdes on õ-list kuju registreeritud ainult juba märgitud Karuse murrakust, peale selle veel Vig ja Juu mellama. Teistes murrakutes kohtame verbi möllama (VNġ, Lüg, Iis, Vai, Krj, VLI, Rei, LNg, Rid, Kul, Mär, Aud, Vän, Juu, VJg, Sim, Trm, Kod, Lai, Plt, Hls, Rõu, Vas) või müllama (Jäm, Khk, Muh, Vig, Kir, Lih, Kse, Var, Mih, Tõs, Tor, Hää, Trv, Krk, Hel, Puh, Võn, San, Kan, Krl, Har, Plv, Röp, Se). Hup. möllama 'lärmen' (kirjaviis ei võimalda selgitada, on siin tegemist ö-lise või õ-lise kujuga). W. annab möllama ja müllama. ö-line variant puudub.

mõurama 'mõirgama' (Kp. 1961); Si, 65: "Tuule tuhing tuiskas vile/ Laane ladvil laulemaie,/ Piki puida puhumaie,/ Mõõ-

da metsi mõuramaie;". mõurama(ie) esineb mitmes rahvalaulus, näit. MML 34, v. 7: "Tõura, Tõura, ära mõura:", samuti F 63, M 3:1, 41, v. 3: "Oh, mo häida ärgasida/ Parrajaida paarisida/ Läksid mõurades mäela/ Karrates kaevo künale,". Hup. mõirama, mõirgama. Kreutzwald (1848:9) esineb mõuramist. W. mõurama, mõurgama.

mõuramaie vt. mõurama

mängitus 'mängitamine'; IV, 159: "Jättis rippaskülle jalad,/ Varbad vette veeretille,/ Labad laente langudele,/ Kederd voode kiikevale,/ Meredele mängituseks,". Kr. usliiteline tuletis verbist mängitama, mis esineb rahvalaulus F 63, M 4:1, lk. 4, v. 36: "Üllestõtsid, üppataeid,/ Mahhapanid mängitasid/ Suu jures suisutasid,". samuti ka murretes ja varasemas kirjakeeles (Beitr. IX, lk. 53). W. mängitus 'Spiel, Spielen'.

märjastama 'märjaks tegema'; XVII, 194: "Sina, häbemata sõge,/ Kippud kaenlaid kastemaie,/ Mehe kaela märjastama!". Kr. sta-liiteline tuletis adjektiivist märg (Hup. märg) genitiivist. W-s puudub.

mässitus 'sissemähitud olek'; II, 635: "Kesse magab kätikesa,/ Kesse mähkme mässitusel/ Kiuste suula kiljatamas!". Sõna mässitus on murdesõnade kartoteegis esindatud ühe sedeliga, kirja pandud Tor. Niisama hästi võib tegemist olla ka Kr. tug-tuletisega verbi mässima tüvest. Hup. mässima. W. mässitus 'Einhüllung, Einwicklung'.

mässus 'mäss' (Kp. 1961); IX, 732: "Nuiamehed nurga peale,/ Ahingid abiks äärele,/ Tuuramehed tuhingisse,/ Määra hiud mässusele,/ Võidumehed lagedikku,". mässus on Kr. us-liiteline tuletis substantiivist mäss. See on loodud juba varem nagu värsidki, milles ta Kp-s esineb. Nimelt on Kr. rahvalaulu pähe H. Heusile saatnud oma regivärsivormis luuletuse (Annist 1961:463), mis on ilmunud EV 40 B, v. 3-7: "Nujja-mehhed nurga peale,/ Ahhingid abbiks äärele,/ Tura-mehhed tuhkinasse,/ Märajod mässusele,/ Võido-mehhed laggedikko,". Eepose loo-

misel on Kr. sellesama luuletuse liitnud väikeste mü-
datustega Kp. teksti. Sõna mässus kohtame Kp-s veel
 XVIII, 539, seekord teises kontekstis: "Mööka murrab
 mässusela./ Suretelleb sadandala,". Hup. mässama, mäs-
saminne. W. mässus 'Tumult, Verwirrung; Verwirrtes,
 Verwickeltes'.

määraline 'suurune, mõõduine'; XI, 161: "Ehk kül kümme vers-
 ta kaugel/ Rändaja veel rannasta/ Kueukana kõikunessa:/
 Siiski paistab selge silma/ Meie mehe määraline/ Laen-
 te pinnalt läikimaie.". Kr. line-liiteline tuletis subs-
 tantiivist määr (Hup. määr). Rõuge murrakust on kirja
 pandud ka sõna määraline, kuid tähendust ei ole murde-
 kartoteegis märgitud. Eespool esitatule väga lähedases
 või samas tähenduses esineb see sõna II, 154: "Siiski
 viimne võsukene,/ Sarja lõpetuse muna,/ Talve piirel
 kasvand taime,/ Peab mull' kõiges määraliseks,/ Tegud-
 es ja olles tõusma.". Sel puhul on Kp. 1961 märkinud
 sõna määraline tähenduseks 'võrdne'. Adjektiiv määrä-
line leiame veel XI, 306: "Mõnus Kalevide mööka,/ Mehe
 võimu määraline,/ Se ei hoolind sortsista;". Sel puhul
 on Kp. 1961 märkinud tähenduseks 'vääriline, vastav'.
 Selgub, et adjektiiv määraline ei ole kasutatud täp-
 selt samas tähenduses: igal esinemise juhtumil märkame
 erinevat tähendusvarjundit. Kõik need tähendused võik-
 sime siiski haarata sõnadega 'ühesuurune, niisama suur,
 võrdne'. W. määraline 'Maass haltend'.

müta-mäta - onomatopoeetiline hüüdsõna; XIX, 50: "Kordamis-
 te kergitasid/ Teine teista tõusemaie,/ Rabasivad rak-
 satelles/ Mütta-mätta! maha jälle,/ Mis kui Kõu karga-
 tused/ Põldusida pörutasid;". müta-mäta on tuntud mur-
 desõnana, märgitud Kse, Iis, Trv. Sama esineb kordu-
 valt ka rahvalauludes, näit. MML 17, lk. 85, v. 4-5:
 "Koorta kirno kerkimaie/ Mütta mätta mööda mända;". sa-
 muti EV 104 B, v. 8-9: "Kes läks metsa mütta mätta,/ Kes
 läks sose silka solka;". W. müta mätta 'holter pol-
 ter'.

müttandila 'mütates' (Kp. 1961); XVI, 449: "Nemad käisid nei-
jakeste/ Tüki teeda, marka maada,/ Mööda nömme nõtkan-
dila,/ Mättastiku müttandila,/ Mööda laia luggediku,/ Sammu-
sivad sambla sooda,". Kr. tuletis verbist mütma
(Hup. mütma) või müttama (Masing, MRNL 21, 207). W-s on
verbid mütandama ja mütandeleme märgendiga pt 'anstos-
sen, sich stossen an etwas'.

■

naksatama 'nikastama'; VI, 592: "Niudest vähe niksatanud,/ Puusa luiest naksatanud,". Hajuva murdelevilaga sõna, registreeritud Muh, Kod, Trv, Krk, Rõu, kuid ainult Kark-
sist märgitu on tähenduslikult ühendatav eeposes esine-
vaga. Karksist on märgitud näited naksattemize muDu kenD/
pelvist kävve jalä ikki naks ja naks// näe/ kuDaš ta müt/
jalä mütka naksattem ikki pelvist// jalG vähä naksatti/
ja olligi ärä nikkerttän. Teistes märgitud murrakutes
on naksatama momentaan verbist naksuma. Verbi naksate-
lema kohtame kaheldava rahvaehtsusega laulus P 63, M 3:
1, 32, v. 6: "Soome sild agga naksatelli/ Allus palki
paugatelli", seega siis samas tähenduses, mis on märgi-
tud enamikust murrakutest. Hup. naksuma 'knacken, knal-
len'. W. naksuma, näksuma, naksama, naksutama 'knacken,
knallen, klappern, knacken machen', verbile naksama on
lisatud ka poeesia valda kuuluv tähendus 'verstauchen',
naksatama puudub W-st.

naljatlik 'lobus, naljatav'; XIX, 565: "Kuulin neid'de nal-
jatusi,/ Naljatusi, kurvastusi,/ Kähärpäie pilgatusi,/ Koogalaste kiljatusi:/ Miks need neidu naljatliku,/ Kähä-
härpääga kasvandiku/ Aina üksi elanessa,". Hajuva mur-
delevilaga sõna, märgitud Kse, Juu, Kod, KJn, Hls. Näi-
tena esitatud värsside loomisel on eeskujuks olnud Kr.
regivärsiline luuletus MML 5 B, v. 72-75: "Miks nee nei-
do naljatliko,/ Kähärpääga kasvandiko,/ Koogalased ka-
nakesed/ Aina üksi elanessa,". Hup. nalli, naljakas. W.
naljatlik - pt.

naljusela 'naljapäraast, naljaks' (Kp. 1961); XVI, 849: "Keeletarka mõistis kõne, / Hakkas piiga palumaie: / "Vi meid neitsi naljusela, / Kanna mere kaldaale.". Kr. la-liiteline tuletis substantiivist nali (Hup. nalli), kusjuures jääb arusaamatuks, missugustel kaalutlustel (peale värsimöödu) on lisatud ja millisest allikast või mille mõjul saadud sõnaosa -us-. On võimalik, et tuletamiskäik läks kujutletava substantiivi naljus kaudu. W-s puudub.

nastuslik(ku) 'naastudega ehitud' (Kp. 1961); II, 874: "Võtta vahelt vaeselapse / Kudruskaela keskeelta: / Sest saab naista nastuliku, / Abikaasa kullakesta!". See on sisekaota kuju eP murdesõnast, mida ei ole küll registreeeritud murdesõnade üldkartoteegis, kuid mille kohta H. Eller (1928:89) A. Saarestele toetudes kirjutab: "Nastlik - 'tähniline, laiguline, lapiline, kirjude plekkidega'. Esineb rohkem loodepoolsetes murretes, eriti saartel (näit. Muhus). Juba vanemas kirjakeeles tarvitatud." Adjektiivivi aluseks olev substantiiv naast (Hup.) on vanemas kirjasõnas kasutusel. Murdekartoteegis on registreeeritud sellest tüvest tulenev adjektiiv nastuline ~ naastuline - Kuu, Hlj, Kse, Juu, Koe, Kad, VJg, Kod, Plt, KJn, Trv, Pst. Samal kujul esineb see sõna ka Kr. käsutuses olnud rahvalauludes, näit. F 63, M 3:1, 38: "Sealt tõin naise nastulise / Tiina-rinda tilloke". W. nastulik, nastuline = naastuline. Kreutzwald 1848: 135 nastlik.

natukeste 'natukene'; VIII, 795: "Läinud laia laane sõrva / Püsipaika püüdemaie, / Varjupaika võtemaie, / Natukeste norutelles / Pääva vaeva vähendama.". ste-liiteline tuletis adverbist natuke(ne) (Hup. nattukenne). Eeposes esinevale sõnale lähedase leiame rahvalaulust EV 101 C, v. 4: "Õle vahust õiskan õnne, / Õiskan õnne, raksan rõmo, / Kuulutan kullamat aega, / Natukesta naljatusi.". Viimasel puhul võib olla tegemist ka partitiiviga substan-

tiveerunud adverbist natuke(ne), natukese, natukest(a). W. käsitleb adverbil natukeste kui rahvakeelesõna Saaremaa keeletarvitusest. Grammatikas (Wiedemann 1875: 306) esitab ta adverbil natukeste näitena adverbide tuletamisest ste-liite abil substantiividest (?), ka siin ilma mingi märkuseta sõna kuulumise kohta luulekeelde. Läheduses nendest allikatest tuleb seda adverbil lugeda murdepäritoluga sõnaks, tema puudumist muredesõnade kartoteegist aga juhuslikuks.

niksatama 'nikastama, paigast nihkuma'; IV, 354: "Niuetest ehk niksatie, / Labaluust ehk naksatie,"; XIV, 800: "Põrgu seinad põrusivad, / Nurgakivid niksatasid, / Lagi kipus langemaie, / Katus kaela kukkumaie.". Murdekartoteegi andmeil tuntakse verbi niksatama Kuu, Jäm, Trv, Puh, San, Krl, Rõu, Plv, Se, kuid Kuu (ja Jäm) näited ei esine samas tähenduses, mida näeme Kp-st esitatud näidetes. Kuu sedelile on märgitud tähendus 'kometit, kniksu tegema', Jäm näite tähendus puudub. eL näited aga tõestavad tähendust 'nikastama, paigast nihkuma', näit. Trv ütte kerra vähä niksät. oliGi selG ärä; Puh mul räsikke jalG niksattusi; Rõu ta niksät jalä; Plv Se niksahtuma 'nikastuma'. W. niksatama - pt. 'knacken'; --nikastama. Hup. nikkastama, nikkatama.

(nõude)nikutaja '(nõu)andja' (Kp. 1961); 'nõupidaja'; I, 71: "Vana isa kuulsad poead, / Targa nõude nikutajad, / Targa tööde toimetajad / Pidid sõbrust sobitama". XII, 197 esineb sõnaühend nõudenikutaja samas tähenduses liitsõnana. XX, 975 leiame us-liitega tuletatud substantiivi nõude nikutus (vt. eri sõnaartiklit). Sõna nikutama esineb varasemas kirjakeeles (Hup. nikkutama) tähenduses 'sich neigen' nagu murdekeeleski. Rahvalaulus F 63, M 3:1, 37, v. 4 esineb see sõna kangakudumise kirjelduses: "Kassid kangasta kuddovad, / Nirgid nisi nikkotavad.". Samas tähenduses kohtame verbi nikutama ka Kp-s kahel korral, näit. IV, 266: "Käed kül kangast kodusivad, / Sõrmed nissi nikutasid, / Jalad suksi tallanesid:" (samas tähendu-

ses veel XVIII, 695). Missugusel teel on sõnaühend nõu nikutama ja tema tuletised omandanud tähenduse 'nõu pidama', jääb selgitamata. Võib-olla tohiks siin näha seost peanikutamisega (noogutamisega). Ilmselt on Kr. talle selle tähenduse omistanud, kuid oma mõttekäiku sel puhul ei näi ta kusagil olevat selgitanud. W-s on nikutama oma tavalises rahvakeelses tähenduses, kuid ilmselt Kp. mõjul märgitakse siin ka väljendid fig. nõuu nikutama (pt) 'Rath geben, sich berathen, beschliessen', nõuude nikutaja (pt) 'Rathgeber'.

(nõu)nikutama '(nõu) pidama' (Kp. 1961); XII, 704: "Kalev hakkas järve kaldal/ Nõnda nõusi nikutama:/ "Murran ma ha metsapuida,". Verb nikutama ei esine niisuguses tähenduses ei varasemas kirjakeeles ega murretes, ka eepose loomise ajaks kogutud rahvalaulude keeles mitte. Kr. kasutab sõnaühendit selles tähenduses kolmel korral, peale selle tegijanime nõude nikutaja (vt. eri sõnaartiklit) ja deverbaalset substantiivi nõude nikutus (vt. eri sõnaartiklit). Millised on olnud ajendid selle sõna kasutamiseks niisuguses tähenduses, ei ole õnnestunud selgitada. Varasemas kirjakeeles ja rahvakeeles kohtame seda sõna hoopis teises tähenduses, näit. Hup. nikkutama 'sich neigen', nikkutama põlve, põlvega 'Knie beugen, Reveranz machen, knixen'. Rahvalauludes esineb see sõna sageli seoses kangakudumise kirjeldusega, näit. F 63, M 3:1, 137, v. 4: "Kassid kangasta kuddovad,/ Nirgid nisi nikkotavad." Ka W-s on nikutama tähendustes 'knicken, einbiegen, beugen, knixen, sich beugen', kuid ilmselt Kp. mõjul märgenditega fig. ja pt. ka sõnaühendid nõuu nikutama 'Rath geben, sich berathen, beschliessen' ning nõuude nikutaja 'Rathgeber'. Kõige tõenäolisem tundub ehk niisugune seletus, et nikutama märgib siin peaga noogutamist, sõnaühend nõu nikutama siis algelt 'nõusoleku märgiks noogutama'. Siit on ehk võimalik tähenduslik edasiarendus niisugusel kujul, nagu seda kohtame Kp-s.

(nõude)nikutus '(nõu)pidamine'; XX, 975: "Istusivad isekes-
kis/ Salakambri seina taga/ Nõudenikutuse nurgas,/ Pi-
dasivad paari päeva,/ Paari ööda puhkamata/ Sala nõu
ja sõnaldasid:". Kr. us-liiteline tuletis verbist (nõu)
nikutama (vt. eri sõnaartiklit). W-s nõudenikutus puu-
dub.

nooling 'vibukütt' (Kp. 1961); IX, 738: "Vardad varjuks va-
nemale,/ Vikatid vile puhujale,/ Noolingid mäe küüru
peale;/ Lingumehed libamiste/ Kahel poolel kalda pea-
le;". nooling on usutavasti Kr. tuletis substantiivist
nool (Hup. nool). Esitatud Kp. värsid on üle võetud
pseudorahvalaulust (Annist 1961:463), tõenäoliselt Kr.
enese regivärsivormis luuletusest EV 40 B, v. 10-14:
"Vardad varjuks vanemale,/ Vikkatid ville-puhujale,/
Nolingid mäe küra peale,/ Lingo-mehhed libbamis-
se/ Kahel poolel kalda peale!". W-s on nooling märgendiga pt.

noorusela 'noorena, nooruslikult' (Kp. 1961); XII, 561: "Il-
marine imeseppa,/ Istus kõrgel kuldsel istmel,/ Vahtis
kulmu varju alta/ Noorusela nugissilmal/ Sellikeste so-
bidusi:". Adverbi tähendusega tuletise on Kr. la-liite
abil saanud abstraktsest substantiivist noorus (Hup.
norus). Vormi noorusela kohtame eeposes veel kahelkor-
ral, kuid mitte enam täpselt samas tähenduses. XX, 446
leiame ta tähenduses 'noorelt': "Sulevi poeg leidis
surma,/ Närtsis nurmel noorusela."; XIII, 600 on tä-
hendus ebaselge: "Talv oli läinud tänavast,/ nurmed al-
les noorusela.". W-s puudub.

nukrastama 'kurvaks, nukraks tegema'; VII, 288: "Kurvasta-
sid Kalevida,/ Nukrastasid noorta meesta." Niisugune
sõna on kirja pandud Vai, kusjuures tähendust ei ole
märgitud. Seetõttu ei saa olla täiesti kindel, et te-
gemist on eR sõnaga. Hup. nukker. W-s on nukrastama
märgendiga pt.. kuid grammatikas (Wiedemann 1875:257)
ilma viiteta luulekeelele.

nutustama 'nutma (?)'; II, 508: "Neli nurka toassa,/ Kõik sa

nurgad nuttustasid,/ Neli seina kamberila,/ Kõik sa seinad seisatasid;/ Ahju ääred haletasid,/ Istmed ära igatsesid,". eP sõna, märgitud Mär, Tor, Tõs, Ris, Vai, Trm. Kp. värsid on üle võetud rahvalaulust EV 28 A, v. 9-13: "Nelli nurka toassa,/ Keik sa nurgad nuttustasid,/ Nelli seinata toassa,/ Keik sa seinad seisatasid,/ Istmed ärra iggasid." W. nutustama 'zum Weinen bringen, weinen lassen; - pt. mit Thränen benetzen'.

nõlgatile '?'; IV, 195: "Üks oli suur ja laia merda,/ Viis oli järveda vahele,/ Kuus oli kuiva nõmmikuida,/ Seitsetesada nõlgatile,/ Kaheksa karja aruda,/ Üheksa üba jõgeda,/ Kümme külma allikada,/ Kakskümmend muidu kinnitust." Käesolevas ei ole midagi lisada A. Annisti (1961:452) kommentaarile: "Värsi mõte on üsna segane; tegemist pole siiski trükiveaga, sest samal kujul esineb ta ka AKp-s ja esimestes trükkides. Reinthal jätab selle värsi üldse tõlkimata, Löwe arendab edasi eelmise värsi mõtet "Siebenhundert sand'ge Strecken". Uue- mais väljaandeis on värsile antud kuju "Seitse sooda sitke'eda" ja see on kahtlemata rahvapärasem, sest nii näit. esinevad ühes teises selletaolises laulus värsid "viis aga väljada näikse,/ kuus aga kuivada jogeda,/ seitse suoda sitkemada,/ kaheksa kalamereda" jne. (EÜS VIII, 1371/2 < Kuusalu). "Seitsetesada" on "seitse sooda" asemele tekkinud arvatavasti k ä s i k i r j a v a l e s t i l u g e m i s e t ö t t u, sest ka Kr. enda kasutatud rahvalaulus (L 35) esineb veel "seitse sooda nõtkatille". Nõtkatille nähtavasti tähendab siin pehmet, käimise ajal jala all nõtkuvat ja kiikuvat sood; vorm nõlgatile võib olla Kr. väärarendus (vt. Emakeele Seltsi Armt. III, lk. 123 jj.), aga ehk ka osalt rahvalikku algupära; nii esineb Võrumaal analoogiline sõna nõlgussila tähenduses 'liikuv, libisev, lah-tine', näit. hammas suus." W. nõlgatelema - pt. 'einsinken, einen Eindruck empfangen (v. weichem Boden)', puudub nõlgatile.

nörgendus 'nörgaks muutmine, nõrgaks muutev tegur'; XIV, 654: "Vanem öde vaheteles/ Salamahti sängisambis/ Klaasid teine teise kohta,/ Pani rammu pahemale,/ Nõdrus' paremale poole:/ Et kui Sarvik võimu võtab,/ Nörgendusta kohe neelab.". Sõna kohta on paar märkust murdekeelest, nimelt Vai ja Jäm, esimeses märgendiga harva. Tegemist on siin us-deverbaaliga verbist nörgendama, mille esinemise kohta on murdekartoteegis andmeid kõigilt murdealadelt. Hup. nörgotama 'schwächer, loser machen, biegen', nõrkastus 'Ohnmacht'. W. järgi on nörgendama ja nörgendus luulekeelde kuuluvad sünonüümid sõnadele nõrgutama ja nõrgutus.

nõtkandila 'nõtkuv, nõtkudes' (Kp. 1961); XVI, 448: "Nemad käisid neljakeste/ Tüki teeda, marka maada,/ Mõöda nõmme nõtkandila,/ Mättastiku müttandila,.". Samas tähenduses on kasutatud le-elemendiga lõppevat sõna nõtkandile III, 439: "Käisid mõöda lagedada,/ Mõöda nõmme nõtkandile,/ Mõöda sooda sõtkütile;". Nii nõtkandila kui ka nõtkandile on arvatavasti Kr. sõnaloomingusse kuuluvad sõnad, loodud ndila~ndile-elemendi abil varasemas kirjakeeles ja rahvalauludes tuntud sõnade nõtkuma või nõtkatama (Hup. nõtkuma, nõtkutama) tüvedest. Kp. III loost esitatud värsid esinevad tõenäoliselt Kr. loodud rahvalauluimitatsioonis F 63, M 3:1, 297, v. 1-6: "Kalevi poead kolmekeste/ Kõndisivad lustikäiki/ Mõöda rõõmu radasida,/ Käisid mõöda lagedada/ Mõöda nõmme nõtkendille/ Mõöda sooda sõtkutille;". W-s puudub.

nõtkandile vt. nõtkandila

näpistus 'näpistamine; häda'; XIV, 667: "Nüüdap, lõvi, oled lõksus,/ Mesikäpa, näpistuses,.". Murdesõna, andmed levila kohta mõnevõrra ebamäärased - Jäm, Tor, Kod, KJn, San, Krl, Rõu. Sõna esineb ka laulus MML 20, v. 4: "Piinaja pigistust,/ Närija näpistust". Hup. näppistama, näppistamine. W. näpistus.

närtsilik 'surelik' (Kp. 1961); I, 74: "Vana isa kuulsad po-

ead,/ Targa nõude nikutajad,/ Targa tööde toimetajad,/ Pidid sõbrust sobitama/ Närtsiliku neidudega,". Kr. lik-liiteline tuletis verbi närtsima (Hup. närtsima) tüvest. Sõna on kasutatud ülekantud, piltlikus tähenduses. W. närtsilik = närts 'welk, schwach, vergänglich; zähe, ungar, nicht locker', seega mitte otseselt samas tähenduses, mida näeme Kp-s, kuigi tähendus 'veränglich' on sellele võrdlemisi lähedane.

närvukene 'nõrgakene, kasina söömaga' (Kp. 1961); XII, 893: "Kuivand leivakoorukesi/ Vaeselapse leivamärsis;/ Neist pean vaene orjapoissi/ Närvukene närimaie;". Trv, Krl ja Plv on registreeritud sõna närvukene, mis on deminutiiv rahvakeeles üldlevinud adjektiivist närb. Kr. kasutuses on see sõna kahe deminutiivsufiksiga -u- ja -kene. Hup. närb. W. närvukene on varustatud märgendiga pt.

nööritama 'nööriga mõõtma' (Kp. 1961); X, 460: "Seiske seni, kui mõõdan seinad,/ Nööritellen nurgakesed,/ Paelutan toa pikused,/ Lõngutan toa laiused,". Kr. on vaa-deldavale verbile andnud uue tähenduse. Murdekeeles esi-neb nööritama mitmesugustes erinevates tähendustes, kuid mitte niisuguses, nagu leiame Kp-st. Iis, Vai, Kod, Krl on see esinenud tähenduses 'siduma', KJn ja Trv 'nööridega ehtima' Krk 'nööriga varustama', Rou 'hobust köietama'. Varasemas kirjakeeles tuntakse tähenduses 'nööriga mõõtma' verbi nöörima (Hup. nörima 'mit der Schnur messen'). Ka Kp-s esineb nöörima korduvalt, näit. X, 473: "Võttis nöörid vööltä,/ Misga enne mõõtnud sooda,/ Raba oli raeatanud,/ Hakkas seinu mõõtmaie,/ Murkasida nöörimaie,". Ainult eespool käsitletud üksikuhtumil (X, 460) on Kr. seda sõna pikendanud ta-sufiksi abil. W. nööritama, nööritelema - pt 'mit der Schnur messen, mit Schnüren versehen'.

nööritelema vt. nööritama

ohe; II, 488: "Ala voodi valmistada,/ Puhke pinki paigutada,/ Ohke järgi asutada.". Murdesõna, registreeritud mitme murdeala murrakutest kahel eri kujul: Vän, Hel, Rõu ohe; Vai, Kod, KJn, Krk, San ohk. Kp-s esinev genitiiv ei võimalda otsustada, kummal kujul nägi Kr. selle sõna nominatiivi. W-s on sõna märgendiga pt. kujul ohke;ohke 'Seufzen'. ohk;ohu on samas antud tähenduses 'Seufzer, Furcht'.

ohk vt. ohe

ohverdus 'ohver, annetus'; XVI, 1050: "Viigu värsket vahtidele,/ Ohverdusi hoidjatele,/ Lepitusi lindudele.". Sõna on juhuslikult registreeritud mitmelt murdealalt - Iis, Vai, Jäm, Trv, San, Rõu. Hup. ohver, ohverdama. W. ohverdus pt. 'Opfer, Opfern'.

oimutama 'äratama, liigutama', 'toibutama' (Kp. 1961); Si, 134: "Mis ta kisa kihutanud,/ Nuttu healta ärgatanud,/ Kaebamista kasvatanud,/ Ohkamista oimutanud?". Tuletise tüve võisid anda murdesõnad, kus tuntakse substantiivi oim tähenduses 'aru, mõistus, meel' ja verbi oimuma 'kosuma, toibuma', näit. KrK kui ta oimume akka// kül ta oimus/ ku sümä akka// ta akka oimume/ oim tuleme. Verbist oimuma sai Kr. ta-liite abil täiesti seaduspäraselt kausatiivse oimutama tähenduses 'oimu juurde tooma, kosutama, toibutama'. On mõeldav, kuigi raskemini selgitatav seos ka Beitr. V, lk. 59 esineva sõnaga (sõnaühendiga) oimusele jäma 'einschlummern'; tüved on samad, kuid tähendusi on raske ühendada. W. oimutama 'bewegen, erregen'.

ojama(ie) 'voolama'; XVI, 698: "Kusse mägi mängis tulda,/ Teine suitsu sünniteles,/ Kolmas keetis kuuma vetta;/ Suland kiva sügavusest/ Orgu saatsid oemaie.". Verb ojama on kirja pandud Martna murrakust. Teonime samast verbist kasutab Kr. teisteski teostes (näit. Kreutzwald 1853:24 ojamine). W. ojama 'fliessen, strömen'.

ormandama 'kinni panema, silmusesse pistma'; XX, 814: "Kalevide kanget kaela/ Saa ei kütke kinnitama,/ Orja ikke ormandama.". Kr. nda-liitega tuletatud verb substantiivist orm (esineb Kp-s XIV, 526), mis Hupeli sõnaraamat on märgitud tähenduses 'Loch im Bauerschuh'. Murdes on orm 'pastla tärge, kust pael läbi käib; pastla pael; pastla kõrv, aas' laialt kasutusel eR ja eP aladel. Samasuguses ülekantud tähenduses nagu Kp-s on orm ka laulus F 63, M 4:14, 3, v. 32: "Kevadine katko kurnas,/ Sügisene ohto ormas." See laiienenud tähendus 'silmus, mis kinni hoiab' on ka verbi ormandama tähenduse aluseks Kp. värssides. W-s ja selle järgi Kp. 1961 märgitakse verbi ormandama tähenduseks 'veriseks hõõruma'. Wiedemann peab verbe ormandama ja urmandama (pt.) 'blutig, blutrünstig machen' samatähenduslikeks, kuigi substantiivi orm tähendustena on W-s märgitud 'Loch im Bauerschuh (zum Einziehen der Schnur); Schnur (zum Ein- oder Anziehen)'. ormad 'die Schuhbänder'; rangi ormad 'Gusen am Kummel'.

osanema 'osaks saama' (Kp. 1961); VIII, 215: "Kuu teil võtab kue toime,/ Päävatera pärjatoime,/ Ehavalge helme korra,/ Tähte võtab taalri läigi,/ Enne kui omane osaneb.". Kr. ne-liitelise tuletise aluseks on substantiiv osa (Hup. ossa). Samatüveline verb ilma ne-liiteta esineb samas tähenduses rahvalaulus F 63, M 4:1, lk. 30, v. 16: "Kuhhu mo õneks ossanud,/ Kuhhu mo jagger jaetud." (osaneb puhul on mõeldav, et peaksime teda vaatlema kui potentsiaali verbist osama. Tähenduse järgi otsustades peaks siin siiski õigustatud olema kõnelda ne-sufiksilisest verbist). W-s osanema puudub, puudub ka osama niisuguses tähenduses.

osavam 'kohasem' (Kp. 1961); III, 209: "Kül sa, kaval kosi-lane,/ Peteliku peiukene,/ Ootsid osavamat aega,/ Sündsamada silmapilku,.". See sõna on murretes tuntud hoopis teises tähenduses, samuti varasemas kirjakeeles, näit. Beitr, IX, lk. 69. Kp-s kohtame seda adjektiivi nii alg-

kui ka keskvõrdes kokku kümnel korral, neist üheksal juhul tavalises rahvakeelepärases tähenduses (näit. VIII, 444: "Osav silma seadis jooksu, / Kange käsi seadis käiki."). Ainult käsitletaval üksikjuhtumil leiame ta niisuguses ebaharilikus tähenduses. Käsitletavale värsile on tähelepanu juhtinud J. V. Veski (1918/9^b:193), osutades sõnale osavamat kui võrastavat laadi parandamist nõudvale täiendile. W. esitab adjektiivivi osav tema tavalistes tähendustes 'geschickt, kundig, gewandt, leicht begreifend', aga ka sõnaühendi osav aeg pt. 'günstige, passende Zeit'.

P

padjuline 'patjadega kaetud'; I, 863: "Kus oli seatud kena sāngi, / Padjuline puhke paika.". eL murdesõna, märgitud küll ainult San. Hup. paddi. W. padjuline 'reich an Kissen'.

paeluma 'paelaga kinni siduma, paelaga tõkestama'; X, 229: "Jāta jōge paelumata, / Jāta vetta võrkumata, / Kāikisida küttemata, / Teesi takistamata, ". Kr. tuletis sõnast pael. Varasemas kirjakeeles ja murretes esineb samast tüvest tuletatud sõna paelutama (vt. eri sõnaartiklit) tähenduses 'paelaga varustama' (Hup. paelutama 'das Band einbinden, mit Bande versehen'). W-s esineb verb paelama pt. 'binden, fesseln', puudub paeluma.

paelutama 'paelaga mõõtma' (Kp. 1961); X, 461: "Seiske senni, kui mõõdan seinad, / Nööritlellen nurgakesed, / Paelutan toa pikused, / Lõngutan toa laiused, ". Kr. tuletis substantiivi pael mitmuslikust tüvest. Varasemas kirjakeeles kohtame seda sõna tähenduses 'paelaga varustama' (Hup. paelutama 'das Band einbinden, mit Bande versehen'), samuti murretes tähenduses 'paelu külge panema, peam. pastlale, võrgule' Kuu, Hlj, VNg, Lüg, Iis, Vai, Khk, Muh, Mär, Kse, Tõs, Tor, Hää, Ris, Juu, JMd, Koe, Kad, VJg, Sim, Trm, Kod, Plt, KJn, Puh, Ote, San, Krl.

Kp-st leiame sama verbi veel teises, ka varasemas kirjakeeles esinenud tähenduses 'paelaga kinni siduma' - XX, 964: "Poega oli põrmu põlves,/ Elu ilmas enne koolu/ Suuri töösi sünnitanud,/ Vägevaida valmistanud,/ Vaenlasi vaenul võitnud,/ Põrgu taati paelutanud:". W-s on märgitud rahvakeelele ja varasemale kirjakeelele omased tähendused, aga märgendiga pt. ka vaadeldaval juhul esinev 'mit der Schnur abmessen'.

paikanema 'paika pidama' (Kp. 1961); XVIII, 133: "Kas siin koitu kerkinessa/ Lõune aega alustelles,/ Ehk kas igav ööde pime/ Päivite siin paikanessa:/ Sest ei saanud vaatja silma/ Tõteliku tunnistähte.". Kr. ne-liitega tuletatud verb substantiivist paik (Hup. paik). Murdeandmed niisuguse verbi kohta puuduvad, puudub ka paik-nema. W. paikanema pt. 'sich befinden irgend wo'.

pais 'paisutamine, paisutus'; XIV, 952: "Tuleb palge. puna peale,/ Sõlgis rinna paisu peale;". Enne Kp. on sõna esinenud mitmetes rahvalauludes või nende imitatsioonides, kuid tähendus ei ole alati päris selge. MML 5 A, v. 85: "Kisa kiljus Kuura-maale,/ Pajatus pilve paisoni,/ Ohatus mere põhjani."; MML 33, v. 1: "Lätte kaisust, lätte paisust/ Laste loomiko kosu,."; F 63, M 3:1, 247, v. 29: "Salve põhjas salgamata/ Seisvad kottid kortsuta/ Taalri pungad puddel paisus.". Murdes on see sõna märgitud ainult tähenduses 'veskitamm'. Hup. pais 'Heuschlag am Bache, Mühldamm, Geschwür'. W. pais '1) Stauung, Damm; 2) = paise.

paisustus 'pais, paisutus'; VI, 430: "Seitsmes selge vihma vesi,/ Märga pilve paisustusest,/ Mis se sula sünnitanud,/ Kaste piiska kasvatanud.". Kr. stus-liiteline tuletis verbi paisuma (Hup. paisuma) tüvest (vaheastmeks peaks olema verb paisustama, mida küll kusagilt ei ole registreeritud). Murdes esineb paisutus Jäm, Khk, VII, Tõs, Trv. W. paisustus = paisutus 'Aufschwellen, Aufquellen, Stauung'.

pakku 'pakil' (Kp. 1961); XIV, 324: "Kues keeduvilja aita,/ Seitsmes aita searasva,/ Keedurasva pakku täis.". W-s on esitatud substantiiv pakk:paki 'Druck, Drang, Bedrängniss, Noth' ja sellega koos sõnaühendid pakil olema, süda on pakil jne. Kr. on sama sõna kasutanud siin u-tüvelisena, arvestamata seejuures tekkivat kokkulangevust teise, juba varasemas kirjakeeles üldkasutatava sõnaga pakku (Hup. pakko 'in die Flucht'), mis ka Kp-s korduvalt esineb.

paksustik 'tihnik' (Kp. 1961); VI, 80: "Kiireliste kihutelles/ Peasis metsa paksustikust./ Sai ta laia lagedale.". paksustik on arvatavasti rahvalaulusõna, sest F 63, M 3:1, 260, v. 9 see sõna esineb: "Kutsin koerad kannule,/ Pöörasin metsa paksustiko,.". Näide pärineb rahvapärasest kontaminatsioonilisest jahimehelaulust, millest on mitmeid sõnastuselt erinevaid variante, nii et üksiku sõna rahvapärasuse üle on raske otsustada. Hup. paks, paksuste. W. paksustik (paksik, paksundik) 'Dickicht'.

palavaste 'palavalt'; I, 217: "Pääval palju viisisida,/ Mitmel kombel muudemisi; Palavaste paistab pääva,/ Heledaste heidab ilma.". eP sõna, esineb järgmiselt: Mus, Muh palavasti, Mar palavaste, Juu palavaste (mujal palavalt). Kp. värsside eeskujuna on kasutatud rahvalaulu EV 3 A, v. 26-28: "Päval palju visisida:/ Pallavaste paistab päva,/ Helledaste heidab ilma;". palavaste esineb ka rahvalaulus Beitr. XVIII, 106: "Külla kok, ja rasva mok!/ Ärra nülli kibbedaste,/ Ärra paista palla-vaste!". Hup. pallavalt. W-s puuduvad nii palavaste kui ka palavalt.

pealus vt. päälus

pehmima 'pehmitama' (Kp. 1961); VI, 185: "Pehmitie, pinnitie,/ Pehmitie tule paistel,/ Pinnitie peenemaksa,/ Tautie tugevamaks,.". Kr. tuletis adjektiivist pehme või veelgi tõenäolisemalt verbist pehmitama, mis esineb varasemas kirjakeeles (Beitr. IX, lk. 76) ja murretes

(Iis, Kod, Har, Vas, Se, Lut). Kp-s esineb pehmima paralleelselt verbiga pehmitama, esimene neist siinult käsitletaval juhtumil ja ainult vormis pehmitie, nii et võib isegi kahtlusi tekkida sõna algvormi suhtes: pole täiesti võimatu, et Kr. ka sel juhul pidas algvormiks kuju pehmitama. W-s on mitmeid selletüvelisi tuletisi, nagu pehmema, pehmendama, pehmestämä, pehmetama, pehmitama, pehmitalema, kusjuures pehmema, pehmetämä ja pehmestämä on esitatud tähenduses 'weich werden', ülejäänud tähenduses 'erweichen, gelinde, weich machen', aga ka intransitiivsetena 'weich, gelind werden'. pehmima puudub W-st.

peitelik 'varjav, peitev'; VI, 125: "Kena oru keskeella, / Peitelikus puie varjus / Seisab kõrge mäe ääres, / Kalju kuristiku koopas / Kuulsa Soome sepa koda.". Kr. lik-lii tega tuletatud adjektiiv verbi peitma (Hup. peitma) tüvest, siin kasutatud sisekaota kujul. Ühel korral, nimelt Si, 98 kasutab Kr. sõna peitelik ka tähenduses 'peidetud': "Poeg! kas tunned pilve põues / Sala peiteliku sisu?". W. esitab adjektiivi peitlik kui rahva keelesõna, sisekaota kuju peitelik märgendiga pt. 'verborgen, heimlich'. Kuivõrd murdekartoteegis andmed sõna peitlik kohta puuduvad, ei ole võimalik määrata levilat, ka jääb murdepäritolu üldse teatava kahtluse alla.

peitevala 'peitu' (Kp. 1961); XX, 57: "Viigem vara varjuurka / Põrmu põue peitevala, / Kust ei varas kápamaie / Ega röövel riisumaie.". Kr. la-liitega tuletatud adverb verbi peitma (Hup. peitma) y-partitsiibist. (Samas tähenduses kasutab Kr. teisigi sõnu samast tüvest, nagu peitevale - vt. eri sõnaartiklit). W-s peitevala puudub.

peitevale 'peitu' (Kp. 1961); Si, 240: "Muru õlma, mulla rüppe, / Põrmu põue peitevale / Maeti meie mälestused, / Muiste põlve pärandused, ". Kr. le-liitega tuletatud ad-

verb verbi peitma (Hup. peitma) v-partitsiibist (vt. ka peitevala). W-s puudub.

peitus 'peitmine, peide, peit'; XX, 621: "Peidupaika leida-nema:/ Kuhu kuuskede varjula,/ Pädajate peitusela/ Korjukesta kohendelles;". Sõna esineb eeposes ainult kahes vormis - peitusela, nagu juba esitatud näites ja peitusele, nagu VI, 783: "Kattab kuu ja kattab pääva,/ Varjab tähte valgustamas,/ Mattab maa mustakarva/ Pimeduse peitusele.". Tegemist näib olevat rahvalaulusõnaga, sest F 63, M 4:3, lk. 2, v. 71 on järgmine: "Pimeduse peitoselle/ Söönud susi suure ärja". (Võiks oletada, et vorm peitusele vastab allatiivile, peitusela adessiivile. Hõlgides nende sõnade tähendust eri kasutamisuhtudel, selgub siiski, et niisugust tähenduslikku vahet ei ole Kr. arvestanud. Näiteks leiame XIV, 852 värsid "Vaus siis veel mitu vaksa,/ Kahaneles küündra kaupa,/ Sulas siis kui rabasoose/ Põrmu põue peitusela,", kus vorm peitusela vastab küsimusele kuhu?). W. peitus 'Verstecken, Versteck'.

perekaste 'perekalt' (Kp. 1961); XIV, 366: "Seal peab varjulist valda,/ Kneuliste külasida/ Perekaste pesitama.". Kr. ste-liitega tuletatud adverb adjektiivist perekas, mis esineb murdes Kuu, Lüg, Vai, Jäm, Khk, VII, Mär, Kse, Tõs, VJg, Trm, KJn, Trv, San, Puh ja ka varasemas kirjakeeles - Beitr. XX, lk. 70. W-s perekaste puudub.

pesakaste 'suurel hulgal, suurte rühmadena (pesakondadena); XVII, 17: "Rahvast nähti rohkeeste,/ Peresida pesakaste/ Varjupaika veeremaie:". Selle Kr. tuletise aluseks on substantiiv pesa (Hup. pessa), millest oletatava kas-sufiksilise adjektiivi pesakas kaudu on ste-liite abil saadud adverb. W-st leiame selle sõna veidi muudetud fonetilisel kujul - pesakeste 'zahlreich, haufenweise' märgendiga pt. Sama sõna, samuti viitega luulekeelele on ste-liiteliste adverbide näitena esitatud ka Wiedemanni (1875:306) grammatikas.

pesimine 'pesitsemine, pesitsus' (Kp. 1961); X, 135: "Raba ääres rändasite,/ Kus veel kummalgi ei kodu,/ Pärís pesimise paika:". See on teonimi rahvalaulus F 63, M 3:1, 21, v. 7 esinevast verbist pesima: "Ehk on sittikad seessa/ Konnad kopsu keskeella/ Põrnikad põrnas pessimas". Hup. pessitama. W-s on mitmeid variante sellest verbist: pesima, pesitama, pesändämä, pesitsema 'nisten, ein Nest machen'.

petisline 'petis'; XX, 671: "Kalevide kange poega/ Kena kõnet kuulanessa/ Pööras silmad jõe poole,/ Laskis lauged laenetele,/ Selga pettisliste poole - / Ega sahkand sõnakesta.". Kr. line-liiteline tuletis substantiivist petis (Hup. pettis). line-liite lisamine ei ole aluseks oleva sõna tähendust märgatavalt muutnud. W-s puudub.

pett 'pettus' (Kp. 1961); VI, 509: "Võlg on vanast võõra oma,/ Laenust ei saa suka laba,/ Petust kinda põialta;". Andmed niisuguse sõna esinemise kohta varasemas kirjakeeles puuduvad, samuti ei ole teda registreeritud murdekartoteegi jaoks. W. esitab sõna pett 'Betrug, Täuschung, Verstecken' kui tavalise rahvakeelesõna. Vaevalt saabki siin juttu olla Kr. osast selle sõna loomisel, sest otsesed vasted esinevad ka sugulaskeeltes (Alvre 1970: 349). Sõna murdelises päritolus ei ole seega põhjust kahelda, kuid puuduvad andmed ka tema levila märkimiseks.

pigistus; Si, 162: "Nende piina pigistused,/ Nende vaeva väsimused;"; XII, 19: "Nägid jahi näpistusel,/ Surmapiina piigistusel". Murdesõna, kasutusel eR ja eP alal kujul pigistus Jäm, Kse, Tõs, Koe, Plt, kujul piigistus Jõe, VNg, Iis, Vai, Muh, Khk, VJg, Sim, Kod. Sõna pigistus kohtame ka laulus MML 20, v. 3: "Piinaja pigistust,/ Närija näpistust:". Hup. pikistama 'klemmen. drücken', pikkistama 'kneipen, drücken'. W. pigistus.

pihulane 'kihulane'; Si, 74: Õhul helid õrnad healed,/ Panid parmu põrisema,/ Pihulase pirisema,/ Verevenna virisema,/ Sitika sirisemaie.". Murdesõna, märgitud küll ai-

nult Muh. Samad Kp. värsid leiame pseudorahvalaulust (Kreutzwald 1961:75) F 63, M 3:1, 299, v. 16-19: "Paniid parmu porisema/ Pihulase pirisema/ Verevenna virisema/ Sitika sirisemaie." W. pihulane = kihulane.

piigistus vt. pigistus

piinatus 'piin, piinamine'; XV, 403: "Pikalisel piinatusel/ Pidi neitsi närtsimaie.". piinatus esineb laulus F 63, M 3:1, 266, v. 7: "Valokesta vaigistama,/ Piinatusi puistamaie,/ Kibbedusi kautamaie.". Hup. pinama, pinatama, pinaja, pinaminne. W. piinatus 'Quälen, Qual, Pein, Marter!.

piirus 'piirkond' (Kp. 1961); XVI, 245: "Sest et ilma otsa ligi/-Põhjanaela piirusela/ Viirmaliste vehklemine, ". Kr. tus-liiteline tuletis sõnast piir või piirama (Hup. piir, pirama). W-s on piirus tähenduses 'Zeichen', siin esinevas tähenduses puudub.

pikaliste 'pikali; pikaajaliselt'; VI, 41: "Kalevide kallim poega/ Langes laia kuuse alla/ Pikaliste muru peale/ Pahatueul paeatelles:". Nähtavasti on tuletis loodud adverbist pikali, mida ste-liite abil ühe silbi võrra pikemaks on muudetud. Sel puhul on tähele panemata jäänud, et keeles juba esines sõna pikaliste (Hup. pitkaliste, pitkamissi, pitkamiste 'langsam'), mis on tuletatud omadussõnast pikaline 'aeglane, aeglase liikumisega, pikatoimeline'. Tuletis, mis on loodud ainult selleks, et saada värsimõõtu sobivat neljasilbilist sõna, on sattunud vastuollu rahvakeelega. (Omadussõna pikaline on Kr. küll kasutanud ainult tähenduses 'pikaajaline, kauakestev', näit. XV, 403: "Pikalisel piinatusel/ Pidi neitsi närtsimaie.". Seega ei tundnud Kr. nähtavasti selle adjektiivivi rahvakeelset tähendust. Kuid ka sellest omadussõnast ei saanud tuletada adverbist pikaliste siin esinevas tähenduses 'pikali').

Adverb pikaliste esineb Kp-s veel XIII, 147: "Kae-tisrohu kammitsusel/ Viibisid sa, vennikne,/ Pikaliste

puhkamaie,/ Magasid seitse nädalat,/ Enne kui unest ärkasid.". Selles kontekstis näib pikaliste kandvat tähendust 'pikaks ajaks, kauaks' ja on ilmselt ste-tuletis adjektiivist pikaline selles tähenduses, nagu teda kasutab Kr. ('pikaajaline, kauakestev'). W-st leiame pitkaliste pt. = pitkaldi 'der Länge nach, lang hingestreckt, mit der Zeit' 3. trükis; 1. trükis pitkaliste pt. = pitkali.

pikemalt 'lõpuks, lõppeks' (Kp. 1961); V, 321: "Kalevi poeg, kangelane,/ Mõtles mõtteid mitmeessa:/ Kuida röövli radasida,/ Armsa eide jälgesida/ Pikemalt saaks leidamaie?/ Kuda eite varga küüsisit/ Hõlpsamalt saaks peastemaie?". Sõna on tuntud rahvakeeles, kuid mitte niisuguses tähenduses. Murrakuti on sellel sõnal küll mitmeid tähendusvarjundeid, millest kõige üldisemad näivad olevat 'kauem' (näit. Tõs ma i vei enam pikkemält õdatta) ja 'rohkem' (näit. Juu mā pikkemalt ei tēa kōa/ mis asja sīs sēāl meēstetti). Peale selle leiame tähendused 'aeglasemalt' (näit. Ris tiē pikkemalt; KJn tī pikkemält/ ärā ni rappakkasti tī) ning 'suurema ulatusega' (näit. Tõs. panē lehM pikkemält kinni). Nagu selgub, ei sobi neist ükski kokku vastava sõna tähendusega eespool esitatud Kp. värssides. Niisuguses võib-olla ebamääraseski tähenduses esineb adverb pikemalt Kp-s ka ainult vaa-deldaval juhtumil. 19 korda leiame teda aga murretes ja ka varasemas kirjakeeles tuntud tähenduses 'rohkem, kauemini', näit. I, 325: "Leske mõistis, kostis vasta:/ "Ehk tahad, marjuke, magada,/ Puhku pikemalt puhata?" või XII, 728: "Sild ei jõudnud laentesõudu,/ Poolik töö ei tuuletuisku/ Pikemalt vasta pidada;/ Langes laia laenetes-se,". W-s on adverb pikemalt 'endlich' esitatud märgendiga pt., sama näite leiame Wiedemanni (1875:281) grammatikas.

pikil 'pikuti' (Kp. 1961); XIII, 13: "Laulin, et kaljud kar-gasid,/ Metsad mütates mürasid,/ Mere laened lõhkenesid,/

Pilved pikil kärisesid,/ Tuule kohin healta kokkus!". Kr. 1-liiteline tuletis adjektiivist pikk (Hup. pik) või adverbist piki. Varasem kirjakeel tunneb samas tähenduses mitmeid murdeti varieeruvaid adverbe. Hupel esitab näiteks pikkuti, pikketi, pikkute. Kp-s kohtame samas tähenduses ka adverbe pikite ja pikutie. Vormilt langeb sõna pikil kokku i-mitmuse adessiiviga adjektiivist pikk, nii nagu seda ongi eeposes kasutatud 5 juhul (II, 132; XVIII, 822; XIX, 356; XIX, 823; XX, 933). Kahel esinemisjuhul on sõna pikil tähendus Kp-s ebamäärane. II, 214 on ta järgmises kontekstis: "Kui sai asju kuulutanud/ Riigi pärimise pärast,/ Langes Kalevide taati/ Pikil voodil põdemaie,/ Ala süngil loksumaie,". Ebaselgeks jääb sõna pikil ka XX, 190: "Sarvehüüdja heale elkis/ Kaugel Viru raeadele,/ Kostis Järva-, Arjumaale,/ Lääne laia luhadele/ Pärnu pärnade vahele:/ Heale elkis Alutaha,/ Tungis taha Tartu raea/ Pikil Pihkva piiridele.". W-s vorm pikil puudub.

pikila 'pikalt (?)', pikuti (?)! (Kp. 1961); III, 637: "Kuhu kutsu kostalekse,/ Senna metsa murdanesse,/ Kuhu helki lendanesse,/ Pilved pikila lõhkevad.". Niisama ebamäärane kui esitatud värssides on selle sõna tähendus ka XIX, 866: "Tule, tui, mull' omaksa'/ Meil on igapääv pühapääv,/ Pidud pikila aasta." (Kp. 1961 annab siin seletuse 'läbi aasta'). Tuletise aluseks on kas adjektiiv pikk või mõni foneetiline variant adverbist pikuti (Hup. pik, pikkuti, pikketi, pikkute). Tuletamise täpsemat kulgu on raske selgitada. Täpselt sama vormi kohtame IV, 619 ja 735, kus ta esineb allatiivina omadussõnast pikk (IV, 619: "Panni kingad - kivi peale,/ Paatrid pikila paeula,/ Siidi linnid liiva peale,/ Sõrmused sõmera peale:". W-s puudub. Kreutzwaldil (1854: 23) "Ilma pikila piinata,".

pikila 'läbi' (Kp. 1961), 'kestel'; XIX, 866: "Meil on igapääv pühapääv,/ Pidud pikila aasta.". Kp. värsid on nähtavasti pärit Kr. poolt rahvaehtsate laulude ja lau-

lumotiivide liitmise ning ümbertöötlemise alusel loodud laulust (Pino 1963:237) MML 6, v. 64-65: "Meil on iga-pääv püha pää,/ Pidud pikkila aasta." (Sõna pikila on Kr. Kp-s kasutanud veel teises, vaadeldavast hoopis erinevas tähenduses - vt. eri sõnaartiklit. Kreutzwaldi (1854:23) poeemist "Sõda" leiame sõna pikila veel kolmandas tähenduses - 'pikaldane': "Ilma pikila piinata,". On ilmne, et Kr-l enesel ei ole selge olnud, missugune võiks olla selle sõna tõeline tähendus.) W-s puudub.

pild 'rusu, puru, kild' (Kp. 1961); XIII, 79: "Viimist rüpe-täiet vies/ Kautas õlmast kogemata/ Paari pihutäie pil-lu;"; XV, 881: "Lõhkusivad ukse lukud/ Puistsid piidad pildudeksa,". Sõna päritolu ei ole õnnestunud selgita-da. Kr-le ei ole üldiselt omane täiesti uute tüvede loo-mine, kuid vaadeldava kohta ei ole andmeid ei varase-mast kirjasõnast, murretest ega ka rahvalaulude keelest. Kas on mõeldav, et ainult täieliku alliteratsiooni saa-vutamiseks on asendatud esimene täht sõnas kild? W. pild pt. 'Trümmer'.

pilgatus 'pilge' (Kp. 1961); XIX, 563: "Kuulsin neid'de nal-jatusi,/ Naljatusi, kurvastusi,/ Kähärpäie pilgatusi,/ Koogalaste kiljatusi:". Kp. värsid esinevad luuletuses MML 5 B, v. 68-71: "Kuulsin neidu naljatusi,/ Naljatu-si, kurvastusi,/ Kähärpäie pilgatusi,/ Koogalaste kil-jatusi:". Laul, millest eelnevad värsid on võetud, väi-detakse olevat tervenisti Kr. looming (Annist 1961:497). Järelikult on tõenäoline, et ka sõna pilgatus on Kr. tus-liiteline tuletis verbitüvest pilkama (Hup. pilkama 'heucheln'). Kp-s esineb pilgatus ainult üks kord, sel-le kõrval pilge kolm korda (vt. eri sõnaartiklit). W. pilgatus (pilgut) 'Blinzeln, Spott, Neckerei'.

pilge; X, 200: "Kavalaste küsimaie,/ Pilkes otsust pärimaie:". Murdesõna, mille levila täpsemaks piiritlemiseks puudu-vad andmed: märgitud Kuu, Iis, Khk, VII, Mär, Kse, Tõs, Krk, Har. Hup. pilkama. W. pilk (od. pilge?), gen. pil-

ge 'in einigen Formen gebraucht, als pilgel pt. spöttisch', pilges inimene 'ein spöttischer Mensch'.

pilgel 'pilkel, pilgates' (Kp. 1961); VI, 340: "Soome seppa sahkamaie,/ Pilgel nõnda paeatama:/ "Oota, oota, poisikene,/ Anna aega, vennikene!". Substantiivist pilge kohtame eeposes kolme vormi, mida on kasutatud tähenduses 'pilgates': pilgel, pilkel ja pilkes. Neist kahete viimast võib lugeda vastavalt adessiivi ja inessiivi vormiks. Ebaselgem on olukord vaadeldava vormiga pilgel, mida nähtavasti tuleb pidada substantiivist pilge 1-liitega tuletatud adverbiks. Teisest küljest küll, arvestades Kr. ebajärjekindlust vormide kasutamisel, võib siin olla tegemist ka adessiiviga, kusjuures tüvi on juhuslikult nõrgas astmes. (Samas tähenduses esinevad Kp-s veel pilgeliste ja pilkamiste - vt. eri sõnaartikleid). W. pilgel pt. 'spöttisch'.

pilgeliste 'silmi pilgutades; pilkeliselt' (Kp. 1961); VI, 209: "Vahtis vöörast alta kulmu,/ Pilu silmal pilgeliste,/ Vahtis otsast varbadani,/ Kuklast jala kanda-dani.". Siin on sõna pilgeliste kasutatud tähenduses 'silmi pilgutades', seega peaks ta olema tuletis verbist pilgutama (Hup. pilgutama). XIV, 713 aga leiame sama sõna tähenduses 'pilkeliselt, pilgates': "Sarvik taati sõnaldama,/ Pilgeliste paeatama:/ "Kes sind võrku, vennikene,/ Lingu viinud, linnukene?". Samas tähenduses esineb pilgeliste ka XIX, 411. Sel puhul on tegemist tuletisega kas verbist pilkama (Hup. pilkama) või substantiivist pilge (vt. eri sõnaartiklit). W-s pilgeliste pt. 'mit den Augen blinzeln, spöttisch'. Ka grammatikas esitab Wiedemann (1875:307) näite pilgeliste kui luulesõna, kusjuures tähendust ei ole märgitud.

pilkamiste 'pilgates, pilkamisi'; X, 588: "Kalevide kange poega/ Pilkamiste paeatama:/ "Kasva veel mul, kullakene,/ Veni, armas vennikene.". eL murdesõna. Küllaltki

laial alal kasutatakse selles tähenduses adverbi pilkamisi (märgitud Khk, Kse, Tõs, Tor, JMd, KJn, Trv, San). Niisugusel kujul nagu Kp-s on ta kirja pandud ainult Hls, kuid tõenäoliselt on levila eL alal laiem. Hup. pilkama. W. esitab pilkamiste kui luulekeelevariandi adverbile pilkamisi.

pilkus 'pilge'; XX, 787: "Kalevide kange poega/ Pilkusela paeatama:". eR sõna, märgitud Lüg tine/ sie juo pilkusse senà (kui öeldakse inimese kohta). Hup. pilkama. pilkus esineb selles tähenduses Kreutzwaldil veel teisteski teostes (vt. 1853:11 ja 1861^a:3). W. tunneb seda sõna kolmes eri tähenduses, nende seas ka 'Spott'. (Kp-s esineb pilkus veel teiseski tähenduses - vt. eri sõnaartiklit).

pilkus 'pilkane' (Kp. 1961); VI, 250: "Sea kaup ei kotis sünni,/ Mõrsja kaup ei ukse tagant/ Pilkus pimeduse peidust". Käesoleval juhul võib olla tegemist rahvalaulusõnaga, sest F 63, M 4:20, 46, v. 19 esineb sõna pilkusella, mille täpset tähendust on raske kindlaks määrata. On võimalik, et see on lähedane Kp-s kasutatud sõna tähendusele: "Udo pakso õlma alla,/ Koido piire pilkusella:/ Seal ma lugu lõksotelli.". Murdes esineb sõna pilkus tähendustes 'kohe, ruttu, silmapilk' ja 'pilkamine, pilge' (viimane esineb ka Kp-s - vt. eri sõnaartiklit). W. pilkus-pimedus 'võllige Blindheit oder Dunkelheit'.

pilluma(ie) 'kogemata kukkuma'; VIII, 367: "Tuule kiirul lendas kivi/ Kõrgemale, kaugemale,/ Sealap vaarus van-kumaie,/ Maa poole pillumaie,/ Kukkus järve kalda ääre,", eL sõna, selles tähenduses registreeritud Se. Hup. esitab sõnaühendi pilluma laiale 'zerstreuen'. W. pilluma (pilduma) 'ausfliessen, verschüttet, verstreut werden'.

piluliste 'piluline, piluliseks (?)'; XVI, 344: "Ükskord, ükskord tehti taevas,/ Tehti taevas targaliste,/ Täh-

tedega täpiliste,/ Pilvetega piluliste.". Sõna piluliste kohta on raske anda vaieldamatut seletust, sest nii, nagu ei ole päris selge tema tähendus esitatud värssides, ei ole selge ka esinev vorm ega selle tekkimine. Kõige tõenäolisemana tundub, et siin on tegemist steliitelise adverbiga, mille Kr. on tuletanud adjektiivist piluline. (On aga võimalik, et piluliste on ise adjektiiv mitmuse genitiivis. Lauseliikmena on tal sel juhul põhisõna järel asetsev täiend ja ei kuuluks omaette sõnana üldse käsitlemisele.) Näitena esitatud Kp. värssid on loodud pseudorahvalaulu (Pino 1963:226) MML 2 A, v. 15-16 eeskujul: "Tähtetega täpilista,/ Pilulista pilvetega.". W. märgib piluliste esimese tähendusena 'gehöhlert, blinzelnd', teiseks aga märgendiga pt. küsimärgiliselt 'wolzig', viidates teosele MML.

pilutama 'hetkeks silmi sulgema, magama' (Kp. 1961); Si, 48: "Mis kui koidul kiirutelles,/ Pääva piiril' pilutatud/ Usin unenägu kaub;". eP sõna, esineb märgitud tähenduses Muh, Tõs, Hää, Juu, Trm, Plt, Trv. Näitena esitatud Kp. värsside põhjal on raske määrata verbi pilutama täpset tähendust. On võimalik, et ta tähendab siin 'läbi vaatama, luurama', millisel juhul võiksime teda lugeda varasemas kirjakeeles kasutatud sõnaks, sest Hup. on pillutama (ärä) ühe tähendusena märkinud 'lauern, wurch gucken'. W. esitab pilutama murdesõnana paljudes näides ja mitmes tähenduses.

pilvendela 'pilvedena, pilve kombel' (Kp. 1961); XVII, 45: "Viru randa veerenessa/ Soalaisi sadandela,/ Tapejaida tuhandela,/ Piinajaida pilvendela,/ Keda kaugelt toonud tuuled,.". Kr. ndela-liiteline tuletis substantiivist pily (Hup. pily). ndela-liite päritolust vt. sõnaartiklist kohundela. W-s pilvendela puudub.

pimendama 'pimedaks tegema; pimenema, pimedaks muutuma'; XVIII, 86: "Paksud pilved pimendasid/ Suitsul silma vaatamise/ Koopa kurku koledaste."; V, 556: "Kuulsin Kõuu kärgata-

ma, / Äikest kurjast' ähvardama; / Taeva taadi tulukene / Pani silmad pimendama, ". Murdekartoteek annab niisuguse verbi esinemise kohta ainult kaks teadet, needki hilised: Khk me aksimə tuBə pimenDəp ja Muh juBə akka pimenDama, seega siis kumbki erinevas tähenduses nagu Kp-s. Muhu näidet võiks vaadelda kui aegade jooksul sisuliselt impersonaalseks muutunud lauset. Har ja Mõniste tunnevad veel substantiivi pūmenDūs, mis võiks olla tuletis vaadeldavast verbist (näide: pāvāvaruttus leije pūmenDūzega kiik mā ja ilma). Et murdenäited on hilise päritoluga, jääb kaheldavaks, kas Kr. võis seda sõna kasutada murde eeskujul. Niisama hästi on võimalik, et pimendama on Kr. tuletis adjektiivist pime, sest nda-liitelisi verbe on Kr. loonud rohkesti (vt. näit. sõnaartikleid kaevandama, koormandama, kuivendama, kumendama, laiendama, ormandama, raugendama, sam-mundama, tumendama, tõtendama, vallandama). W. annab nii transitiivsete kui ka intransitiivsetena rea variante sellest verbist: pimendama, pimetama, pimedama, pi-mestama, pimistama.

pinnitama 'õhemaks taguma'; VI, 404: "Teravamaks teritanud, / Peenemaksa pinnitanud, ". eP sõna, märgitud Jām, Khk, Tor. Teistes murrakutes ja vanemas kirjakeeles kasutatakse selles tähenduses verbi pinnima (Beitr. IX, lk. 78). Ka Kp-s kohtame pinnitama ainult märgitud üksikjuhtumil, pinnima aga 5 korda. (Võib oletada, et pinnitama ei olnudki Kr-le murdesõnana tuntud, vaid et ta lisas ta-sufiksi lihtsalt sõna pikendamiseks ühe silbi võrra. Sellelaadilisi näiteid Kr. sõnaloomingust on mitmeid). W-s on pinnitama piiravate märgenditeta, lisatud on mitmeid sõnaühendinäiteid.

pisukeste 'natukeseks' (Kp. 1961); XV, 286: "Istus maha muru peale / Pisukeste puhkamaie, ". Peaaegu samas tähenduses esineb pisukeste rahvalaulus F 63, M 4:1, lk. 49, v. 5: "Kasva lasta kangemasta, / Pissokeste pikkemasta, / Rasokeste raskemasta, / Tangokese targemasta, / Õlle korre

kõrgemasta". Adverbi pisukeste aluseks on adjektiiv pisukene, mida tuntakse tähenduses 'natukene' San, Rõu, Se ja Lut. Hup. pissoke, pissokenne 'klein', pissokeselt 'von klein, von Jugend an'. W-s pisukeste puudub.

poegetama 'sünnitama (loomade kohta)' (Kp. 1961); XIV, 343: "Kas teda karu poegetanud, / Hunt metsas imetanud, / Karjamaa märgitanud, / Kitse kätkis kiigutanud:". Selles tähenduses tunneb varasem kirjakeel verbe poegema, poegma ja ka poegima (Hup.). Murretes on kõige üldisemalt levinud foneetiline kuju poegima. Kr. on käesoleval juhul lisanud tarbetu sufiksi -ta-. W. esitab võrdväärsena ilma märgenditeta poegema, poegetama, poegima.

poogaline 'poogeline, pookadega kaunistatud; triibuline, poordiline' (Kp. 1961); XIV, 215: "Siin nad hellad ehitavad, / Piiduriideid palmitavad, / Panevad sini sidilista, / Poogalista punasida, / Roomakarva loogelista:". Rahvalauludes esineb sama sõna samas ühenduses veidi teisel kujul - poogaliste, näit. MML 2 B, v. 6: "Sambla karva sarmetida, / Poogaliste punesiida, / Kulla kirja kollasiida", F 63, M 4:14, 2, v. 4: "Sealt neid siidi sinisie, / Poogaliste punesie / Taeva veerde värvitie / Ilma kaarde kirjatia.". Muu murrakus on märgitud sõna poogeline esinemist. Adjektiiv poogaline aluseks olev substantiiv pook on tuntud niihästi varasemas kirjakeeles (Hup. pook 'bunte wollene Borte oder der schmale Besatz auf schwarzen Unterröcken') kui ka murdes (Jäm, Jaa, Muh, Rei, Vig, Mih, PJg, Hää, Saa, Lai, Trv, Hls, Krk, Vas). W-s on adjektiivid poogaline ja poogeline märgendiga pt, ilma pii-ravate märgenditeta on selles tähenduses poogiline 'bortig, streifig'.

poolekene 'abikaasa(kene)'; VII, 125: "Tõusvad teile poolekese-d, / Kasvavad teil kaasakesed, / Kuhu teil õnned osanud, / Kuhu teil jaud jaetud:". Esitatud värsid on loodud rahvalaulu Lt. 14, v. 15-18 eeskujul: "Tõuseb teine polekene, / Kasvab sulle kasakene, / Kuhhu so õnne ossanud, / Kuh-

hu so jaggo jaetud." W-s on poolekene märgitud sõna pool deminutiivina, kusjuures sõnaartiklis pool on sõnaühend teine pool 'Ehehälfte'.

poolil 'pooliti' (Kp. 1961); VI, 574: "Ölut oli hullamaies,/ Mödu murul möllamaies:/ Naised tantsisid tanuta,/ Mehed mütsita mügasid,/ Poisid poolil püksata,/ Neiud nelja tõllakille,". Tuletis numeraalist pool. Kp. värsid on pärit rahvalaulust, mis on avaldatud Beitr. VII, lk. 80: "Mehhed mütsata müggasid,/ Naesed tantsisid tanotagi,/ Poisid pole põlvilagi,/ Neiud nelja tollakille,/ Hüppakille, käppakille." (Samast numeraalist on samas tähenduses kasutatud veel teist adverbiaalset tuletist poolilt - vt. eri sõnaartiklit). W. poolel, poolil 'zur Hälfte' nagu rahvakeelesõna.

poolilt 'poole võrra, pooliti, ligikaudu'; XII, 24: "Siisap võib ehk, vennikene,/ Mõttes meeletuletada,/ Võid ehk lugu veerandila,/ Asja poolilt arvadella:". Kr. lt-tuletis numeraalist pool. On siiski võimalik, et see on foneetiline variant rahvakeeles ja varasemas kirjakeeles tuntud sõnadest, nagu Hup. polilde, murdeti pooleldi, poolilde, poolelde. Samas tähenduses kasutab Kr. samast tüvest tuletatud sõna poolil (vt. eri sõnaartiklit). W-s on registreeritud rohkesti variante sellest adverbist - pooliti, pooli, poolilde, poolitu, pooleti, poolesti, pooldit, poolel, poolil 'zur Hälfte', puudub poolilt.

poort 'peenike (hõbetatud) traadist kootud pilu ehk pits (Kp. 1961); XIV, 261: "Tuba oli poordist tehtud,/ Kenast poordist kambrikene,". eR ja eP sõna, tähenduses 'äär, äärekaunistus' Kuu, Krj, Mar, Vig, Kir, Aud, Ris, Koe, Sim (porde või porte esineb samas tähenduses VNg, Plt, KJn, Hls, Har). See eeposes nii sageli kasutatud sõna (lihtsõnana 21 korda, liitsõnades ja tuletistes 8 korda) on tuntud ka rahvalauludes, näit. MML 5A, v. 83: "Kesse kuulis neio kisa,/ Poordi päie pajatusi?", sa-

mati P 63, M 4:1, lk. 13, v. 9: "Põl on poortita ees,/ Taõno pääs litterita;". W. poort pt. 'Spitze, Borte, Tresse.

puhin 'vuhin, kohin'; VI, 150: "Puutus lõõtsumise puhin,/ Vasarate raske värin/ Alasilta kõlksutelles/ Kaugelt Kalevide kõrva.". Murdesõna, registreeritud küll ainult Trm, kuid arvestades onomatopoeetilis-deskriptiivsete sõnade rohkest ning mitmekesisust eesti keeles, võib oletada, et niisugune sõna on kasutusel olnud laiemalt. Vähemalt mõistetatav peaks ta olema kõigil murdealadel. W. puhin 'Blasen, Sausen, Brausen'.

puhkede 'puhkides' (Kp. 1961); II, 545: "Tusad tulid tagasie,/ Tusad tulid eide tungi,/ Valud vaese lese peale,/ Tulid tusale tubaje,/ Oigadele ahju ette,/ Puhkedele parsidele.". Tuletis onomatopoeetilis-deskriptiivsest verbist puhkema, tänapäevasel kujul puhkima. On võimalik selle sõna päritolu rahvalaulu keelest, nagu viidatakse Kp. 1961-s, kuid Kr. käsutuses olnud rahvalauludest ei ole õnnestunud niisugust sõna leida. Üldisemalt tuntakse aluseks olevat verbi i-tüvelisena, nagu teda Kp-s on kasutatud ainult üks kord (XI, 373), e-tüvelisest kujust kohtame aga lisaks vaadeldavale veel vormi puhkedes (Vt. eri sõnaartiklit puhkema). W-s puhkedele puudub.

puhkema 'puhkima' (Kp. 1961); I, 232: "Pääv läks puhkedes koduje,/ Paistis minnes põua palgel,/ Kõrvetuse kurjuselsa.". Hup. esitab verbi puhkema i-tüvelisena - puhkima - on see sõna murretes täiesti tuntud, kuid e-tüvelisena esineb hoopis teises tähenduses. Kp-s kasutatakse e-tüvelist verbi puhkema vormides puhkedes ja puhkedele (vt. eri sõnaartiklit) paralleelselt i-tüvelise kujuga puhkima (viimane esineb küll ainult üks kord - XI, 373). e-tüvelise kuju ebaõigele kasutamisele on tähelepanu juhtinud J. V. Veski (1918/9^a:172), vastete puudumist rahvakeeles märgib J. Peegel (1963: 88). Ka W. tunneb selles tähenduses i-tüvelist verbi

puhkima ja konsonanttüvelist puhkma: puhkema on siin esitatud niisuguses tähenduses, nagu ta esineb rahvakeeleski - 'bersten, aufbrechen, sich öffnen, hervorbrechen'. (Selles rahvakeelepärases tähenduses esineb teonimi puhkemine Kp-s IX, 539.)

puhmendus 'pohmelus' (Kp. 1961); XIX, 935: "Lustipidu puhmendusel/ Kalevi poeg paeatama:". Ei ole õnnestunud selgitada, missugune tüvi on olnud tuletise aluseks või missugune sõna otseseks eeskujuks. W. puhmendus pt. = pohmilus.

puhul '(ühe)korraga' (Kp. 1961); XII, 748: "Mis ta sõrmil mättaale,/ Puhul paiskas kalda peale:/ Sest sai kolme mehe koorma,/ Neljal naisel kandanessa,/ Viel vedu venitada,". Tõenäoliselt on tegemist Kr. 1-liite ahil tuletatud adverbiga substantiivist puhk (Hup. puhk 'Mal, einmal'). W-s on puhul esitatud substantiivi puhk vormina.

puiskama 'puistama, poetama'; Si, 307: "Mis mull' puiskand pihlakasta,/ Tulnud teised toomingasta,". Rahvalaulu sõna, esineb F 63, M 4:1, v. 150: "Kiskusin kässud kukkurista/ Vannema kässud vammuksesta/ Puiskasin põhjato meressa,/ Iaente lango laiema.". puiskama esineb Kp-s ainult vaadeldaval üksikjuhtumil, mis tundub eriti juhuslik selle tõttu, et 49 korda kohtame siin samas tähenduses juba varasemas kirjakeeles üldkasutatavat verbi puistama. Kindlasti tuleks t asendumist k-ga pida da lihtsalt trükiveaks, nagu on märgitudki Kp. 1961 lk. 78. Kahtlusi tekitab ainult asjaolu, et täpselt samasugune vorm esineb näitena toodud laulus. Infinitiivile puiskama oleks tagasiviidav veel teinegi Kp-s esinev vorm puisatie. mille leiame XV, 671: "Haigelt õhtu heidetakse,/ Tervelt ülestõusetakse;/ Haigus langes alla söngi,/ Tõbi puisatie põhku.". W-s puiskama puudub.

puistatus 'puistamine (?)' (Kp. 1961); Si, 101: "Pikse väl-

gud, müristused,/ Rõhutavad raheterad,/ Lume paksud puistatused,/ Äikese ähvardused/ Magasivad pilve rümpes,". Kr. tus-liiteline tuletis verbist puistama (Hup. puistama), puistma). W. puistatus 'Ausstreung' ja sõnaühend lume-puistatus pt. 'Schneefall, Schneegestöber'.

puistetsma 'puistama' (Kp. 1961); IX, 922: "Vesi veeretis'vah-tussa,/ Pihu puistetas pilvessa,/ Kalad kadusid kohkessa!". Kp. värsid koos sõnaga puistetas on üle võetud laulust EV 91, v. 153-155: "Vesi veeretis vahtussa,/ Pihu puistetas pilvessa,/ Kalad kadusid kohkessa!" (laulu rahvaehtsus on kahtluse all). puistetama esineb Kp-s kaks korda, üldiselt kasutatakse siin rahvakeeles ja varasemas kirjakeeles tuntud verbi puistama (Hup. puistama, puistma). W-s puistetama puudub.

punaline 'punane'; XVII, 710: "Põlesivad poiste silmad/ Minu palge puna peale,/ Sõstra silma pilke peale,/ Sinilise siidi peale,/ Punalise paela peale,". Adjektiiv punaline võib arvatavasti pidada rahvalaulusõnaks, sest F 63, M 3:1, 236, v. 71 esineb sama sõna: "Meie neio, näggus nirki,/ Palged ehha punalised/ Tuvi südda, tuvi kombed". W. punaline pt. 'röthlich'.

purask 'kurat' (Kp. 1961); X, 281: "Purask kandis teisel päeval/ Koidu piirel juba koorma/ Rootsi vana rublasida,". eL sõna, märgitud Puh, Vön, Ote, Har, Rõu, Plv, Vas. W. purask 'der Teufel'.

purjest 'purjusolekust, pohmelusest'; VII, 142: "Vinged mere tuulekesed/ Peastsid pääda liigu purjest,/ Humala viha hullusest;". eR ja eP sõna, märgitud Lüg, Iis, Mär, HJn, Koe, Trm, Kod, Plt. W. mees od. pea oli purjes 'er war betrunken'.

põgema 'põgenema' (Kp. 1961); XVII, 214: "Kui ta ratsul kihutelles/ Tulisammul tuiskadessa/ Püüdis pakkupõgejaida, / Reduspaika rändajaida/ Valjul käel virutama,". põgema esineb lauludes EV 11, v. 22: "Läksid lango laneessa,/ Põggesid põrmola põlda/ Variko vaggasi kambrehhe." ja P

63, M 3:1, 253, v. 117: "Vaen vei vangi vappereida,/ Pahhemad pakku põggesid,/ Koera-kono langesid.". Kp-s esineb selline lihttüvi ainult üksikjuhtumil ja ka siin tegijanimena. ne-sufiksiga tuletatud tüvi pögenema on eeposes kasutusel 26 korda ning üks kord ka pögenaja. Ainult selle tõttu, et ka rahvalauludes kohtame sama tüve, ei saa tema esinemist eeposes pidada täiesti juhuslikuks nähtuseks. Pealegi tunneb murdekeel sama verbi kujul pagema, seega siis ka ilma ne-sufiksita. Hup. pögggenema. pögema esineb Kreutzwaldil veel teistsaiki teostes (1871:53). W-s on pögema esitatud täiesti võrd-sena verbiga pögenema.

põhjula 'põhja poole' (Kp. 1961); XIX, 514: "Lendas palju, liuges palju,/ Lendas, liuges lõune alla,/ Pööras põigiti põhjula,/ Lendas üle kolme ilma.". Kr. la-liiteline tuletis substantiivi põhi i-mitmuse tüvest. Esitatud Kp. vārsid on üle võetud Kr. loodud (Annist 1961:497) regi-vārsivormis luuletusest MML 5 B, v. 19-22: "Lendas paljo, liuges paljo,/ Lendas, liuges lõune alla,/ Pööras põigite põhjula,/ Lendas üle kolme ilma.". W-s põhjula puudub.

põigelane 'põidlapikkune mees!; VI, 854: "Mehikese kõrgus kandis/ Kahe vaksa vääraliseks,/ Kalevi põigla pikuseks./ Mis seal mehe kaendelassa?/ Kirves mehe kaendelassa./ Taati mehelta küsima,/ Põigelaselt pärimaie:". Kr. lane-liiteline tuletis substantiivist põigel, mida Kr. kasutab järjekindlalt sõna pöial (Hup. peial) asemel (näit. VI, 850). Sõnakuju põigel toetub eR vormidele - VNg pei-Gel: Lüg, Jõh, Iis, Vai peiGal -, mis varasemas kirja-keeles on kasutusel kirjapanduna kujul peigkel (Stahl, 1637). W-s pn põigel märgendiga pt. kui sõna peial sünonüüm, ka põigelane on märgendiga pt.

põiki 'põigiti'; XI, 534: "Rändas läbi rägastikud,/ Piki põiki põosastikud,/ Metsad läbi, mättalikud.". Täpsemalt piiritlematu levilaga murdesõna, märgitud Kuu, Lüg, Khk, Kse, Tõs, Tor, Lai, KJn, Trv, Rāp. Sama sõna kohtame ka

laulus MLL 4, v. 16: "Tüüris laeva laeneid mööda/ Põiki põhja pööri vasto.". Üldisemalt on murdes selles tähenduses kasutusel adverb põigiti, mis esineb ka varasemas kirjakeeles, näit. Hup. poigeti, poigitte, poikiti (sel kujul esineb ta ka Kp-s). W. põigeti, põigi, põigiti, põegeti, puudub põiki.

põlg 'põlgamine, ärapõlgamine'; II, 815: "Tuuslar vandus, tuuletarka,/ Tõutas põlgu tasada:/ "Küllap tasun, eidekene,/ Teisel korral tiutamise,/ Omal ajal põlgamise,". Substantiivi põlg esinemise kohta varasemas kirjakeeles või murretes puuduvad andmed, kuid aluseks olev tüvi esineb verbides ja adjektiivis, nagu Hup. põlgma, põglik, põllastama jt. Kreutzwaldil esineb sama sõna veel varemgi, nimelt 1840:61. W. põlg 'Schmach, Verachtung'.

põrkama 'nihkuma'; II, 408: "Kivi kippas libisema,/ Põrkas hiukse paeladesta,/ Sõlmilsiutud silmuksesta/ Prantsti! jalge ette maha.". Samas tähenduses kohtame verbi põrkama veel XIV, 687: "Kalevide kange poega/ Seisis paigast põrkamata,/ Seisis kui tamme maruda,". Sõna on tuntud niihästi varasemas kirjakeeles kui ka murretes, kuid mitte niisuguses tähenduses. Hup. esitab sõnaartikli põrkama taggasi 'sein Wort brechen', samas esineb põrkuma taggasi 'zurückprallen'. Ka eeposes kohtame põrkama selles või ligikaudu sellises tähenduses ülejäänud kolmel kasutamise juhtumil, näit. I, 423: "Sest et tulesädemeida/ Välkus välja vaagnadesta,/ Kerkis üles kannudesta,/ Põrkas vasta pekerista.". W-st leiame selle verbi muude tähenduste kõrval ka 'schlüpfen', mida võib pidada enam-vähem kokkulangevaks vaadeldaval juhul Kp-s eeinevaga. Selles tähenduses esineb põrkama Kreutzwaldil veel 1848:156-157.

pärganale; I, 399: "Seal tuli teine kosilane,/ Pulma ilu pülli peale/ Teistkord õnne katsumaie/ Tuli päike pärganale/ Viiekümmel hobusel,". Kr. on siin kasutanud värsse rahvalaulust EV 3 C, v. 21-23: "Tulli päva perginalle/

Viekümmene hobbose/ Kuekümmene kutsarilla.", kusjuures vaatluse all olev sõna esineb rahvalaulu-üleskirjutuses veidi erineval kujul Kp. omast. Oma kirjas Neusile selgitab Kreutzwald (1956⁸:28) siin esitatud värssi järgmiselt: "Tulli päeva pärjanella võib tähendada: pärg tuli päikesepaistele, sai nähtavaks; inimest ei võinud sellest kaugusest veel ära tunda, küll aga pärja järgi arvata, et ta tüdruk oli. Või ka sõnasõnaliselt: "Astus ligi päikesepärjas", või: "Päike tuli pärjatatu juurde". A. Annist (1961:439) kommentaaris märgitakse: "Väga segane värss.... Kr-i eeskujuks on olnud värss Knüpferi üleskirjutuses "Tulli päva perginalle", mis on ilmselt mingi moonutus ega esine kuskil mujal. Muis teisendis on tavaliselt "Tuli Päeva poisikene", vahel ka "Päeva poeginensa", s. o. 'päev oma pojaga'. Mitmel pool esineb ka "Päeva sõitis pärlitella" või "pärrreldega" või "pärrlestega".... Igatahes pole päikese pärrjast juttu kuskil rahvaehtsas teisendis, küll aga Salmest kui "pärgapeast". On võimalik, et "pärganale" on tekkinud "pärlite" ja "pärrja" segunemisest." W-s on märgendiga pt. esitatud sõna pärgan, gen. pärgana sünonüümina sõnale pärg; vorm pärganale muidugi puudub.

päälus 'peatsi' (Kp. 1961); II, 598: "Kaks sai päida pääluksele?/ Neli reite voodiesse,". See on rahvalaulusõna, võetud Kp-sse koos värssidega rahvalaulust EV 28, v. 61-62: "Kaks sai peada pealuksse,/ Nelli reita vodessa." W. pealus 'Kopfstelle im Bette' märgendiga pt.

pöörandus 'pöörasus(?), pööritus(?)' (Kp. 1961); V, 488: "Udja hukkab hullul kombel,/ Puistab põrgu pöörandusel! ". Murdesõna, mida Kr. kasutab täiesti uues tähenduses, sest Trm on selle sõna tähendus 'tuulehoog', Juu 'kõie osa', Kod 'kõrge valge pilv'. W-s puudub.

pühtmed 'pühkmed' (Kp. 1961); IV, 584: "Pühtmist tõusis kotka muna,/ Riismetest rauda kübara;". Võrreldes üldkasutatavaga on käesoleval juhul tegemist väikese foneetilise muutusega. Hup. esitab selle sõna kolmel erineval

kujul - pühked, pühkmed, pühkme. Rahvalaulus P 63, M 3:1, 256, v. 8 leidub see sõna veel ühes foneetilises erikujus: "Mis ma leidsin pühendesta?/ Leidsin targa taane tõru." Täpselt sellisel kujul, nagu näeme seda sõna Kp-s, ei ole teda mujalt registreeritud. On võimalik, et siin on tegemist trükiveaga, nagu oletamisi on märgitud Kp. 1961-s lk. 131. Muijal igatahes kasutab ka Kreutzwald sõnakuju pühkmed, nagu näit. 1853:27. pühtmed ei esine ka W-s.

püsi 'kannatlikkus'; XI, 970: "Et ei mahti maigutada,/ Ega püsi puhkadella.". eP murdesõna, murdekartoteegis registreeritud küll ainult Khk, kuid tuntud on see sõna laiemalt. Hup. püssina. W. püsi 'Ruhe, Dauer'.

püsidus 'püsi' (Kp. 1961); XI, 949: "Saand ei mahti silmapilku,/ Pähkamise püsidusta.". Kr. dus-liiteline tuletis verbist püsima (Hup. püssima) või substantiivist püsi (vt. eri sõnaartiklit). Kreutzwald kasutab sama sõna mujalgi, näit. 1885:99 ja 1871^a:73, 92). W. püsidus 'Ruhe, Dauer'.

R

rahandela 'rahades' (Kp. 1961), 'rahadega'; XVII, 68: "Kalevide kallis hobu/ Rahandela raksatelli,/ Kuldandela kõliseli:". Kr. ndela-liiteline tuletis substantiivist raha (Hup. rahha). Liite -ndela päritolust vaata sõnaartiklist kohundela. W-s rahandela puudub.

rahadella 'rahadena' (Kp. 1961); VIII, 805: "Hunta tuli hulga kaupa,/ Karasida karja kaupa,/ Rahendella rebasida". Kr. ndella-liiteline tuletis substantiivist rahe (Hup. rahhe). Liite -ndella päritolust vt. sõnaartiklist kohundela. W-s rahendella puudub.

raipema 'raipeks muutuma' (Kp. 1961); XVII, 230: "Saagu, saagu, ma sajatan,/ Saagu sa rabaks raipema,/ Porisooksa pendimaie,/ Märjaks virtsuks mädanema,.". Kr. tuletis

substantiivist raip või raibe (Hup. raib, raibe, raip 'Aas'). Samas tähenduses kasutab Kr. samast tüvest tuletatud verbi raipenema - vt. eri sõnaartiklit. W-s raipema puudub.

raipenema 'raipeks muutuma' (Kp. 1961); VI, 706: "Saagu sa soossa surema,/ Mätta otsa mädanema,/ Põõsastiku pendimaie,/ Rägästiku raipenema!". Kr. ne-liitega tuletatud verb substantiivist raip või raibe (Hup. raib, raibe, raip 'Aas') või verbist raipema (vt. eri sõnaartiklit). W. raipenema pt. 'verwesen, zu Aas werden'.

rajatama 'piiristama, piiriga jagama; rajama, asutama'; X, 151: "Võta sooda, vennikene,/ Raba ise raeatada,/ Kah-te jausse jagadella,/ Kust ei uuta kohtukäiki,/ Tulitsemist tõusenessa!". Selles tähenduses on Kr. vaadeldava verbi tuletanud ta-sufiksiga substantiivist raja (Hup. raia 'Gränze, Grund'). Samas tähenduses kohtame verbi rajatama veel V, 471. Palju sagedamini (10 korda) on verbi rajatama kasutatud tähenduses 'rajama, asutama', paralleelselt verbiga rajama, näit. I, 110: "Meie maale tulnud meesi/ Riiki kohe raeatanud,/ Laia valda asutanud,/ Kena koea ehitanud,". Sel juhul on tegemist Kr. ta-liitelise tuletisega verbist rajama (Hup. raia-ma 'gründen'). Mõlemas vaadeldavatest tähendustest kohtame seda verbi ka teistes Kreutzwaldi teostes ja kirjutistes: tähenduses 'piiri ajama või seadma' 1962^d: 240, tähenduses 'rajama' 1885:129. W-s on rajatama ilma märgenditeta tähendustes 'abgrenzen, begrenzen, gründen'.

rajatus 'alus, põhjus' (Kp. 1961); X, 108: "Tunnistage tüli tõusu,/ Riidlemise raeatusta!". Kr. us-liiteline tuletis verbist rajatama (vt. eri sõnaartiklit). W. rajatus 'Begrenzung, Begründung, Grund' ilma piiravate märgenditeta.

raksama 'raksatusega toimuma, raksatusega teostama'; X, 680: "Sõrmed peasid vägipulgast,/ Mees kui lindu lendamaie/

Veeres liuges seitse versta,/ Purjeteles penikoorma,/ Raksas maha rägästiku,"; XVIII, 188: "Enne meesi murd-sin seinad,/ Kangutasin kaljukünkad,/ Raksasin raud ahelad/ Nüüd ei jaksa nalja eideid,/ Tühja teelta toi-metada.". Täpsemalt piiritlematu levilaga murdesõna, märgitud Jäm, Khk (tähendus märkimata), Muh, Kse, Se 'raksatusega lööma'. Verbi raksama teises märgitud tä-henduses 'raksatusega teostama' leiame ka rahvalaulust EV 101 C, v. 2: "Õle vahust õiskan õnne,/ Õiskan õnne, raksan rõemo,/ Kuulutan kullamat aega,.". Hup. raksama, raksuma 'krachen, knastern, prasseln (Feuer)'. W. rak-sama = praksama 'krachen, platzen, springen'.

raksatille 'raksatades' (Kp. 1961); IX, 364: "Kas kõik tuu-led tuisatille,/ Vette sooned veeretille,/ Laiad laened langutille,/ Vihma pilved paisutille,/ Lume pilved puis-tatille,/ Rahe pilved raksatille/ Kalevi kaela kukku-vad?". Rahvalaulusõna, esineb sel kujul laulus Beitr. VII, lk. 39, v. 8-10: "Sõitsin Some silda möda:/ Some agga silda raksatille,/ Allus agga palgi paugatille,.". Esitatud rahvalauluvärsside eeskujul on Kr. loonud XVIII, 611-613: "Raske sammu rändamisel/ Raudasilda raksatil-le,/ Aluspalgid paukusivad,.". Hup. raksuma, raksma. W-s puudub.

rammendus 'rammestus, uimasus'; XV, 330: "Ega oskand esiot-salt/ Raske une rammendusel/ Magaja sest märku saada.". Kr., on rahvakeeles ja varasemas kirjakeeles tuntud ver-bis rammestus (Hup. rammastus 'Schwäche', Jäm, Khk, Muh, Rei, Mär, Tõs, Hää, Juu, JMd, VJg, Jür, Lüg, Jõh, Plt, KJn, Krk, San rammestus~rammastus) asendanud sufiksi -stus sufiksiga -ndus. W. rammendus pt. = rammastus.

rammusamalt 'rammukamalt, jõulisemalt' (Kp. 1961); XVIII, 174: "Mida rammusamalt meesi/ Kõiekesi katkendamas,/ Seda rohkemalta sigis,/ Seda kangemalta kasvis/ Tuhat teisi tõkkesida,.". Kr. lt-liitega tuletatud adverb, mille tü-ve on andnud üldiselt kasutatav substantiiv ramm (Hup.

ram), millest varasem kirjakeel tunneb omadussõnalisi tuletisi rammukas ja rammuline (Hup. rammokas, rammolinne). Hupeli sõnaraamatust leiame ka adjektiivivi rammus tähenduses 'stark, kraftvoll; fett'. Tänapäeval kasutatakse seda omadussõna peamiselt viimasena märgitud tähenduses, kuid kui arvestada, et Hupel paigutas esikohale tol ajal kõige tavalisema tähenduse, siis on vaadeldava adverb'i tähendus tolleaegses kirjakeeles täiesti loomulik. (Harglast on kirja pandud adverb rammusalt tähenduses 'tublisti'). W-s rammusalt ~ rammusalt puudub.

rammustama 'rammusaks, tugevaks muutma'; II, 141: "Saad sa poega poetama, / Kange lapsi ilmal' kandma; / Saad teda rüppel ravitsema, / Rinna läätte! rammustama, / Suu juures suisutama, / Kätevarrel kiigutama.". Kr. sta-liiteline tuletis substantiivist ramm (Hup. ram) või ta-liiteline tuletis adjektiivist rammus (Hup. rammus 'stark, kraftvoll; fett'). Hupelil esineb ka verb rammustama, kuid just vastupidises tähenduses Kp-s kasutatule - rammustama 'entkräften, matt machen'. W. rammustama, rammutama 'stärken, kräftigen, stark machen'. (rammutama tähenduses 'väetama' on eP alal üldlevinud ja ulatub ka eR alale (Lüg)). rammustama esineb Kreutzwaldil veel 1885:86.

raskendama 'raskeks tegema, vaevama'; XIX, 217: "Rändas aga rasket teeda / Sammudela sõudenessa, / Ehk kül kulla koorem kuklat, / Raha öla raskendelles."; III, 201: "Kül sa sala sobitustel, / Rõetis nõude pidamistel / Pääda rohkest' raskendasid: / Kuida leske kiusemaie?". Täpsemalt piiritlematu levilaga murdesõna, märgitud Kuu, Khk, Mär, Tõs, JMd, Trv, Puh. Hup. raske. W. raskendama pt., raskendelema pt. 'beschweren, erschweren'. Kreutzwaldil esineb raskendama veel 1853:2 ja 1871:49.

raskendelema vt. raskendama

raudessa 'raudse' (Kp. 1961); I, 592: "Küla annab külma nõuu, /

Rahvas raudessa südame.". Tegemist on ilmselt mingi eksitusega. Kp. esitatud värsid pärinevad rahvalaulust EV 3 A, v. 77-78: "Külla annab külma nouu,/ Rahvas raudesse südame." Siin esineva raudesse puhul on tõenäoliselt tegemist üleskirjutusveaga. Kr. on seda ehk isegi tajunud ja seetõttu sõna kuju veidi muutnud, kuis pole suutnud leida õiget vormi. W-s puudub.

raug (või rauge) 'rauge(nda)mine'; III, 310: "Teadis tuhat teisi sõnu,/ Sala sõnu rammu raueks,/ Võimustuse väsinduseks,/ Tugevuse tülpimiseks;" Kr. tuletis verbist raugema, mis esineb rahvalauludes, näit. F. 63, M 4:1, lk. 17, v. 12: "Ollen vaene vanaks läinud,/ Ollen rammessa raugenud." Varasemast kirjasõnast seda tüve ei ole registreeritud. Murdes leiame verbi raugema tähenduses 'vaibuma, hääbuma, langema; surema; nõrkuma; suikuma' Jõe, Kuu, VNg, Lüg, Jäm, Khk, Kaa, Muh, Ris, Kei, Juu, JMd, Koe, Kad, Lai, Trv. W. rauge pt. 'Schwächung, Ueberwindung; - schwach'. Vormis raugel esineb sama sõna Kreutzwaldil 1885:6.

raugams(ie) 'raugema'; XIII, 20: "Olen vanaksa vaarunud,/ Rammetumaksa rauganud.". Olemasolevate andmete kohaselt puudub tüvi raug Kreutzwaldi-eelsest kirjakeelest üldse. Murdes ja rahvalauludes esineb verb raugema (vt. eri sõnaartiklit). Tõenäoliselt ongi see mitmete samatüveliste tuletiste, ka käesoleval juhul vaadeldava aluseks. (Vt. ka eri sõnaartikleid raug, raugastama, raugendama). W. raugama pt. = raugema.

raugastama 'raugaks tegema' (Kp. 1961)⁶; III, 297: "Rauges lese närtsind rammu/ Varga väe volila,/ Sortsi sõnade sildela,/ Misga rammu raugastelles,/ Misga kangust kütkenelles/ Lese võimu vangi võttis.". Kr. sta-liiteline tuletis samas tähenduses kasutatud verbist raugema (vt. eri sõnaartiklit) või raugama (vt. eri sõnaartiklit), (Samas tähenduses on Kr. kasutanud ka verbi raugendama - vt. eri sõnaartiklit). W. raugastelema, raugastama pt. 'schwächen, überwinden'.

raugastelema vt. raugastama

rauge vt. raug

raugema(ie) 'vaibuma, lõppema'; XI, 887: "Viimaks rauges tulevalgus, / Kustus piirgu ahju rinnal.". eR ja eP sõna. märgitud Jõe, Kuu, VNg, Lüg, Jäm, Khk, Muh, Ris, Juu, JMd, Koe, Kad, Trv. Ühel juhul kohtame verbi raugema ka Kr. käsikirjalistes rahvalauludes, nimelt F 63, II 4:1, lk. 17, v. 12: "Ollen vaene vanaks läinud, / Ollen rammessa raugenud." raugema esineb Kreutzwaldil ka 1854: 4 ja 1871:59. W-s raugema mitmetes foneetilistes variantides.

raugendama 'nõrgendama'; V, 543: "Raugendasid eide rammu / Sortsisõna sünnitusel, / Vähendasid naise võimu, / Nõdra jõudu nõia paelul."; XIII, 206: "Äge päikese palav / Südapääva sünnitusel / Piinas mehel pihtasida, / Raugendele keharammu;". Kr. nda-liitega tuletatud kausatiiv verbist raugema (vt. eri sõnaartiklit). W. raugendama, raugendelema. mõlemad märgendiga pt. 'schwächen, überwinden'.

raugendelema vt. raugendama

raugenema 'raugema'; XIV, 759: "Kui lääb kitsik kibedamaks, / Hakkab rammu raugenema, / Kül siis kaape kasvatama, / Soovikübar sirgunema / Paneb kohe poisikese.". Sisekaota kuju eR ja eP sõnast, mida on märgitud kujul raugnema tähenduses 'raugema' Lüg, Joh, Iis, -Vai, VJg, Trm, Kod ning tähenduses 'surema' VNg, Lüg, Kei, HJn. (Vt. ka raugema). W. raugenema = raugema.

rebevala 'rebenemiseni pingul' (Kp. 1961); XIX, 346: "Kalevide kange poega / Vautas vatsa rebevala, / Kõhtu kuhjal kerkimaie, / Heitis maha muru peale / Leiba luusse laske-maie.". Kr. tuletise aluseks on ilmselt rahvakeeles ja tänapäeva kirjakeeles tuntud adverb rebevil, mida siin on foneetiliselt muudetud kujul kasutatud. Varasemas kirjakeeles me niisugust või ka sellele lähedast adver-

bi ei kohta. Ka murdesõnavara kogudes ei ole niisugust registreeritud, kuid eõna esinemine rahvakeeles on kaheldamatu. W. räbevala pt. (rebevala) bis zum Reissen, Platzen'.

ringis 'ringi'; X, 612: "Laskis lingu lennutelles/ Kümme korda ringis käia,/ Siis vast paiskas sõudemaie,/ Tuule kiirul tuiskamaie.". Kr. tuletis substantiivist ring (Hup. ring, rink). W-s selles tähenduses ringi. Veidi erinevas tähenduses vaadeldavast esineb ringis Kreutzwaldil (1853:33) "... senni kui teised ringis küla ümber piirasivad,".

rohkendama 'lisama'; XVII, 694: "Mis se rammu rohkendelleb,/ Kangust mehel kasvandelleb.". eR ja eP sõna, märgitud Kuu, Hlj, Iis, Vll, Jmd. W. rohkendama, freq. rohken-delema pt. 'vermehren, vergrößern'.

rohkendelema vt. rohkendama

rohkendus 'rohkemaks muutmine'; III, 307: "Kangusele kosutuseks,/ Rammusele rohkenduseks,/ Võimusele vägevuseks.". Kr. us-liiteline tuletis verbist rohkendama (vt. eri sõnaartiklit). W. rohkendus 'Vermehrung, Vergrößerung'.

roidunema 'väsima, nõrkema, roiduma'; IX, 30: "Kunni vasta jõudis kohta,/ Kuhu ruuna kiskjatele,/ Hüva hobu huntidele/ Roaks oli roidunenud,/ Surma sülle suikenenud.". Kr. en ne-sufiksi abil ühe silbi võrra pikemaks muutnud varasemas kirjakeeles tuntud verbi roiduma (Hup. roiduma 'matt werden'). roiduma esineb ka Kp-s kolmel korral, roidunema ainult üksikjuhtumil. W. roidunema pt. = roiduma.

roodama(ie) 'nottima(?), hulkuma(?)'; IX, 742: "Lingumehed libamiste/ Kahel poolel kalda peale;/ Ratsamehed rahekõmbel/ Vaenu roogus roodamaie.". "Kalevipoja" teadusliku väljaande II köites lk. 349 märgitakse selle verbi tähenduseks 'nottima'. eP alal on tal murrakuti mitmeid

erinevaid tähendusi, nagu 'kala roogu välja võtma, sööma, töötama, kasutama'. Tähenduses 'hulkuma' oma roodama registreeritud Koe, Kad, Plt. See tähendus võiks sellel verbil olla ka Kp. värssides, mis on mõningate muudatustega üle võetud pseudorahvalaulust (Pino 1963: 213) EV 40 B, v. 13-16: "Lingo-mehhed libbamise/ Kahhel polel kalda peale!/ Ratsu-mehhed rahhe kombel/Vaeno rogo rodamaie!" Verb roodama on olemas ka Hupeli sõnaraamatus, kus ta esitatakse järgmiselt: rodama 'schalten end walten'. W-s on verbi roodama muude tähenduste kõrval märgitud ka kujundlik 'prügeln'.

rooskeldama 'rooskama, peksma' (Kp. 1961); V, 374: "Võttab udja ladvapidi/ Vahva käte valuriistaks;/ Misga varast vemmeldada,/ Eide röövliit rooskeldada! -". Kr. on tuletanud lda-liitelise verbi substantiivist roosk (Hup. roosk) või verbist rooskama (Hup. rooskama, roosakma). Pikem tuletis on loodud värsimõõdu täiteks ja nähtavasti eelnevas värsis kasutatud verbi vemmeldama. mõjul. W. rooskeldama pt. = rooskama.

ropsitus 'peksmine, peks'; XX, 298: "Hobu lõppes hommikula,/ Rauges kallis ratsukene/ Raudalaste ropsitusel.". Kr. tus-liitelise tuletise aluseks on verb ropsima (Hup. ropsima 'schlagen, prügeln'). Tuletamisel on nähtavasti mõju avaldanud ta-sufiksilised verbid, nii et mõteliseks vaheastmeks on olnud verb ropsitama, mille esinemist küll kusagil ei ole täheldatud. W. esitab sõna ropsitus kui tavalise rahvakeelesõna, mis küll kuidagi tõenäoline ei ole.

rukk 'seelik' (Kp. 1961); I, 607: "Too mulle ruka roomekirja/ Peale se uduse särgi;". Rahvalaulusõna, koos värs-sidega üle võetud laulust EV 3 C, v. 76-77: "To mo rukka rome kirja/ Peäle se udduse särgi;". W. rukk 'Kleid, Rock, schwarzer Weiberrock'.

ruuk 'seeliku kirevamustriline äärepael' (Kp. 1961); V, 733: "Kuub mul paistab Kungla maale,/ Pooga kirjad Pikkeri-

le,/ Ruuga kirjad tähtedele!". Sõna päritolu kohta puuduvad igasugused andmed, nii et tundub tegemist olevat Kr. loodud sõnaga, kuigi Kr. tavaliselt uusi tüvesid ei loo. W. ruuk pt. 'Zierrath an Weiberröcken'.

rõhut 'rõhumine'; VI, 181: "Vasarate valu alla,/ Raske käe rõhutusel,/ Pigistaval pihi piinal.". Kr. us-liitega tuletatud substantiiv verbist rõhutama (Hup. rõhutama). W. rõhut 'Druck, Stoos, Schlag, Accent'.

räitama 'hautama, poolmehmeks keetma'; XVII, 345: "Keedan kehva kõhtudelle/ Lahja leeme lakekesta,/ Paisutellen kapsapäida/ Pehmitelles poegadele,/ Räitan roaks enesele.". eR ja eP sõna, märgitud Jõe, Kuu, Lüg, Nis, Kei, Juu, Jür, Kad. Adjektiveerunud nud-partitsiip sellest verbist esineb juba varasemas kirjakeeles, näit. Beitr. IX, lk. 88 reidind 'halbghar', reidind kapstad 'Sülzkohl'. W. räietama, räitama, reietama, raitema 'bähen, halb gar kochen, aufquellen'.

ränkus 'raskus'; XI, 56: "Pidand ei tee pikusesta,/ Vesirada ränkusesta". Täpsemalt piiritlematu levilaga murdesõna, märgitud Lüg, Iis, Tor, Juu, Koe, Kad, KJn, Har, Rõu. Sama sõnaga on nähtavasti tegemist ka pseudorahvalaulus (Annist 1961:500-501) KV 20, v. 9: "Langutan lahHINGI livitsa,/ Sõea sõlmitud sõlleda,/ Obbe elmed eide ehtil,/ Kaela rahhada ränkusa," (tõlkes 'schwergewogen'). Hup. ränk. W. ränkus 'Schwere, Gewicht, Last'. ränkus esineb Kreutzwaldil ka 1853:14.

rööv 'röövimine'; IV, 60: "Et ei enam naiste röövi,/ Neitsi vargel võrgutusi/ Seie ilma siginekse.". eR ja eP sõna, märgitud küll ainult Lüg ja Khk, kuid kasutusel kindlasti laiemal alal. Hup. rööwma. rööwminne. W. rööv 'Raub'.

rüngastik 'rüngaste kogum'; IV, 151: "Siruteles väsind selga,/ Vesil vettind külgesida/ Vasta kalju rüngastiku.". Täpsemalt piiritlematu levilaga murdesõna, märgitud ai-

nult Tõs ja Trv. Hup. rüngas. W. rüngastik 'felsige Stelle, Felsbank, Felswand'.

S

saatel 'saadetuna'; VI, 55: "Isa läks ju enne ilmast,/ Kui sain päeva paistusela,/ Eite langes surma sängi/ Sala sõudikute saatel/ Ilma et mu silmad nägid,/Jättis mind vaeseks järele;". Tänapäeval tunneme sõna saatel postpositsioonina. Vaadeldaval juhul esineb ta mõnevõrra teistsuguses tähenduses ja on ilmselt tuletatud verbist saatma (Hup. saatma), on da-infinitiivi adessiiv. On ka võimalik, et siin on tegemist adessiiviga substantiivist saade (W-s saat 'Sendung'). P. Alvre (1970:349) juhib tähelepanu sõna saatel oletatavale rahvsluuletamistale, kuid käesolevas ei ole õnnestunud osutada selle sõna esinemisele Kr. ajaks kogutud rahvalauludes. W-s saatel puudub.

sadandala vt. sadandella

sadandela vt. sadandella

sadandella ' sadade kaupa, sadadena' (Kp. 1961); III, 137: "Tapsivad tosina kaupa,/ Surmasivad sadandala.": VIII, 175: "Pärjad literis läikisid,/ Siidisavad sadandela/ Piki pihta ripusivad,"; V, 422: "Tuiskasivad tuuletiivad/ Rahepilve pillutusel/ Hobuse- ja jalaväge/ Sadandella sõudemaie,/ Tuhandella tuiskamaie". Tegemist on rahvalaulusõnaga, mis on tõenäoliselt tekkinud paralleelsetes värssides korduva sõna tuhandella mõjul. sadandella esineb rahvalaulus F 63, M 4:2, lk. 4, v. 4: "Lasin laulu laksatile/ Trallikesi traksatile/ Sadandella, tuhandella!". Samast sõnast kasutab Kr. Kp-s mõnevõrra muudetud foneetilisi variante sadandala ja sadandela. W-s niisugused sõnad puuduvad. Poeemis "Sõda" kasutab Kr. samas tähenduses veel varianti sadandelle (Kreutzwald 1854:15).

sadikse 'laguneb, kõduneb' (Kp. 1961); VIII, 436: "Juba toome heitis õilmeid,/ Kaske lehti kautanessa,/ Lepa lehti lendanessa,/ Sarapuu süda sadikse;". Rahvalaulusõna, koos mõnevõrra muudetud värssidega üle võetud laulust F 63, M 4:1, lk. 67, v. 21-24: "Jubba toome eitis õiet/ Kaske lehta kaganeksi,/ Leppa lehta lendaneksi/ Sarapuu sädäda saddikse." (Sõna esineb Kp-s üks kord. Infinitiiv on tõenäoliselt sadima, kuid et me tunneme ainult ühte vormi, on raske täie kindlusega teisi vorme tuletada. Selle tõttu on märksõnana antud tekstis esinev vorm.)
W. sadima pt. 'zerfallen'.

sagama 'siia-sinna liikuma' (Kp. 1961); XVIII, 418: "Siisap sammul sagamaie,/ Tõmbas mõõka tupeesta,/ Astus sammu, astus paari/ Pikamiste silla poole.". eR ja eP sõna, märgitud selles tähenduses Kuu, Lüg, Iis, Vai, Muh, Emm, Rei, Hää, Juu, Koe, Kad, Trm, Kod. Sama sõna esineb laulus F 63, M 4:1, lk. 25. v. 14-16: "Seal ma sanista sagasin,/ Saatsin sapad ülle sõrva,/ Veresin varbile murrule". Ei ole täiesti kindel, kas sagama esineb siin samas tähenduses, mida ta kannab Kp-s; ka eepose kontekst ei võimalda selle verbi kummalgi esinemisjuhul määrata kaheldamatult kindlat tähendust. Varasemas kirjakeeles kohtame sama verbi hoopis teistsugustes tähendustes, millel Kp-s kasutatuga nähtavasti midagi ühist ei ole, nagu näit. Beitr. IX, lk. 100 saggama 'viel sprechen, demonstrieren, disputieren, auch streiten'; Hup. tsaggama 'schmieden'. W. sagama kõigi muude tähenduste seas ka 'hin und her laufen'.

sahkama 'kündma'; VIII, 651: "Seadis adra aisadele,/ Pani hobu adra ette,/ Rakendas ruuna künnile;/ Hakkas sooda sahkamaie,/ Kuiva maada kündemaie,.". eP sõna, riisuguses tähenduses registreeritud Jäm, Ans, Khk, VII, Muh, Emm, Phl, Kse, Juu, VJg. Sõna esineb samas tähenduses ka rahvalauludes, näit. EV 16, v. 12-15: "Kui lään merda murdemaie,/ Tagga saarta sahkamaie,/ Kõrge randa kõlkimaie,/ Tabbar-annet tabbamaie,."; MML 5 A, v. 105: "Sun-

dis sooda sahkamaie,". (Tähenduses 'kündma' esineb sahkama Kp-s 8 korda, kuid peale selle kannab ta siin 18 juhul tähendust 'kõnelema'. Viimases tähenduses leiame seda verbi korduvalt ka varasemas kirjakeeles, näit. Faehlmanni 1842:41. Samas tähenduses on sahkama kirja pandud ka Mar, Kuu, Hel.) W. sahkama pt. 'ackern; sprechen'.

sajatus 'vanne, needmine'; XX, 37: "Soome sepa sajatused,/ Oma õnnetumad sõnad/ Mõtlemata mõõga kohta/ Saivad sulle surmajaksa.". Kr. us-liitega tuletatud substantiiv verbist sajatama (Hup. sajatama, sajatellema). Sõna on tõenäoliselt ka varem rahvakeeles tarvitusel olnud, tema puudumine murdesõnade kartoteegist on arvatavasti juhuslik. W-s on sajatus kirjutatud kujul saatus (kumbki a eri silbis, pika a märgib W. kujul ā) 'Fluch, Verfluchung, Verwünschung'.

salaline 'salapärane'; VI, 172: "Tahmamusta taadikene,/ Püüdis kolme poegadega/ Sepilista sobitada,/ Salalista sünnitada.". eR ja eP sõna, märgitud Kuu, VNg, Jäm, Khk, VII, Rei, Tõs, Kod, Hls. Hup. sallalik 'heimlich; ein Heuchler', sallalikunne 'heimtückisch'. (salalik esineb Kp-s 7 korda, neist kolmel juhul tähenduses 'saladuslik, salapärane' nagu vaadeIdavgi adjektiiv, mis esineb ainult üksikjuhtumil). W. salaline 'geheim, heimlich'.

sambis 'sambaks' (Kp. 1961), 'sambana'; XIV, 830: "Sealt ta rabas Sarvetaati/ Teritatud teiba kombel,/ Sambis maha seisamaie.". See on Kr. sõnamoodustis nimisõna sammas (Hup. sammas, sambas) tüvest. W-s puudub.

sammundama 'sammuma' (Kp. 1961); XX, 614: "Kõndind meada künkeliku,/ Sammundanud samblasooda,/ Läänud läbi liivikuida,.". Kr. nda-liitega tuletatud verb samatähenduslikust verbist sammuma, mis on murretes üldkasutatav (pole registreeritud küll varasemast kirjakeelest). Sufiksi -nda on Kr. lisanud värsimõõdu täiteks; kasutusel on sammundama Kp-s ainult üks kord, üldiselt esineb rahvakeelne sammuma. W. sammundama pt. 'durchschreiten'.

sang 'suletuks jääv (alumine) toaukse pool' (Kp. 1961); III, 275: "Sammus julgest' üle õue,/ Astus ukse esikusse./ Silmas korra üle sanga,/ Enne kui tormas tubaje.". eR ja eP sõna, selles tähenduses registreeritud Kuu, Hlj, VNg, Lüg, Jõh, Vai, VMr, Kad, Rak, VJg, Sim. W. sang 'Bügel, Henkel, die geschlossen bleibende halbe Stubenthür'.

sarna 'sarnaselt' (Kp. 1961), 'sarnaseks (?)'; III, 367: "Välk oli võtnud keha võimu,/ Tundmust hoopis tuimendanud;/ Seks ta langes surnu sarna/ Mäele maha muru peale.". Varasemale kirjakeelele on see tüvi tuttav, näit. Hup. sarnadus, sarnane, kuid esineb alati koos mingi sufiksiga. Kr. on puhast tüve kasutanud adverbis funktsioonis. W. sarna pt. 'so wie, nach Art'.

sarnaline '(selle)sarnane, seesugune' (Kp. 1961); 'kohane, vääriline'; VI, 679: "Mees veel alles ilmumata,/ Sarnaline sündimata,/ Kesse suudaks vasta seista!"; VI, 345: "Külap leian mõõga kirstust,/ Sõasaha sala kambrist/ Suure rammu sarnaliseks,/ Võimsa väe vääraliseks.". Esimeses märgitud tähendustest esineb adjektiiv sarnaline EV 40 A, v. 38: "Kül tulle Somest suggulane,/ Sare mees meil sarnaline.". sarnaline esineb sageli ka Kreutzwaldi teistes töödes, näit. 1871:58, 1861^a:51 ja kirjades. W. sarnaline = sarnane.

sattuma 'hoolima' (Kp. 1961); XIX, 213: "Kalevide kange poega,/ Sajatustest sattumata - / Rändas aga rasket teeda". Kr. on verbi sattuma siin kasutanud niisuguses tähenduses, milles ta ei esine ei murretes ega varasemas kirjakeeles. Ka Kp-s on sattuma 12 ülejäänud esinemisjuhul oma tavalises tähenduses, nagu W-s: sattuma 'wohin gerathen, hinein gerathen, fallen, gelangen, sich begeben, anstossen'.

satutama 'sattuda laskma, kukutama'; XIX, 541: "Kus ma siivu siputasin,/ Sabast sulge sattutasin.". eP sõna, selles tähenduses märgitud Jaa, Mar, Kse. Teistes murrakutes

leiame selle sõna tähenduses 'haiget kohta osatama, vi-gastama'. Näitena esitatud Kp. värsid on pärit Kr. loo-dud (Annist 1961:497) regivärsilisest luuletusest MMI. 5 B, v. 47-48: "Kus ma siivu siputasin,/ Saba sulge sa-tutasin." Hup. sattutama, sattotama 'geben, bescheren'. W. esitab verbi satutama mõlemas tähenduses - 'gerathen lassen, fallen lassen, zufallen lassen, geben, besche-ren'.

seltsilane 'seltsiline'; XVII, 240: "Kutsus vennad vaenu väl-jalt,/ Seltsilased surma teelta:". Sama sõna esineb lau-lus MMI 5 A, v. 93: "Aina ükski üle ilma,/ Paarimata päe-va paistel,/ Seltsilas'ta ööde süngil,". Sama sõna esi-neb ka teistes Kreutzwaldi teostes, näit. 1854:7 ja 1861:11. (seltsilane kõrval kasutab Kr. Kp-s ka sõna selt-siline - XII, 111). W-s on seltsilane ilma märgendite-ta.

seltsitama 'seltsima' (Kp. 1961); Si, 38: "Kuhu vaimu äbari-kud/ Ämarasse ärgutanud,/ Sagarasse seltsitanud,/ Par-ves eha palistusel"; X, 8: "Kussa Kalev enne käinud,/ Poega enne puhkanenud,/ Sõbradega seltsitelles/ Mõnda tempu toimetanud,". Murdes on verb seltsitama esinenud tähenduses 'looma paaritama'. seltsitama esineb ka tõe-näoliselt pseudorahvalaulus F 63, M 4:19, 1, v. 201: "Siiski seltsitavad sinna/ Rändja linnukeste karjad/ Teele minnes, tagas' tulles." Siin kohtame seda sõna küll samas tähenduses vaadeldava juhtumiga eeposes, kuid rahvalaulu mõju eepose kirjutamisel saab siin vaevalt arvestada (märgitud käsikirjalise luuletuse juures on aastaarv 1876). On kaheldav isegi see, et mingit mõju võis avaldada murdes esinev aeltsitama tema väga spet-siaalse tähenduse tõttu. Arvatavasti on seltsitama/selt-sitelema siin Kr. tuletis varasemas kirjasõnas ja mur-retes tuntud verbist seltsima (Hup. seltsima kokko), mis-juures sufiks -ta või -tele on lisatud ilma tähendust arvestamata värsimõõdu täiteks. W. seltsitama, freq. seltsitelema pt. 'sich gesellen, umgehen, sich vertragen mit Jemand'.

seltsitelema vt. seltsitama

sepiline 'sepis' (Kp. 1961); VI, 166: "Suitsu andis salatäh-
te,/ Säde selget tunnismärki,/ Löötsu puhin lausamada,/ Raua rägin rohkemada,/ Et siin sepilista tehti,/ Vasara tööd valmistati.". Sellessamas tähenduses kohtame sõna sepiline veel VI, 171. Varasemas kirjakeeles ja rahva-
keeles esineb see sõna teises tähenduses: Hup. seppi-
linne 'einer der zur Schmiede geht'. Sepal käijat mär-
gib see ka Kuu, Muh, Mär, Kse, Tõs, Juu, VJg, Trm, Kođ, Plt, KJn, Puh, Plv. Sõna sepiline esineb eeposes veel kolmandat korda, kuid seekord - XII, 557 - nähtavasti tähenduses 'sepp': "Sepiliste meister ise,/ Ilmarine imeseppa,/ Istus kõrgel kuldsel istmel,/ Vahtis kulmu varju alta/ Noorusela nugissilmal/ Sellikeste sõhidusi:". Ka sel puhul on siiski mõeldav, et sepiline tähendab 'sepis' nagu eelmistes näidetes. Sõnaühend sepiliste meister tähendaks siis 'sepatöö või sepiste meister'. Selgub, et sõna sepiline ei ole Kr. ühelgi korral kasu-
tanud selle rahvapärases tähenduses. W-st leiame nii-
hästi rahvapärase tähenduse kui ka siin esineva, viima-
se märgendiga pt.

servama 'rüüpama'; XVII, 447: "Külap servan paea sõrvast/Kül-
bitagi kana võrra,/ Kui saan lahket lubadusta.". eL sõ-
na, esineb peamiselt kujul serBämä Vön, San, Kan, Urv,
Plv, Rõu, Krl, Har, Vas, Ráp, Se, Lei, Lut. W. servama
(särvama, serbämä, serpmä) 'schlürfen, kosten'.

sidendus 'side, köide' (Kp. 1961), 'takistus'; XIII, 164: "Kui
ta käinud küki teeda,/ Tüki teeda, marka maada,/ Kus ei
kuskil kinnitusi,/ Ega sammul sidendus/, Jõudis vasta ilma järve.". Kr. ndus-liiteline tuletis varasemas kir-
jakeeles tuntud tüvest, näit. Hup. sidduma. W. sidendus
pt. 'Binden, Fesselung, Hinderniss, Band, Fessel'.

sihilt 'otse, sihi järgi'; XII 739: "Õigem tee käib otsekohe/
Sihilt läbi sügavuse,/ Lausalt läbi laenetesta,.". eL sõ-
na, märgitud Kan tsihilt. W-s puudub.

sihtis 'otse'; XVI, 25: "Siisap saaksin sihtis senna -/ Järved mul ei sõlmiks sammu,". eP sõna, kirja pandud Kos, sellele lähedane silkis Saa. W-s puudub.

siniline 'sinine' (Kp. 1961); XVII, 709: "Pölesivad poiste silmad/ Minu palge puna peale,/ Sõstra silma pilke peale,/ Sinilise siidi peale,/ Punalise paela peale,". Ilmselt on tegemist Kr. katsega sõna sinine (Hup. sinnine) värsimöödu täiteks ühe silbi võrra pikemaks muuta, milleks tavaline ne- asemel kasutas line-sufiksiti. Lähtudes Wiedemanni (1875:218) grammatikast võiksime anda siiski teistsuguse seletuse. Wiedemann esitab ühe tulestustüübina line-liitega tuletised adjektiividest, kusjuures märgitakse, et sufiks -line niisugusel juhul nõrgendab või modifitseerib aluseks oleva adjektiivi tähendust, kuigi see muulasele mitte alati tuntav ei olevat. Seejuures esitab Wiedemann rohkesti näiteid, nagu hellaline 'zart', kehvaline 'schwächlich, dürftig', keskmiseline 'mittelmässig', keevaline 'hitzig', kurjaline 'böse, boshaft', kurvaline 'traurig', laialine 'weitläufig, ausgebreitet', ligiline 'nah', lüheline 'kurz', napiline 'etwas knapp', punaline 'rötlich' jne., nende seas ka siniline 'bläulich'. Ka W-s leiame sinikas, sinilik, siniline 'bläulich'. Selle järgi otsustades tuleks sõna siniline lugeda rahvakeelesõnaks ja vastavasse tuletustüüpi kuuluvaks.

sirendama 'särama'; V, 4: "Koidu ettekuulutaja/ Taeva palgeid palistamas;/ Juba sirendavad tähed/ Koidu piiREL kahvatamas;". Siin võib olla tegemist eP sõnaga, sest niisugune on kirja pandud Rei. W. sirendama pt. = sirama, sõrama.

sirev 'sirav, särav' (Kp. 1961); I, 262: "Tähel on sirevad silmad,". Kr. v-liiteline tuletis, mille aluseks võiks olla verb sirama, kuigi adjektiivi funktsioonis esinev v-pärtitsiip sellest verbist oleks reeglipäraselt sirav. Murdekartoteegis on adjektiiv sire:sireda, kuid tema tä-

hendus murrakutes on hoopis erinev nii sellest, mida kohtame Kp-s, kui ka sellest, mida märgib Hupel - sir-redam 'gerader' Hää on sellele sõnale antud seletus 'mitte tüma, (toit) kus vesi ja tangud eraldi, vähe keedetud (supp)', Jõh on märgitud tähenduseks 'vedel, vesine' ja Trm 'vedel sirajas (leem)'. W. sirev pt. = sirge. (Kp-s esineb sõna sirev veel teises tähenduses - vt. eri sõnaartiklit).

sirev 'sirge' (Kp. 1961); XV, 725: "Lävepakud paaksapuusta,/ Parred sireva pärnasta,/ Vihtlelauad vahterasta,". Vaadeldava adjektiivivi tüvi on esinenud niihästi murdekeeles kui ka varasemas kirjakeeles, kuigi andmed selle kohta on võrdlemisi napid. Hupeli sõnaraamatust leiame adjektiivivi komparatiivivormi sirredam 'gerader', mille algvormiks võiks olla sire. Rahvakeelsele alusele näib viitavat näiteks adverb sirevil. Vaadeldav sõna ja värsidki, milles ta eeposes esineb, on loodud juba varem. Leiame nad laulust EV 27, v. 14-16: "Läve pakkud paaksapuusta,/ Parred sirreva pärnasta,/ Vihte-lauad vahterasta,". See laul on tõenäoliselt Kr. looming, mille aluseks võiks olla mingi psoosapärimus (Annist 1961:484; Pino 1963:223). Murdes tuntakse adjektiivivi sirev hcopis erinevas tähenduses vaadeldavaga võrreldes (vt. eelmist sõnaartiklit). W. sirev pt. = sirge.

sirgema 'sirutama' (Kp. 1961); XIX, 520: "Siuru lindu sirges siivu,/ Sirges siivu siidisida,/ Lendas liuges pääva alla,". Kr. tuletatud verb adjektiivist sirge (Hup. sirge). Värsid koos vaadeldava sõnaga on üle võetud tõenäoliselt Kr. loodud (Annist 1961:497) luuletusest MML 5 H, v. 27-29: "Siuro linto sirges siivu,/ Sirges siivu siidisida,/ Lendas, liuges taeva alla". (On vaja tähelepanu juhtida sellele, et verb sirgema, mida eeposes kohtame küll neli korda, esineb ainult samas, neli korda korratud värsis. Selle kõrval kasutatakse siin samas tähenduses üldlevinud verbi sirutama~sirutelema 20 korda.). W. sirgema (sirgima) 'gerade legen, dehnen, strecken'.

sirgul 'siruli' (Kp. 1961), 'sirgelt'; XI, 265: "Parem käsi seisis sirgul/ Vartade ja lõune vasta,/ Kura käsi kõverilta/ Vana põhja vankri vasta.". Kr. 1-liiteline tule-
tis adjektiivist sirge (Hup. sirg. sirge) või adverbist sirgu. W-s on esitatud substantiiv sirg. gen. siru 'Geradheit, Streckung' ja sellega seoses väljendid seisab sirul 'er steht aufrecht', sirule ajama 'ausstrecken'.

sirguma 'paistma, ulatuma'; XX, 763: "Kesse kuulnud kentse-
kamat,/ Näinud enne naljakamat,/ Kui siin silma sirgu-
nesse?". Kr. on käesoleval juhul verbi sirguma kasuta-
nud ülekantud tähenduses. Murdes on seda kõige rohkem
märgitud tähenduses 'kasvama, kosuma', ainult Khk, Hää,
Trm, Kod, Plt, Krk, Plv ja Se on tähendusena märgitud
'sirgeks minema'. Samades tähendustes esitab ka Hupel
verbid sirguma ja sirgunema ning umbes samasuguses tä-
henduses leiame verbi sirguma ka rahvalaulust EV 83 B,
v. 32: "Se astus Jani abbise,/ Sirgus sidi vodees,/ Pai-
sus padjade vahhel." (sõnale sirgus on siin antud sak-
sakeelne vaste 'streckte sich'). Märksõnaga samas tä-
henduses leiame selle sõna veel XVI, 457. Kõigil üle-
jäänud 28 kasutamise juhtumil tähendab sirguma ka Kp-s
'kasvama, kosuma'. W. sirguma 'wachsen, sich strecken,
sich aufrichten',

sobidus 'askeldus'; III, 199: "Soome tuuslar, tuuletarka!/
Kül sa sala sobitustel,/ Petis nõude pidamistel/ Pääda
rohkest' raskendasid."; XII, 562: "Ilmarine imeseppa,/ Istus kõrgel kuldsel istmel,/ Vahtis kulmu varju alta/
Noorusela nugissilmal/ Sellikeste sobidusi:". eR ja eP
sõna, märgitud kujul sobitus Lüg, Iis, VJg, Trm ning ku-
jul sovidus VNg. Hup. sobbima. W. sobitus 'Abmachung,
Plan, Befreundung'.

sobitus vt. sobidus

somp 'segadus, ähmasus; paks udu'; IX, 708: "Petelikud pil-
dikesed/ Segasivad udu sompu/ Eilsed kuuldud ilmutused."
eP sõna, selles tähenduses kirja pandud Ris ja Plt. (Sa-

ma sõna esineb murdes veel tähendustes 'pori, nurk, sopp, auk, lohk'). Hup. somp 'Sumpf'. W. somp 'Sumpf, Lache; Verwirrung, Confusion', ka liitsõna udu-somp 'dichter Nebel'.

soovitus 'soovimus' (Kp. 1961); III, 727: "Igal pääval omad ikked,/ Tunnil omad toimetused,/ Mure koorma muljutused,/ Omad soovituste sõuded.". Kr. on rahvakeelesõna kasutanud uues tähenduses. Sõna esineb murdes Jäm, Khk, Rei, Mär, Juu, JMd, VJg, Kuu, Lüg, Trm, KJn, Hls, Puh selle tänapäevases tähenduses. Täpsemalt on raske määrata tähendust rahvalauludes, kus see sõna esineb, näit. F 63, M 3:1, 270, v. 15: "Ema auda pandanessa/ Armud allaje asusid/ Sõnad soead suu peale/ (Soovitused südamele)". Tähenduses 'soov, soovimus' kohtame seda sõna veel XIII, 844 ja XIII, 898. Kolm korda esineb ta aga samas tähenduses nagu tänapäeva kirjakeeles ja murretes, näit. XV, 905: "Nõnda olid neitsid noored,/ Põrgust peasnud piigakesed/ Hüva õnne juhatusel,/ Sugulaste soovitusel/ Kangemeeste kaasaks saanud;". W. soovitus 'Wunsch, Beförderung, Begünstigung'. Tähenduses 'soov' esineb soovitus Kreutzwaldil ka 1953^b:354.

sortsitama 'nõiduma'; XV, 714: "Nõia laual looditatud,/ Soome soolal sortsitatud.". eP sõna, märgitud küll ainult Tor. Näitena esitatud värsid on loodud Kr. regivärsilise luuletuse (Pino 1963:223) EV 27, v. 3-4 eeskujul: "Nõija lulal loditatud,/ Some solal sortsitatud.". Varasem kirjakeel on selles tähenduses samast tüvest kasutanud ta-liiteta verbi, nagu Hup. sortsima 'hexen'. W-s on sortsima, puudub sortsitama.

suhutama 'suhu võtma' (Kp. 1961); X, 409: "Võind ei kannust keelekastet,/ Mõdu märga magusat/ Mitte suutäit suhutada,/ Sest et tulesädemeida/ Välkus välja vaagnadesta.". Kr. ta-liitega tuletatud verb substantiivi suu illatiivist suhu. W. suhutama pt. 'in den Mund stecken'.

suik 'suikumine'; IV, 163: "Laugusida kokku lasta,/ Tunni doo-

le tukutelles/ Veerand tundi suikul viita.". Kr. u-li-
teline tuletis verbist suikuma (Hup. suikma). W. suik=
= soik 'Stille, Ruhe, Schlummer, Entschlummern'.

suikenema 'suikuma, uinuma'; IX, 31: "Kunni vasta jõudis
kohta,/ Kuhu ruuna kiskjatele,/ Hüva hobu huntidele/
Roaks oli roidunenud,/ Surma sülle suikenenud."; XII,
642: "Aga sest ei saanud aru,/ Et ta seitse nädalada/
Sāngi süles suikunenud.". Kr. on ne-liitega ühe silbi
võrra pikemaks muutnud varasemale kirjasonale tuntud
verbi suikuma (Hup. suikma, suigma, suikuma). Seda üld-
tuntud verbi kasutab Kr. Kp-s (koos mine-deverbaali
vormidega) 43 juhul, sellest tuletatud suikenema 1 kord
ja suikunema 5 korda. W. suikunema pt. = suikuma, puu-
dub suikenema.

suikunema vt. suikenema

suisal 'suisa' (Kp. 196†); V, 689: "Käis ta suisal aidad lä-
bi,/ Lõhkus läbi karjalaudad,/ Otsis mitukümmend kor-
da/ Lennates kõik kohad läbi, ". Niihästi murretes kui
ka varasemas kirjakeeles kohtame adverbi suisa (Hup.
suisa), millele Kr. on lisanud sufiksi -l. Sõna tähen-
dus ei ole selle mõjul muutunud ja liite lisamine on
tarbetuks osutunud. Vaadeldavat vormi kasutatakse Kp-s
kolm korda, ülejäänud üheteistkümmel juhul esineb sa-
mas tähenduses suisa. W. sõnaartiklis suisa on esita-
tud ka luulekeelde kuuluva väljendina suisal päil 'un-
überlegt, tollen Kopfes, gerade darauf los'. Väljend
on ilmselt pärit Kp-st XVI, 45. Wiedemann käsitleb sõ-
na suisa üldse kui tavalist adjektiivivi, mis võib esi-
neda ka käändumatuna. Sel juhul tuleks ka vaadeldavat
vormi suisal lugeda rahvakeeles ja varasemas kirjakee-
les tuntud adjektiivivi suisa adessiiviks.

suitsendus 'ülesuutsetamine, suitsus hoidmine'; XII, 178:
"Kui ei sortsilaste kelmid/ Poleks olnud päävapaistel/
Vihmasaul vihtlemisel,/ Nõiakolla suitsendusel/ Vasta
hoopi valjustatud, ". Kr. ndus-liiteline tuletis ver-

oist suitsetama (Hup. suitsetama). W-s suitsendus puudub, on küll suitsetus, suitsutus.

suitsuline 'suitsune (?)'; XVI, 688: "Laske minda minemaie/ Tuliteeda tallamaie,/ Suitsulista sammumaie,". Kr. line-liiteline tuletis substantiivist suits. Varasem kirja-keel ja rahvakeel tunnevad adjektiivi suitsune (Hup. suitsone). line-liidet ne-liite asemel on tõenäoliselt kasutatud ainult selleks, et saada 4-silbilist sõna värsimöödu täiteks. W-s on suitsuline ilma piiravate määranditeta.

suks 'jalgpuu'; IV, 267: "Sõrmed niisi nikutasid,/ Jalad suksi tallanesid:". eR ja eP sõna, märgitud Kuu, VNg, Lüg, Jõh, Iis, Vai, Kad, VJg, Sim, Trm, Kod, MMg. Näitena esitatud Kp. värsid on pärit rahvalaulust F 63, M 3:1, 31, v. 28-29: "Sõrmed niisi nikutasid/ Jallad suksi tallanesid,". W. suks 'Trittbrett am Webstuhl'.

sulgiline 'suleline, suline'; VI, 75: "Olge terved, targad nokkad,/ Sulgilised soovitajad!". Adjektiiv on tuletatud substantiivist sulg (Hup. sulg), kusjuures sufiks -line on liidetud tugevaastmelisele i-mitmuse tüvele. Nii on tekkinud tuletis, mis hilisemas kirjakeeles mit-sugusel kujul kohta ei ole leidnud. On võimalik, et tuletise loomisel on Kr-le ühelt poolt eeskujuks olnud sellised rahvakeeles tuntud sõnad, nagu näiteks sõlmi-line, küüsiline, kus line-sufiks on liitunud i-mitmuse tüvele, teiselt poolt aga tolle aja kirjakeeles ja ka Kr. enese poolt kasutatud tugevaastmelised i-mitmuse vormid, nagu tähtis pro tähis, jälgil pro jälil jt. Seega ei ole tuletis rahvakeeles valitsevate põhimõtete vastuolus, kuigi eeskujuks on võetud erandlikuna esinev.derivatsioonitüüp. W. sulgiline pt. = suleline.

sulguma 'alistuma, end allutama'; XX, 810: "Ennemine elan üks/ Kehva mehelise kombel,/ Kui et sulgun s: ni alla,/ Võõra voliduse alla.". Täheanduses 'alistama, allutama' esineb see sõna rahvalaulus F 63, M 4:20, 3, v. 15: "Võeras võttis omaks orjaks,/ Sulgus sundija sula-

seks,/ Käänis omaks käskijalaks.". Murdes on sulguma märgitud üldiselt tähenduses 'sulgema'. Veidi lähedasem eeposes esineva sõna tähendusele on Kaina kihelkonnas märgitud tähendus 'lepitama, rahustama'. Kp-s esineb verb sulguma üheksa korda, kuid vaadeldavas tähenduses ainult antud üksikjuhtumil. Selliseks kasutamiseks ei anna täielikku põhjendust ka näitena esitatud rahvalaulukatkend, sest sulguma ei ole siin kasutatud täpselt samas tähenduses mis eeposes. Ülejäänud kaheksal esinemisjuhul on sulguma kasutatud tähenduses 'sulgema, peatama, takistama'. Hup. sulgma, sulguma 'einsperren; zuschliessen; dämmen, verstopfen'. (sulguma esineb Kp-s veel tähenduses 'peatama, lõpetama' - vt. eri sõnaartiklit).

sulguma 'peatama, lõpetama' (Kp. 1961); XVI, 729: "Siisap sammu sulgumaie,/ Tuli teelta taganema.". Esitatud värsides on selle sõna tähendus väga ebamäärane, kuid iga tahes ei esine ta siin üheski nendest tähendustest, milles teda tuntakse rahvakeeles või varasemas kirjasõnas. Veidi ilmekamalt tuleb tähendus 'peatama, lõpetama' esile VII, 187: "Kalevi poeg sulgus sõudu,/ Pani aerud ääre peale,/ Paadi sõrva puhkamaie,.". Samas tähenduses leiame sõna sulguma veel XV, 613. Peale selle esineb sulguma 4 korda tähenduses 'sulgema', nii nagu rahvakeelele üldiselt kõige omasem (vt. ka Peegel 1963: 90-91), näit. XV, 824: "Võttis neiu varga volil,/ Kulliküüsil käsidela,/ Sulgus kinni piiga suuda:/ Et ei vaene kiljatama,/ Appi saand ei hüüdemaie,.". Sama sõna leiame VII, 821 veel tähenduses 'takistama': "Kammits keelas loodud kiiru,/ Side sulgus sammusida,/ Hõbe eie hobu jooksu.". Tähenduses 'alistuma, end allutama' esineb sulguma XX, 810 - vt. eelmist sõnaartiklit. W. esitab selle verbi mitmed tähendused, kuid puudub 'peatama, lõpetama'.

sunnitus 'sundimine'; V, 415: "Sortsi sõna sunnitusel,/ Tuuletarga toimetusel/ Teeb ta sulgist sõalaisi.". Kr. tug-

liiteline tuletis verbitüvest sundima (Hup. sundima) või substantiivist sund:sunni, mida on kasutatud samas tähenduses. Nähtavasti on pikema tuletise kasutamise ainsaks põhjuseks värsimõõt. W-s sunnitus puudub. Kreutzwaldil esineb sunnitus veel 1861^a:20.

surmaline 'surm' (Kp. 1961); XX, 20: "Mis seal kurba külva-tie,/ Surmalista sünnitie?". Kr. line-liiteline tuletis sõnast surm (Hup. surm). surmaline on kirja pandud Khk, kuid tähendust ei ole märgitud. Oletatavasti tähendab see seal 'matuseline' (J. Peegli suulised andmed). On võimalik, et selle sõna tähenduseks eeposes tuleks lugeda 'surmataoline, surmav'. Sel juhul peaksime teda vaatlema kui Kr. loodud adjektiiv. W. ei esita seda sõna niisuguses tähenduses ega lihtsõnana üldse, pidades teda ainult lihtsõna põhisõnana esinevaks, nagu see rahvakeeleski esineb, näit. varjususmaline.

susilane 'hunt, kiskja'; IX, 143: "Mis tal tööda toimetelles,/ Susilasi sugedelles/ Täna väga tülpinenud.". Kr. lane-liiteline tuletis eL sõnast susi (Hup. sussi), kusjuures on raske otsustada, kas lane-liite lisamine muudab sõna ainult pikemaks, sisuliselt midagi olulist muutama, või märgib Kr. tuletis üldisema mõistena kiskjat kui niisugust. Viimasel juhul võiksime uue tuletise loomist päris õigustatuks ja antud kontekstis õnnestunukski pidada. W-s susilane puudub.

sõalaine 'sõjamees, sõdalane'; V, 417: "Tuuletarga toimetusel/ teeb ta sulgist sõalaisi.". eP murdesõna, mida Kr. on kasutanud foneetiliselt veidi muudetud kujul. Murrakutest on see registreeritud järgmiselt: Kod. sõdalane, Mar sõdilane. Kse sõjalane. (Sõna esineb Kp-s ka kujul sõalane). W. sõalane pt., sõalaine pt. 'Krieger'.

sõlmitama 'kinni köitma, sulgema'; XV, 381: "Kui ma lätte kiilutaksin/ Soonekesed sõlmitaksin,/ Väravada vangistaksin!". Niisugune verb on märgitud Kse, mujal esineb selles tähenduses sõlmima (Hup. sõlmima). W. sõlmitama=sõlmima.

sõlmitus 'suletud, seotud olek'; VI, 372: "Seitsme luku sõlmitusest,/ Üheksa taba taganta -". Niisugune sõna on kirja pandud Koe, kusjuures on lisatud märkus harva esinemise kohta. On täiesti võimalik, et see on Kr. tus-liiteline tuletis verbist sõlmima (Hup. solmima) või us-tuletis verbist sõlmitama (vt. eri sõnaartiklit). sõlmitus on Kp-s kasutusel ka ülekantud tähenduses, näit. XIII, 143: "Sortsisõna sõlmitusel,/ Unerohu uimustusel,/ Kaetisrohu kammitsusel/ Viibisid sa vennikene,". W. sõlmitus 'Verknüpfung, fig. Verbindlichkeit, Hinderniss, Hemmniss'.

sõnaldama 'kõnelema'; VII, 699: "Kesse kõksutas lõuendit,/ Seep se sõnarikkam oli,/ Seep se lahkelta sõnaldas"; XVI, 1003: "Kalevide kallis poega/ Koeu poole kippumaie,/ Sõbradele sõnaldelles/ Laskis laulu ladusaste:". Verb sõnaldama on esinenud lauludes F 63, M 4:2, lk. 3, v. 25: "Ilu kostis, mägi vastas,/ Sõnaldelles ühest suusta:", samuti F 63, M 4:3, lk. 2, v. 82: "Sadulahelt sõnaldama:/ "Käi sa koeu, kulla venda,". Verbi sõnaldama kohtame Kreutzwaldil veel 1885:13. W. sõnaldama pt., sõnaldelema pt. 'erzählen, besprechen'.

sõnaldelema vt. sõnaldama

sõnaline 'sõnakas'; IV, 236: "Laulurikkast linnukesta,/ Sõnalista sõstrasilma/ Neiukest saaks nähtavale?". sõnaline esineb üldiselt tähendustes 'sõnakuulelik, ustav' ja on nii esinenud ka varasemas kirjakeeles, näit. Beitr. V, lk. 62 sannalinne 'willfährig, folgsam, nachgiebig', kuid VNg on märgitud kujul sanalline koos näitega sanalline tännittaB miest, kus see nähtavasti kannab Kp-s kasutatud sõnaga sama või lähedast tähendust. W. sõnaline 'Wörter oder Worte enthaltend, Wort haltend', seega puudub ta sõnaraamatust Kp-s esinevas tähenduses.

sõrmendela 'sõrmedega' (Kp. 1961); XVIII, 50: "Pääva tõusul tõstis pääda/ Kallis Kalevide poega,/ Aeas keha istukille/ Kargas püsti kandadele,/ Sugese hiuksid sõrmen-

delä,/ Harjutulles unda metsa;". Kr. ndela-liiteline tul-
letis substantiivist sõrm (Hup. sõrm). Liite -ndela pä-
ritolust vt. sõnaartiklist kohundela. W-s puudub.

sõrvi 'serviti'; IV, 114: "Juba sõõla seisis sõrvi,/ Vardad
veerdes valge vasta,/ Kesköö võis ehk käsil olla,". Täp-
semalt piiritlematu levilaga murdesõna, märgitud järg-
miselt: Muh servi; Mär, Trv, Puh, San serBi; Kse, Juu,
Trm, KJn, Krk, TMr, Plv servi. Laulus F 63, M 3:1, 10,
v. 2 leiame selle sõna samal kujul, millisena ta esineb
Kp-s: "Jubba läinud poli öda,/ Jubba sõela seisab sõr-
vi,". Tõenäoliselt rahvalaulu mõjul kasutabki Kr. Kp-s
ülekaalukalt selle sõnatüve õ-list kuju (sõrv, sõrvi,
sõrvitie, sõrvitile, sõrvapealne - kokku 61 korda), ku-
na e-line kuju, mis murdes on küll suures ülekaalus,
esineb tal ainult üksikjuhtumil VIII, 60 kujul servi
'serviti'. Hup. servite, sõrveti. W. sõrvi = sõrviti.

sõrvil 'serviti, servaga'; XII, 169: "Kalevi poeg mäistis ko-
he/ Sõbra sõna soovitused,/ Tõtas käsku täitemaie,/ Sea-
dis laua sõrvitie,/ Laskis sõrvil ladusaste/ Soolasort-
silaste selga/ Kordaliste kukkunessa.". Kr. loodua tu-
letis substantiivist serv, mis murdeti ja varasemas kir-
jakeeles on esinenud kujul sõrv (Hup. sõrv). (Samas tä-
henduses esineva Kp-s sõrvi, sõrvitie ja ühel juhul ser-
vi). Vormilt on sõrvil substantiivi sõrv i-mitmuse ades-
siiv. Sellena ta esinebki II, 863: "Ees on ridas hel-
meskaelad,/ Taga ridas taalderrinnad,/ Sõrvil sõrmukse
kandiad,". W. esitab sõna sõrviti mitmes murdelises eri-
kujus, kuid Kp-s kasutatud sõrvil puudub.

sõrvitile 'serviti' (Kp. 1961); XVIII, 460: "Siisap sundis
sõrvitile/ Rauatera tantsimaie,/ Mõõgakese mängimaie!".
Varasem kirjakeel ja rahvalaulude keel kasutavad selles
tähenduses adverbide sõrveti, sõrvite jm. (Hup. sõrveti);
EV 115, v. 19: "Sealt ma sõudsin Saaremaale,/ Saarelt
sõrvite Soomela.". Sufiksi -le on Kr. lisanud ilmselt
ainult selleks, et sõna ühe silbi võrra pikemaks muuta.

Adverbi tähendus ei ole selle mõjul mingit uut varjundit omandanud. sõrvitile esineb Kp-s ka ainult vaadeldaval juhul, mujal kasutab Kr. tavaliselt rahvakeelseid või sellele lähedasi sõnu sõrvi, sõrvil (vt. eri sõnartikleid), sõrvitie, servi. W-s on koha leidnud sõrviti, serviti, servi, sõrveti. sõrvi, sõrvakala, sõrvakil, sõrvakile, sõrvili, puudub siin vaadeldav sõrvitile.

sõsterane 'sõstrapuidust valmistatud'; VII, 80: "Käevarred vahterased,/ Kiuunarnukud künapuusta,/ Sõrmelülid sõsterased,/ Sõrmeküüned kuuslapuused, ". Rahvalaulusõna, võetud koos vastava värsiga laulust Lt. 15, v. 5-8: "Olgo so pä pihlakane,/ Käevarred vahterased,/ Sõrmelüllid sõsterased,/ Sõrme küned kuuslapused, ". (Sama sõna esineb Jäm, Rei, Vai tähenduses 'sõstramarjadega kokku määritud'). W-s sõstrane pt. 'von Johannisbeerenholz', see-
ga samuti nagu Kp-s, kuid J. Hurt on sõnale lisanud noolekese, mis osutab sellele, et tema arvates on sõnartiklis mingi viga.

sõtkütile 'sõtkudes (?)' (Kp. 1961); III, 440: "Kalevi poosed kolmekeste/ Kõndisivad lustikäiki,/ Mööda rõõmu radasida,/ Käisid mööda lagedada,/ Mööda nõmme nõtkandile,/ Mööda sooda sõtkütile; ". Tuletise tüve näeme verbis sõtkuma. kuid tuletamise täpsem käik ei ole seletatav. Tegemist on mingi moonutusega või arusaamatusega, misulatu-
tub juba eepose-eelsesesse aega. Näitena esitatud Kp.vär-
sid on üle võetud ilmselt mitte rahvaehtsast laulust F 63, M 3:1, 297, v. 1-6: "Kalevi poead kolmekeste/ Kõndisivad lustikäiki/ Mööda rõõmu radasida,/ Käisid mööda lagedada/ Mööda nõmme nõtkendille/ Mööda sooda sõtkutille. " W-s puudub.

sõud vt. sõue

sõudevale 'sõudma, liikuma'; VIII, 247: "Kalevide vanem venda/ seadis sõna sõudevale,/ akkas niida paeatama: ". Sama sõna esineb laulus F 63, M 4:3, lk. 2, v. 91 ilmselt veidi erinevas tähenduses: "Mõtles sõa sõudevalle,/ Vene väge veerevalle. " W-s puudub.

sõudik 'sõudja, juhtija' (Kp. 1961); VI, 55: "Eite langes surma sāngi/ Sala sõudikute saatel". Tegemist võib olla Kr. ik-liitelise tuletisega verbist sõudma (Hup. sõudma). W-s leiame sõna sõudik 'Ruderer, Lenker, Einrichter' ja liitsõna hädasõudik 'Unglücksgenosse' ilma mingite märkusteta nagu rahvakeelesõnad. sõudik on näitena esitatud ka Wiedemanni (1875:169) grammatikas tähenduses 'Ruderer'. Sellele toetudes võiks siin tegemist olla murdesõnaga, mida murdesõnade kartoteegi jaoks seni ei ole registreeritud.

sõudsav 'edukas, jõudus' (Kp. 1961); VI, 156: "Kõrva kuulu juhtusel/ Astus Kalevide poega/ Sõudsavama sammudela/ Soome seppa sõbrustama.". Tuletise aluseks on ilmselt verb sõudma (Hup. sõudma), kuid lisatud elementide kohta on raske mingit tõepärast seletust anda, kuigi elemendid ise on kõik rahvakeelse tagapõhjaga (liide -us, gen. -sa nagu hoogus:hoogsa, oleviku tunnus v, partitsiibi genitiivis -va; komparatiivi tunnus -m:-ma). W. sõudsav pt. 'fördernd, rasch, eilig'.

sõue (või sõud) 'püüe, soov' (Kp. 1961); Si, 45: "Vaata māngi, vennikene,/ Nāe sa keerdu, neitsikene,/ Nõua sõudeid, sõbrakene,/ Sõna sõudeid laulikule!". Seda sõna on Kr. seitse korda kasutanud. Ometi ei ole võimalik kindlaks määrata tema täpsemat tähendust, sest peaaegu igal kasutamise juhtumil on see isesugune. III, 413-419 leiame värsid: "Ehk kül kivi pakukesel/ Elu nähtavalt ei leita,/ Ega paigast liikumista;/ Siiski vanarahva sõudel,/ Targemate teadusela/ Mõnda kuuldu külvatie.". Sõna sõudel tähendab siin 'sõudmine, jutustamine' (Kp. 1961). III, 727 esineb see sõna järgmiselt: "Igal pääval omad ikked,/ Tunnil omad toimetused,/ Mure koorma muljutused,/ Oma soovituste sõuded.". Ilmselt tahetakse siin rääkida soovide liikumisest, esinemisest, esilekerkimisest. VII, 187 on sõna kasutatud tema tüve tänapäevases tähenduses: "Kalevi poeg sulgus sõudu,/ Pani aerud ääre peale,/ Paadi sõrva puhkamaie.". Sellisena tuleks sõna sõud vaatluse

alla võtta u-sufiksi abil tuletatud substantiivina. Kõige rohkem kohtame sõna sõud eeposes siiski seoses soovimise ja soovidega. Nii näiteks veel XIII, 844: "Mis sa soovitud sõudel,/ Igatsuste ihkamisel/ Ialiste hiumustaksid:/ Kaape kohe kasvatamas,/ Tahtemista täitemaies.". Esimese näitega samas tähenduses leiame sõna sõud veel XX, 617: "Juhtus õnne juhatusel, Salasoovikute sõudel/ K o i v a j õ e kalda kohta,/ Peidupaika leidanema:". Peale märgitute esineb sõna sõud~sõue veel liitsõnade koosseisus, nagu kiigesõud (XV, 765), laentesõud (XII, 762), sõnasõuded (VI, 932), voodesõudel (XV, 488). Nendes märgib ta enamasti õotsuvat liikumist. Kõigil juhtumel on siin tegemist tuletisega verbi sõudma tüvest, mis on üldkasutatav ka varasemas kirjakeeles. Hupeli sõnaraamatus on selle tegusõna tähenduseks märgitud 'wunschen' ja alles teises järjekorras 'rudern'. Antakse ka teonimi sõudminne tähendustega 'Wunsch' ja 'das Rudern'. Sellest peame järeldama, et varasemas kirjakeeles on 'soovima' ja 'soov' selletüveliste sõnade üheks tavalisemaks tähenduseks olnud. Murretes ei ole teda niisuguses tähenduses registreeritud. W. märgib, et verb sõudma = soovima, ja peab esimese verbi kasutamist niisuguses tähenduses omaseks idapoolsele osale eP ja eL piirialadest (Põhja-Tartumaa). Substantiivi sõue tähenduses 'Schwinge, Rede' tähistab Wiedemann siiski märgendiga pt.. lisades liitsõna sõna-sõuded 'Worte'.

sõuendus 'sõudmine, edasiliikumine' (tähendus ebamäärane); II, 122: "Linda, kallid lilled, / Kulla kullerkuppukene, / Kes sa kevadisel käigil, / Suvepäeva sõuendusel / Kangid poegi mulle kannud.". Sama sõna esineb veel XIII, 808, ka seal ülekantud, mõnevõrra ebaselges tähenduses. See on Kr. ndus-liiteline tuletis, mille aluseks on verbi sõudma (Hup. sõudma) tüvi, millest Kr. on loonud rohkesti teisigi tuletisi, nende seas substantiivi sõue (vt. eri sõnaartiklit), mis võiks olla kõige tõenäolisemaks vaheastmeks verbist sõudma substantiivini sõuendus. W-s

sõuendus tähenduses 'Rudern' märgitud kui tavaline rahvakeelesõna, tähenduses 'Zeit' märgenditega figürl. ja pt. (On täiesti võimalik, et just tähendus 'aeg' ongi kõige lähem vaadeldavale sõnale Kp-s. Niisuguse seletuse võis Wiedemannile anda Kr.).

sängitama 'magama panema; matma'; XI, 427: "Katsus kohe vahva käsi/ Sängi sõrvast seltsimeesta,/ Kuhu õhtul enne uinu/ Sõariista sängitanud,/ Mõõka pannud magamaie."; II, 354: "Sängiteles vilu sängi,/ Valmistatud voodiesse/ Kalli kaasa puhkamaie.". Täpsemalt piiritlematu levilaga murdesõna, märgitud Khk, JMd, Puh. Hup. säng. W. sängitama, freq. sängitelega pt. 'betten'. sängitama esineb Kreutzwaldil ka 1853:1 ja 1871:49.

sängitelega vt. sängitama

sööritie 'ümberringi; XI, 532: "Käis ta kaua ümberkaudu,/ Laskis ringi laiemalta,/ Kõndi ikka kaugemalta/ Sängi ümber sööritie;". Murdes on tuntud substantiiv söör (VJg, Puh, Ran sēr 'ring'; Äks, Krk sēr 'ratas'; Hel, Von, Kam tsēr 'ring'; Ote, San, Urv, Kan, Krl, Har, Rou, Plv, Vas, Rāp, Se, Lei, Lut tsēr 'ratas'). Varasemas kirjasõnas kohtame sellest tüvest adjektiivi söörrik (Hup. sōrik) ja adverbil tsöörü (Beitr. VII, lk. 168 zōri 'umher, ringsumher'). Siit on pärit vaadeldava adverbil tüvi. Sõna sööriti on kirja pandud ka Hll, kuid tähendust ei ole märgitud ja selget vastust ei anna ka lisatud näitelause vēras vāttaB vēriitti, kēnāB sēna sēriitti. W-s söör. sööriti = tsöörü. Wiedemanni (1875:311) grammatikast leiame adverbil sööriti näitena selle kohta, et mõned ti-sufiksilised adverbil on kasutusel paralleelselt vastavate lihtsate instruktiivadverbidega, nagu antud juhul tsöörü. Lähtudes Wiedemanni andmetest tuleks adverbil sööriti/sööriti vaadelda kui rahvakeelele omast sõna. e lisamist selle sufiksiga tuletatud sõnade lõppu on J. Aavik märkinud kui väära lõpupikendust (Aavik 1933, punkt 54).

süldama 'möödma' (Kp. 1961); XVI, 82: "Ilmjärv jäi mal tük-sinessa/ Keskepaigast katsumata,/ Haude kohtelt arva-mata,/ Sügavusel süldamata,/ Salapaigul sammumata.". Kr. on selle verbi tuletanud samal viisil nagu markama (vt. eri sõnaartiklit). Süld on möötühikuna üldiselt tuntud nii rahvakeeles kui ka varasemas kirjakeeles (Hup. süld. W. süldama pt. 'messen').

sündimine 'sündmus; tekkimine' (Kp. 1961); VII, 29: "Sügise-se udu sompus,/ Põualise pilve suitsus/ Seisid eilsed sündimised;". Kr. on sõna kasutanud ebatavalises tähendus. Niisugusena esineb sündimine Kp-s veel kahel korral. Üks kord (XX, 547) kohtame teda tähenduses 'tekkimine' nii nagu tänapäeval: 'Keskel kevadise keeril,/ Keskel keša kündemisel,/ Enne suve sündimista,/ Pika päeva paistemista.". Hup. sündimine 'Geburt, das Werden'. Käesoleval juhul väärrib tähelepanu esimene tähendus kui rahvakeelele võõram. W-s niisuguses tähenduses puudub.

sünnis 'sündinu, toimu' (Kp. 1961); VII, 298: "Võind ei Ka-lev kinnitada,/ Sündsät teha sündimatuks.". Üldiselt tuntud adjektiiv sünnis (Hup. sündis 'verträglich; schicklich') on Kr. kasutanud substantiivina. Tekstis esineva vormi järgi on raske otsustada, millisena kujutles Kr. selle sõna nominatiivi. Võib-olla oleks õigem märksõnana esitada sündsa, nagu on teinud E. Piir 1963:366. Vormi sündsät kohtame Kp-s veel IX, 750: "Las' siis möögad möllamaia,/ Odad osavalt orjama,/ Taperid taga tantsima,/ Vikatid valjust' niitama,/ Ambu noolid nobedaste/ Sündsät surma sigitama:/ Kül siis suikub sõa kära,.". Nähtavasti on sõna sünnis siin kasutatud tavalises adjektiiv tähenduses. W. sündis, sündsä 'passend, schicklich, bequem, geschickt, geeignet, höflich, verträglich', seega ainult adjektiivina.

(Järgneb)

S i s u k o r d

P. A r i s t e ,	Mõnest sõnast	3
S. N i l b e ,	Poeetilistest sünonüümidest ...	8
J. P e e b o ,	"Kalevipoja" sõnastik	15

ИССЛЕДОВАНИЯ И МАТЕРИАЛЫ ПО ЛЕКСИКЕ ЭСТОНСКОГО ЯЗЫКА IV.
На эстонском языке. Тартуский государственный университет.
т.т. ЭССР, г. Тарту, ул. Оликооли, 18. Vastutav toimeta-
ja J. Peegel. Paljundamisele antud 27.11.79. Kirjutuspa-
ber 30x42 1/4. Trükipoognaid 11,0. Tingtrükipoognaid 10,23.
Arvestuspoognaid 9,72. Trükiarv 500. MB 09636. TRÜ tru-
kikoda, KESV, Tartu, Pälsoni t. 14. Tell. nr. 1296.
Hind 1 rubl. 45 kop.

Rbl. 1.45